

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

**«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2017:
Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні:
глобальний, національний та регіональний аспекти»**

XX Всеукраїнська науково-методична конференція

ТЕЗИ

Соціальна робота.

Освіта та суспільні науки

**Проблеми безпеки функціонування та розвитку
регіонального соціуму в умовах децентралізації:
соціокультурний аспект**

Миколаїв, 13–17 листопада 2017 року

Миколаїв – 2017

Могилянські читання – 2017 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти : XX Всеукр. наук.-метод. конф. : тези доповідей Соціальна робота. Освіта та суспільні науки. Проблеми безпеки функціонування та розвитку регіонального соціуму в умовах децентралізації : соціокультурний аспект, Миколаїв, 13–17 листоп. 2017 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. – 120 с.

ПСИХОЛОГІЯ

ПІДСЕКЦІЯ: Цільова спрямованість особистості та посттравматичний стрес

УДК 159.923.35

Амплеєва О. М.,

канд. психол. наук, старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ

Виникнення НЛП пов'язують з іменами двох американських вчених – професійного лінгвіста Джона Гріндера та психолога і математика Річарда Бендлера. НЛП виникло на основі міждисциплінарного взаємодії людей, що вивчають досвід роботи геніальних психотерапевтів – Фріца Перлза, Вірджинії Сатір, Мілтона Еріксона. Вони серйозно замислилися над питанням, чому, одні люди, умовно названі успішними, отримують чудові результати в певній справі, а інші, не дуже успішні, роблять, здавалося б, те ж саме, але в результаті отримують далеко не те, чого хотіли, – а іноді й повний провал? Засновники вирішили обрати найвідоміших майстрів комунікації свого часу в галузі політики, бізнесу, медицини, просвіти та психотерапії, ретельно вивчили їх досвід вербального та невербального впливу на людей з точки зору постійної присутності в ньому певних стабільних структур, що повторюються. Такі структури були ними виявлені, описані та адаптовані для «передачі» іншим людям в процесі навчання. Далі вони стали вивчати способи індивідуального несвідомого кодування інформації та досвіду, а також оперування ними в успішних та менш успішних людей, виявили явні закономірності і перетворили їх досвід в моделі, придатні для передачі іншим людям. Тобто на даному етапі розглядалися вже способи ефективного та не дуже ефективного мислення.

І нарешті, Гріндер та Бендлер стали «знімати» досить складні стратегії успішної поведінки, такі як, наприклад, стратегія чітко сформованого результату, стратегія подолання життєвих труднощів, стратегія вирішення внутрішніх конфліктів, у найбільш успішних людей – і знову описувати їх у вигляді моделей, адаптованих до засвоєння іншими людьми. Так були розроблені психокорекційні методики НЛП. Паралельно були виявлені «неуспішні» стратегії – тобто стратегії,

здатні в максимально короткі терміни загнати їх носія у життєвий глухий кут або, як, мінімум, призвести до пригніченого стану. Таким чином, проявлялася різниця між ефективними та неефективними особистісними стратегіями.

Вчені назвали знайдений ними спосіб впливу на власний несвідомий досвід, на свою поведінку, а також на поведінку інших людей «Нейролінгвістичним програмуванням». «Нейро» – тому що активно використовувалися можливості мозку для виділення перетворень у психіці людини. Тобто для описання досвіду людини необхідно знати і розуміти «мову мозку» – ті нейрологічні процеси, які відповідають за зберігання, переробку і передачу інформації. «Лінгвістичне» підкреслює важливе значення мови в описі особливостей механізмів мислення і поведінки, а також в організації процесів комунікації. «Програмування» визначає системність розумових і поведінкових процесів: «програма» в перекладі з грецького означає «чітка послідовність кроків, направлених на досягнення певного результату».

Взагалі, під нейролінгвістичним програмуванням (НЛП) розуміється галузь практичної психології, що вивчає структуру суб'єктивного досвіду людей, займається розробкою мови його опису, розкриттям механізмів і способів моделювання досвіду з метою вдосконалення та передачі виявлених моделей іншим людям. Спочатку НЛП називалося «Метазнанням», тобто наукою про те, як влаштовані наші знання і досвід. Таким чином, ця назва вказує на те, що НЛП відноситься до життя і до суб'єктивного досвіду людей як до системних процесів, що мають власну структуру. Саме це робить можливим їх вивчення і виявлення найбільш успішного досвіду того, що ми часто називаємо інтуїцією, талантом, природною обдарованістю і т. д.

НЛП можна розглядати і як наукову галузь знань, і як мистецтво, оскільки воно може бути представлене як на рівні практичних інструментів і технологій, так і на рівні духовності. НЛП ґрунтується на цілісному підході до розгляду досвіду людини виходячи з концепції єдності розуму, тіла і духу.

Як самостійна інтегративна галузь знань НЛП зросла з різних моделей практичної психології, вбираючи в себе все найкраще з прикладної точки зору. Спочатку НЛП було досить еkleктичним, але з часом набуло потужну методологію, багато в чому засновану на епістемології Грегорі Бейтсона і його теорії трансформ, роботах з екології розуму, теорії комунікації, а також теорії логічних типів Бертрана Рассела, яка стала прообразом логічних рівнів в НЛП.

Інтегруючи і розвиваючи найбільш ефективні моделі і технології НЛП отримало широке застосування в комунікації, навчанні, мистецтві, творчості, терапії, бізнесі і організаційному консультуванні – скрізь,

де найбільш інтенсивно задіяні ресурси людського мислення і поведінки. Сучасне НЛП – це насамперед методологія, яка, як і математика, може успішно обслуговувати різні області людського прогресу

УДК 159.293

Васильєв Я. В.,
д-р психол. наук, професор,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв. Україна

САМОРОЗВИТОК ОСОБИ ТА ЕМОЦІЙНІ СТАНИ

Гіпотеза нашого дослідження полягає у тому, що рівень саморозвитку особистості впливає на її емоційні стани. Наші попередні дослідження підтвердили її у констатувальному експерименті. Факторний аналіз довів, що серед трьох факторів у одному з них, де провідними показниками були процеси саморозвитку, емоційний стан був позитивним по нейротизму та іншим особистісним чинникам. На етапі попередніх досліджень нами були виявлені особистісні фактори самоактуалізованої особистості, до яких відносяться: фактори психопатії з методики ММРІ, інтернальності при невдачах з методики Роттера та фактор самоповаги з методики Шостром.

Для проведення подальшого виявлення рівня саморозвитку особистості нами була розроблена анкета, яка включала питання з вказаних вище трьох методик, яка складалася загальним об'ємом з 48 питань. Виявлені вказані вище три риси само розвинутої особистості з трьох різних методик були встановлені за допомогою розробленою нами методики цільової спрямованості особистості (ЦСО). Ця методика спрямована на футурреальність, то б то на майбутнє особистості, тому що головною метою дослідження є цілі людини, які у сукупності складають цільову спрямованість. У методиці ЦСО пропонується визначитися з 20 цілями. Ця методика дозволяє виявити лінійні та рівневі структури особистості, динамічні стосунки несвідомо-свідомих відносин цільової спрямованості та особливості процесів саморозвитку. У теперішньому дослідженні використовувалися лінійні структури особистості, які включали сім сфер цілей: особисту, інтимну, сімейну, дружню, навчально-професійну, суспільну та самодіяльну. Кожна сфера була представлена кількісним складом цілей. Окрім двох наших методик – рівнів само розвинутої особистості (РРО) та ЦСО були застосовані ще дві методики Айзенка та симптоми стресу А. Ардха.

Дві останні методики застосовувалися для виявлення емоційних станів особистості в залежності від рівня само розвитку людини. Методика Айзенка має два показника – екстраверсію та нейротизм та

останній вказує на властивості емоційної сфери. А. Ардха у книзі «Медитація» (стор. 15) наводить 21 симптом стресу та ми використали їх для цілей нашої роботи, для чого фіксували максимальну кількість симптомів кожної особистості. Рівень саморозвитку особистості враховував загальну кількість цілей у анкеті РРО та окремо по кожній з трьох методик – психопатії, інтернальності та самоповаги. Для статистичної обробки результатів дослідження використовувалося кореляційний аналіз Пірсона.

Наше дослідження довело, що висунута гіпотеза була підтверджена. Між фактором нейротизму та фактором самоповаги існує зворотній кореляційний зв'язок на вищому рівні достовірності, де $r = -0,611$. Такі ж відносини між самоповагою та симптомами стресу де $r = -0,589$. Таким чином, такі статистичні залежності вказують на те, що між фактором самоповаги та емоційними станами існують протилежні стосунки. Також слід відмітити, що між двома показниками емоційної нестійкості – нейротизмом та симптомами стресу існує позитивна залежність на вищому рівні достовірності, при $r = +0,589$, що підтверджують наші висновки. Слід також підкреслити, що з нейротизмом мають зворотні стосунки екстраверсія та інтимні стосунки, але на рівні статистичної достовірності 0,95, які можна розглядати як фактори, що ведуть до зниження тривожності.

З іншого боку фактор самоповаги має позитивні кореляційні стосунки з такими сферами ЦСО, що відносяться до лінійної структури особистості: сімейної, дружньої та навчальної $r = +0,775$, дружньою та самодіяльною $r = +0,471$, причому остання сфера має негативний зв'язок з особистою сферою. Суспільна сфера також має позитивні кореляційні зв'язки з дружніми стосунками $r = +0,733$ та навчальна з самодіяльною сферою $r = +0,624$. Фактор самоповаги також має позитивні стосунки з екстраверсією. Між особистісними факторами де вказується коефіцієнт кореляції існує вищий рівень статистичної достовірності, а де немає коефіцієнту, тільки 0,95. Таким чином, у цьому дослідженні ми не тільки довели, що саморозвиток особистості протистоїть негативним емоційним станам, але й знайшли ті фактори особистості, які можуть сприяти подальшій роботі з подолання негараздів у емоційній сфері людини.

Подальше наша діяльність у цьому напрямку пов'язана з підвищенням саморозвитку людини з метою стабілізації емоційних станів за рахунок зміни позицій цільової спрямованості особистості. На теперішній час нами встановлені три позиції особистості – егоцентричну, раціональну та альтруїстичну. Егоцентричну позицію особистості ми зв'язуємо з проявами психопатичних рис людини, особливо у дитячому та підлітковому віці. Психопатичні риси у цьому віці та і у дорос-

лих, з нашої точки зору, необхідні для проявів незалежності особистості, якщо вона тяжіє до проявів потреби у самоактуалізації.

У раціональній позиції проявляються риси, які характерні для інтелектуального розвитку за рахунок оволодіння способами вирішення завдань на основі використання прийомів при інтернальності невдач, коли людина бере відповідальність за події та вчинки на себе. На альтруїстичній позиції провідною стає поведінка яка є характерною для людини, яка має самоповагу. Такі люди впевнені у собі, готові до ризику, щоби проявити свої здібності та вміння. Така поведінка характерна для самоактуалізованих осіб. Тому фактор самоповаги став провідним у нашому дослідженні, тому що він завершує саморозвиток особистості, а фактори психопатії та інтернальності при невдачах виконують допоміжну роль.

Кореляційні зв'язки між трьома цими компонентами вказують на певні протиріччя між ними. Фактор психопатії має негативний кореляційний зв'язок з фактором інтернальності $r = -0,124$, з фактором самоповаги $r = +0,066$ та з загальною сумою кореляційних зав'язків $r = +0,541$. Фактор інтернальності має негативний зв'язок з самоповагою $r = -0,034$, але з сумою $r = +0,436$. Фактор самоповаги має позитивний кореляційний зв'язок з сумою $r = +0,529$. З цих даних кореляційних зав'язків між трьома компонентами саморозвитку особи видно, що вони ще не злагоджені, тому що для цього необхідно ще пройти стадію формувального експерименту. На це буде направлена наша подальша діяльність зі зміни позицій у цільовій спрямованості особистості з метою подолання емоційної напруги та тривоги.

УДК 159.293

Васильєва Г. В.,

канд. психол. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В КРИЗОВИХ СТАНАХ

Україна увійшла до тих країн, що про військові операції дізналася на власному досвіді. На протязі трьох років наша країна здійснює на сході масштабну антитерористичну операцію, тобто ми поповнили перелік країн, що стикнулися з проблемами не тільки соціальними, внаслідок військових дій, а й проблемами психологічними що пов'язані з наслідками військового стресу та можливостями його подолання. Світовий досвід вирішення цієї проблеми є досить широкий, але він потребує адаптації до наших умов з врахуванням реалій та можливостей надання такої допомоги військовим.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це тривожний розлад, що виник внаслідок впливу травматичної події. Критерії ПТСР передбачають, що людина переживала сама або була свідком події, що загрожувала життю, могла призвести до серйозного каліцтва, загрози фізичної цілісності (власної або інших людей), внаслідок чого людина переживала сильний страх, жах чи безпорадність (DSM-IV). Основними проявами психологічних проблем військових, що приймали участь у бойових діях є страх (57 %), демонстративність поведінки (50 %), агресивність (58,5 %) і підозрілість (75,5 %). До їх поведінкових особливостей відносяться конфліктність в сім'ї, з родичами, колегами по роботі, спалахи гніву, зловживання психоактивними речовинами. За результатами нашого дослідження, ті та інші ознаки адаптаційних труднощів діагностуються у більшості досліджуваних.

Резюмуючи все зазначене, можна стверджувати, що проблема адаптації ветеранів та психологічна корекція емоційних та поведінкових труднощів є основною метою сучасної концепції психологічної допомоги.

Таким чином, основними напрямками роботи с наслідками військового неврозу є психокорекція травмуючи переживань та зниження рівня психоемоційної напруги та тривоги. Основними ризиками в цієї роботи є ризики ре травматизації, та фактично вплив здійснюється на вже існуючі симптоми, не торкаючись особистості в цілому, не враховуючи її індивідуальні властивості та ціннісні орієнтації.

Нами (кафедра психології ЧНУ Петра Могили) розробляється концепція надання психокорекційної допомоги, яка базується на розумінні цілеспрямованості особистості Васильєва Я. В. та використанні та розширенні альтруїстичних цілей в структурі цілей особистості військових. Протягом 2016–2017 років нами було досліджено більше 100 військових, які мали досвід у бойових діях та виявлені ознаки наслідків бойового стресу. Для цього нами було розроблено діагностичну програму, яка складається з анкети, тесту Айзенка, тесту на прояви ПТСР, мінімульт, тест Ротера, тест Шострома. Отримані результати відображають особливості вибору цілей: наявність ознак ПТСР корелює з нездатністю чи труднощами формулювання довгострокових цілей та переважання певного типу цілей. Аналіз результатів та математичні методи дозволили виділити особистісні та характерологічні властивості, що корелюють з більш високим рівнем травматичного розладу. На процес адаптації до нових життєвих умов впливають характерні особливості особистості. У поведінці людини, який повернувся з війни, з'єднуються способи поведінки, що сформувалися під впливом стрес-факторів бойової обстановки, і колишні (довоєнні) способи поведінки. Нами розроблена та впроваджується діагностична програма,

яка має на мету виявлення особистісних рис учасників бойових дій та на їх основі прогнозування якості адаптації та розробки індивідуальних корекційних програм, що спираються на особливості цільової спрямованості особистості. Проговорення своїх цілей, спроби їх проаналізувати за рівнем значущості дозволяють людині певним чином структурувати свій досвід, розширити зону усвідомлення, прямо не торкаючись травматичного досвіду та не підсилюючи ризику ретравматизації.

УДК 159.98

Гусак В. М.,
старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕГРАТИВНОЇ СЕКСОЛОГІЇ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ

У центрі багатьох психологічних труднощів, неврозів клієнта часто лежить проблема взаємостосунків, любові та сексуальності, і вирішення їх виключно психологічними методами може перетворитися на своєрідну «втечу» від істинних причин внутрішньоособистісного конфлікту. Чим більше особистість розвивається і наповнюється сама, тим менше їй потрібно від іншого, тому у психологічному консультуванні заохочується робота клієнта «над собою», а не «над партнером» (С. Сазонов). Глибинна робота психолога зі своєю власною сексуальністю, починаючи з раннього дитинства, методами інтегративної сексології допоможе йому бути ефективним і у вирішенні проблем клієнта, пов'язаних з сексуальністю (за винятком органічних уражень, де потрібна допомога медика, лікаря-сексопатолога).

Інтегративна сексологія поєднує здобутки класичної західної сексологічної науки та східні духовні практики, що дозволяє задіяти одночасно ліву та праву півкулю клієнта в роботі з ним. Вона відрізняється від загальноприйнятого медичного підходу тим, що торкається багатьох питань психології, культури у взаємодії між партнерами, розглядає сексуальність особистості набагато ширше, ніж її статеве життя. Її завдання – перевести сексуальність особистості у стан невразливості, допомогти їй навчитися проживати тотальну «оргазмічність буття», що дуже схоже на цілі психотерапії. Чотирьохфакторна модель забезпечення сексуального здоров'я В. В. Криштalia, яка використовується в інтегративній сексології, крім біологічних містить соціальні,

психологічні та соціально-психологічні критерії оцінки, що забезпечує для консультанта цілісне бачення.

Сексуальність особистості живе в тілі і у правій півкулі головного мозку, надмірне «думання» сексу заважає його проживати. Східні сексологічні традиції пов'язані з енергетикою, сакральністю та більш глибокою взаємодією як з собою, так і з партнером, що допомагає входити в особливі стани та гармонізувати сексуальне життя на вищому духовному рівні. І тоді секс перетворюється на містерію, «музику любові», а не просте «тертя геніталій» (А. Любарський). Наприклад, класична для західної медичної сексології вправа Кегеля в даному підході поєднується з тантричними техніками, що дозволяє підвищити її ефективність у багато разів.

Вагомою особливістю інтегративної сексології є використання етологічного підходу, який був впроваджений у сексологічну науку та практику А. Любарським. Етологія людини вивчає спільні з тваринним світом механізми поведінки і адаптації, які мають біологічно-еволюційне значення для виживання. Етологічний метод спрацьовує як робота з метафорою (Н. Пезешкіан), допомагає інтегруватися у внутрішній досвід клієнта в обхід його внутрішньому супротиву (механізми психологічного захисту) і сприймається ним як власний інсайт. Наприклад, клієнтка не хоче мати дітей і через це перебуває у конфлікті зі своїм соціальним оточенням. Інформація про те, що у тваринному світі існують види, у яких тільки 20 % самок залишають потомство, а решта 80 % – виконують гуманітарну функцію (економія харчових ресурсів, догляд і допомога у вирощуванні дітей своїх сестер) і також цінні для еволюції, допоможе клієнтці залишитися вірною собі.

Клієнт-чоловік із заниженою самооцінкою, який страждає через свій низький зріст, зможе значно розслабитися, дізнавшись, що за наявності ще декількох умов це може бути ознакою «Альфа-самця» (оскільки високий рівень тестостерону в підлітковому віці може гальмувати ріст кісток).

Особливо ресурсним є еволюційно-етологічний метод в роботі з жіночою сексуальністю, яка часто придушується та регулюється соціумом, культурою і релігією. Дівчинку з раннього віку навчають чому завгодно, крім любові до себе і дозволу собі отримувати задоволення як від сексу, так і від життя. З точки зору етологічного підходу самка є ціннішою для еволюції, ніж самець, оскільки вона – селектор, вибираючи стать, завдання якої вибрати найкращий (з точки зору здоров'я, енергопотенціалу, стресостійкості та адаптивності) геном Альфа-самця для продовження роду.

При цьому полігамність (полігінія) самця пояснюється його біологічною місією запліднення якомога більшої кількості самок. Разом з тим, навіть жіноча полігамія (поліандрія) має етологічне пояснення і

значення для еволюції (А. Любарський). Проте, робота із жіночою сексуальністю полягає не у вивільненні придушеної всюдозволеності та розбещеності, а у пробудженні дикої архаїчної жіночої енергії та поєднанні її з істинною духовністю. У такому випадку клієнтка отримує величезний ресурс для професійної творчості, побудови гармонійних стосунків та виховання здорових дітей.

Загалом володіння сексологічними знаннями підвищує професійну майстерність практичного психолога та його ефективність у роботі з клієнтом.

УДК.159.293

Каневський В. І.,

канд. психол. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

МОЖЛИВОСТІ МЕДИТАТИВНОЇ ПРАКТИКИ В КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ І ПТСР

Медитація має багатовікову історію і численні види. Сліди медитативних практик можна простежити у всіх світових релігіях, в той же час, поширена практика медитації пов'язана, узагальнено кажучи, з традиціями: індуїстської (концентрація, хоча і вона є в ряді буддистських методів), буддистської (усвідомленість), тибетської буддійської (медитація з формою) . Усвідомленість вважають серцем буддійської медитації. На Заході поширена і пов'язана з психотерапією і психологією так звана медитація повнотою усвідомлення (mindfulness). Джон Кабат-Зінн, один з розробників напрямку, визначає це так: «Повнота усвідомлення є особливим видом навмисного зосередження уваги на теперішньому моменті без спроби якось оцінити його. Такого роду увага розвиває пильність, ясність і реальне сприйняття сьогодення» (Кабат-Зінн Дж., 2001, с. 9).

Ш. Шапіро в роботі «Механізми усвідомленості» представляє психологічні механізми mindfulness наступним чином: 1) намір, тобто, цілі (Intention) – 2) увага – (Attention) – 3) ставлення, якість усвідомленості (Attitude), скорочено – IAA (S.L. Shapiro et al., 2006). Ці компоненти, або як називають їх автори, аксіоми, є фундаментальними блоками процесу, причому, намір, увага, і ставлення не є окремими етапами – вони є переплетеними аспектами одного циклічного процесу і відбуваються одночасно, вносячи свій внесок в зміни. Наприклад, у тих, хто медитує, при тривалій практиці наміри зсуваються по континууму від саморегуляції до саморозвитку і, нарешті, до самовираження (S. L. Shapiro, 1992). Через свідоме (намір), усвідомлення (увага) і при-

йняття (відношення) до переживання наразі індивід краще здатний використовувати більш широкий адаптивний діапазон. Це близько до того шляху, по якому рухаємося ми в нашій роботі по корекції ЦСО у учасників АТО.

Мета-механізмом є феномен реперцепції (reperception, можливий переклад – «пересприйняття», «оновлене сприйняття»), що передбачає фундаментальні зміни в перспективі, погляд на зміст свідомості з більшою ясністю і об'єктивністю.

Однією з цілей медитації є подолання психологічних і емоційних проблем, допомога в емоційній саморегуляції. На Заході медитативні практики активно використовуються академічною психологією як терапевтичний засіб (Peter Sedlmeier et al., 2002). У психотерапії існують підходи, які зосереджені навколо медитації (Linehan, 2007). Дослідження McGee (2008) узагальнило сприятливий вплив як на психологічні, так і на психосоматичні проблеми, такі як занепокоєння, наркоманія, агресія, суїцидальність, хронічний біль, безсоння та гіпертонія. Позитивний ефект медитація має при зниженні стресу (Ospina et al. (2007) і, зокрема, в роботі з посттравматичним стресовим розладом, наприклад, застосування ММТТ (Metta-based Trauma Therapy) спільно з mindfulness (Paul Frewen et al., 2015).

Esfandiar Azad marzabadi (2014 року) повідомлює про результати дослідження та корекційної роботи, проведеної з 28 учасниками ірано-іракської війни з діагнозом ПТСР. Протягом місяця було проведено 8 сесій медитації повноти усвідомлення, два рази на тиждень, 90 хвилин кожна. Результати відзначили в порівнянні з контрольною групою, де подібна робота не проводилась, значне підвищення показників якості життя (Quality of Life) у ветеранів із ПТСР.

Ми також припускаємо включення медитативних методів в програму корекції емоційних станів учасників АТО.

УДК 159.923–021.333(043.2)

Лукіна Н. Б.,
аспірант, викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ТИПИ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ТА ЦІЛЬОВА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Якщо людина немає цілей, в неї відсутній сенс життя. Використовуючи термінологію К. С. Станіславського, сенс життя можна образно зрівняти з «надзадачею» життєдіяльності людини. Сенсу життя так чи

інакше підпорядковані всі життєві цілі. Головна, вирішальна мета життя системно підрозділяється на ряд більш окремих цілей, а ті у свою чергу на ще більш окремі (ситуативні) цілі й так аж до конкретних вчинків повсякденного життя. Це значить, що сенс життя – не проста сукупність цілей, а їх ієрархія, субординація та координація, певна система. У той же час сенс життя як загальне повинен бути у кожній конкретній меті, розкриватися через неї, хоча деякі конкретні ситуативні, повсякденні цілі можуть суперечити йому.

Таким чином, від того які цілі та як їх людина ставить перед собою залежить її сенс існування. Цікаво розглянути особливості цілепокладання у перфекціоністів. Адже перфекціонізм у психології – це переконання, що найкращого результату можна (або потрібно) досягти. У патологічній формі – переконання, що недосконалий результат роботи неприйнятний. Перфекціонізм може бути як «нормальною» характеристикою особистості, так і невротичним психічним відхиленням від норми звичайної людини.

Перфекціонізм (від лат. *Perfectus* – досконалість) – це вчення про спроможності людини і всього людства до вдосконалення. Перфекціонізм передбачає наявність деякого абсолютного позитивного зразка, прагнення наблизитися до якого ставить сенс людського життя.

Можна виділити наступні аспекти даного психологічного феномену:

- адресований до себе перфекціонізм – постійна самокритика та прагнення до досконалості;
- адресований до інших людей перфекціонізм – завищені вимоги до оточуючих;
- адресований до світу в цілому перфекціонізм – переконаність в тому, що все в світі має бути правильно;
- соціально приписуваний перфекціонізм – потреба відповідати стандартам і очікуванням інших людей.

Залежно від ступеня вираженості кожної зі складових можна говорити про чотири типи перфекціонізму:

- надмірний, для якого характерні дуже високі показники стандартів та поляризації;
- помірний, якому властиві високі показники стандартів, однак низькі поляризації мислення;
- недостатній, для якого характерні низька вираженість стандартів і, водночас, висока поляризація мислення;
- невиражений (відсутній), коли обидві складові перфекціонізму мають низькі показники й можна говорити, що за таких умов він майже або взагалі відсутній.

Для недостатнього та невираженого типів характерно виконання поставлених цілей й отримання результату, який не відповідає висунутим вимогам. Водночас спостерігається такий феномен, як прокрастинація – свідоме відкладання виконання намічених дій, незважаючи на те, що це потягне за собою певні проблеми. За таких умов застосовуються будь-які приводи, аби відкласти реалізацію задуманого, поки не настає так званий *deadline* – строк, після якого вже пізно намагатися надолужити згаяне, при цьому особистість може відчувати як повну апатію та байдужість, так і високу тривожність, почуття провини, страх перед можливими наслідками, тобто перебувати в досить напруженому й нервовому стані.

Надмірний тип перфекціонізму характеризується занадто високим прагненням довершеності, неможливістю отримати задоволення від виконання діяльності. Особистість, якій властивий такий тип перфекціонізму, надмірно витрачає власний ресурс, постійно перероблює й без того гарно виконану роботу, що призводить до виснаження, емоційного вигорання та можливої невротизації з госпіталізацією як наслідок. Окрім цього надмірно завищені уявлення про довершеність можуть призвести до відмови від завдання взагалі, через уявлювану неможливість досягти досконалості його виконання. Тобто перший, третій та четвертий типи є неконструктивними формами перфекціонізму, тоді як найбільш оптимальним є помірний тип, оскільки сприяє досягненню довершеності, постановці реалістичних цілей для виконання, отриманні задоволення від результатів своєї діяльності й тому розглядається як конструктивна форма.

Таким чином, було розглянуто типи перфекціонізму та аспекти даного психологічного феномену у контексті досягнення поставлених цілей.

УДК 159.923.2

Хоржевська І. М.,

канд. психол. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

РІВНІ ПРОЯВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВООХОРОНЦЯ

Професійна культура особистості передбачає засвоєння необхідних знань, професійну компетентність, сформованість професійно значущих якостей, які необхідні для участі у діяльності.

Ми дослідили особливості прояву та рівень сформованості психологічних основ професійної культури у працівників правоохоронної галузі. Кожна особистість має певний рівень як загальної, так і професійної культури. Ми пропонуємо кілька рівнів вираженості професійної культури правоохоронця. Визначені рівні вираженості професійної культури правоохоронця починають формуватися ще під час навчання, під час аудиторної та позааудиторної діяльності, у різних видів практики. Тому, закономірно, що кожен наступний рівень особистісного становлення ґрунтується на попередньому, і, навпаки, попередній є пропедевтичним для формування нового (наступного). Під час професійного становлення дані рівні також продовжують активно розвиватися і формуватися вже безпосередня у виконанні своїх безпосередніх обов'язків і функцій.

Порівнюючи результати отримані від самого респондента та дані експертної оцінки, ми можемо сказати, що у більшості відповідей респонденти завищували собі бали. Найбільше респонденти зазначали у себе наявність другого рівня сформованості психологічних основ професійної культури – 54 %. Даний рівень сформованості психологічних основ професійної культури характеризується досить високим вмінням застосовувати необхідні професійні знання, вміння і навички. Спеціаліст має ефективно застосовувати знання, володіти розумовими операціями, уміти робити висновки, в основному самостійно здійснювати основні види професійної діяльності. Але при експертному оцінюванні дані результати знизилися до показника 42 %. Найнижчий, п'ятий рівень сформованості основ культури не зазначив жоден з респондентів ні у себе, ні у своїх колег. IV рівень, також достатньо низький і характеризується невисоким показником щодо володіння професійними знаннями і навичками, виявили у себе лише 4 % правоохоронців, але колеги зазначили наявність даних характеристик у 10 % фахівців правоохоронної діяльності.

Найвищий рівень, що характеризується значним володінням і вмінням ефективно застосовувати необхідні професійні знання, вміння і навички, високим рівнем культури мислення і мовлення, етики поведінки зазначили відносно себе 15 % правоохоронців, але дані результати були скореговані колегами до 10 %. Ми провели автоматичний розрахунок t-критерія Стьюдента для перевірки нашої гіпотези щодо самооцінки та експертної оцінки рівня сформованості психологічних основ професійної культури у представників правоохоронної галузі.

Величина t-критерія Стьюдента потрапила у зону значущості, таким чином групи на статистично значущому рівні різняться між собою. Ми можемо зазначити, що існують суттєві розбіжності при само-

оцінюванні та експертному оцінюванні сформованості психологічних основ професійної культури у правоохоронців.

Отже, ми представили найбільш узагальнені результати за рівнем сформованості психологічних основ професійної культури фахівців правоохоронної діяльності.

Проводячи подальше дослідження ми сформували і порівняли 3 вибірки – дільничний інспектор поліції, слідчий, оперуповноважений кримінального розшуку. Представники даних спеціалізацій відрізняються за особливостями, функціями своєї діяльності, у них можуть бути наявні різні професійно важливі особистісні якості, необхідні для виконання роботи. Ми припустили, що результати відносно рівня сформованості психологічних основ професійної культури у представників різних спеціалізацій будуть неоднаковими.

Найвищий результат щодо дослідження сформованості психологічних основ професійної культури виявився у слідчих (30 %). Найнижчі показники у дільничних інспекторів поліції (4,5 %). IV рівень прояву культури зазначено аж у 20,5 % дільничних, у 9 % оперуповноважених і лише у 1 % слідчих. Проявів п'ятого нижчого рівня визначення професійної культури у фахівців, який не відповідає вимогам до спеціалістів правоохоронної галузі, не виявлено у жодній з груп.

Таким чином, ми детально проаналізували прояви психологічних засад професійної культури у працівників правоохоронної галузі. Подальша наша робота буде спрямована на дослідження і формування концептуальної моделі психологічних основ професійної культури правоохоронців.

УДК159.923-053.6

Шилова Н. І.,

канд. психол. наук, старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Підліток прагне зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе в світі, зрозуміти себе і свої можливості поряд з розумінням свого місця і призначення в житті. Розвиток на цьому етапі йде швидкими темпами і особливо багато змін спостерігається в плані формування особистості. На цьому

етапі головна особливість підлітка – особистісна нестабільність. Вчені, які вивчають питання формування особистості на даному етапі (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, І. Д. Бех, І. С. Булах, В. І. Журавльов, В. О. Татенко та ін.), пов'язують дані пошуки з процесом формування спрямованості особистості.

Розглядаючи спрямованість особистості підлітка через аналіз відносин суб'єктів до навколишнього світу, І. Д. Єгоричева вважає, що в основу класифікації типів спрямованості особистості може бути покладено співвідношення типового для підлітка ставлення до суспільства і до самого себе. При цьому типологія спрямованості особистості не вичерпується традиційними типами: колективістичною (громадською) і індивідуалістичною (егоїстичною), а представлена дослідницею наступним чином: 1) гуманістична спрямованість з двома підтипами, що характеризуються різними акцентуаціями: альтруїстичною і індивідуалістичною; 2) егоїстична спрямованість, також представлена двома підтипами з різними акцентуаціями: індивідуалістичною і езоповою; 3) депресивна спрямованість; 4) суїцидальна спрямованість.

В якості одного з методів корекції та розвитку спрямованості особистості підлітків І. Д. Єгоричева пропонує використання належним чином організованих тренінгових занять, як одного з видів спеціально заданої особистісно значущої діяльності. В ході цих тренінгів основний акцент робиться не на зміні ставлення особистості до суспільства, а на зміну її ставлення до самої себе, що, як правило, тягне за собою і зміну ставлення до оточуючих, тому що при оцінюванні для підлітком суспільства, визначальним все ж є його ставлення до самого себе. дослідниця рекомендує. З метою підкріплення результатів, отриманих підлітками на тренінгу, дослідниця рекомендує продумати організацію подібних занять з батьками і педагогами.

Цікавий підхід до розвитку спрямованості підлітків та формуванню вміння ставити перед собою чіткі цілі запропонувала Е. Е. Гаврилова. З цього приводу вона зазначає: «Пріоритетною сферою діяльності підлітка є спілкування і дозволя. Вибір занять за власним інтересом в співтоваристві з людьми, які поділяють його думки, почуття, роблять дозволя духовно наповненим, є важливим і цінним і з точки зору виховного процесу. Одним з таких видів дозвольної діяльності є шкільний театр, який має всі передумови для того, щоб вплинути на формування особистості підлітка».

Дослідниця розглядає процеси, які впливають на розвиток спрямованості особистості під час занять в шкільному театрі. Першим невід'ємним етапом є тренінги з акторської майстерності, сценічного руху, сценічної мови, де підлітки вчаться володіти своїм тілом, голо-

сом, імпровізувати. У процесі цих занять вони внутрішньо розкриваються, вчаться бачити і чути партнера по сцені, набувають навички, необхідні для подальшої роботи. Наступний етап – освоєння драматургічного матеріалу, який є основним інструментом театру. Будь-яка п'єса – це завжди конфлікт і шляхи його вирішення. Л. С. Вигодський коментує цю ситуацію наступним чином: «Моделювання боротьби на сцені стає інструментом осягнення законів і аспектів взаємодії між людьми». Через такі ситуації учасники шукають відповіді на всі хвилюючі питання, вчаться законам спілкування, поведінки, формують морально-етичні цінності, розвивають культуру почуттів, вчаться усвідомлювати природу власних дій.

К. А. Абульханова-Славська, коментуючи розвиток особистості підлітка шляхом реалізації його творчого потенціалу стверджує наступне: «Під час пошуку і роздумів підлітки вчаться аналізувати, висловлювати свою думку, відстоювати свою точку зору».

Розвиток спрямованості підлітків через навчальний процес пропонує ряд дослідників (Л. А. Вяткін, А. П. Гащук, І. В. Зорін, П. І. Істомін та ін.), адже саме через навчальний процес підліток отримує основи знань, умінь і навичок відповідального ставлення до навчання. Заняття туризмом, як один із видів позашкільної роботи, дають підліткам основні уявлення і практичний досвід старанності, дисциплінованості, самостійності, ініціативи, відповідального ставлення до справи. У туристських походах учні загартовують свій організм, зміцнюють здоров'я, розвивають витривалість, силу й інші фізичні якості, здобувають прикладні навички та вміння орієнтування на місцевості, подолання природних перешкод, самообслуговування та ін.

На думку І. С. Булах, важливим завданням шкільного психолога в роботі з підлітками стосовно розвитку спрямованості особистості є використання комплексу психокорекційних методів, що сприяють розвитку і гармонізації їх моральної самосвідомості. Психологічне консультування займає одне з провідних місць у роботі практичного психолога. Головним завданням процесу консультування дослідниця визначає надання психологічної допомоги підліткам, що переживають особистісні труднощі у самореалізації, досягненні цілей, задоволенні потреб у визнанні та прийнятті рішень. Особистісне зростання підлітків нерозривно пов'язане з розвитком їх моральної самосвідомості: засвоєнням моральних понять і почуттів, посиленням відповідальності за себе й за інших, підвищенням рівня моральної саморегуляції.

І. С. Булах виділяє дві форми психологічного консультування: індивідуальне та групове. Групові методи консультування – досить нова галузь прикладної психології, і виявляється це, зокрема у тому, що

вона не має усталеної назви. Існують різні терміни для її позначення: лабораторний тренінг, активна соціально-психологічна підготовка, активне соціальне навчання, соціально-психологічний тренінг (СПТ) та ін.

Отже, з вищезазначених концепцій формування спрямованості підлітків видно, що даний аспект висвітлено лише з позицій моральної спрямованості особистості, розумової, трудової, особистісного зростання. Питання розвитку цільової спрямованості, як невід'ємної складової цілісної особистості розглядались дотично. Враховуючи важливість цільової спрямованості у формуванні особистості підлітка, гостру суспільну потребу у відповідній підготовці молоді та недостатню розробленість проблеми, проведення нашого дослідження є актуальним і перспективним як в теоретичному, так і в практичному плані.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

ПІДСЕКЦІЯ: Соціальна робота в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства

УДК 364-787.522

Коваль Г. В.,

д-р наук з держ. упр., професор,
завідувач кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Кожна людина в певні періоди свого життя зазнає труднощів у зв'язку з освоєнням нового виду діяльності, переходом до нової ситуації, нових умов життя. Проблема адаптації до умов оточуючого середовища є однією з актуальних у сучасній науці, зокрема педагогіці та психології.

Важливе значення під час навчання дитини в першому класі має успішність адаптаційного періоду, оскільки створення сприятливого середовища для адаптації дитини до навчання забезпечуватиме їй благополучний розвиток, успішне навчання та виховання.

Метою адаптаційного періоду в 1-му класі є створення у дитини уявлення про школу як місце, де вона буде прийнята і сприйнята такою, якою вона є з усіма своїми почуттями, думками, знаннями, проблемами, великими і малими подіями в особистому житті. Вчитель завжди повинен пам'ятати, що духовне здоров'я та емоційне благополуччя учня є необхідними умовами успішного навчання. Тому із самого початку адаптаційного періоду першокласникам необхідно створити комфортні емоційні умови.

Проблема адаптації дитини до шкільного навчання була предметом вивчення багатьох психологів, педагогів, медиків, а саме таких, як: В. Крутецький, Б. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Чудновський, Дж. Рензуллі, Р. Стернберг, П. Торренс, В. Юркевич. Питання особливостей прояву обдарованості в дитячому віці вивчали Л. Васильченко, Н. Волкова, О. Великанова, П. Гальперін, О. Ковальов, Г. Костюк, О. Кульчицька, Н. Лейтес, В. Моляко, В. Мясіщев, В. Рибалка, Т. Поніманська, С. Роменець, С. Рубінштейн, А. Савенков, С. Сисоєва, Б. Теплов. Сутності адаптованості/деадаптованості, їх причин та осо-

бливостей прояву досліджували І. Дубровіна, В. Каган, Р. Овчарова, Н. Самоукіна, А. Фурман; взаємозв'язку психологічної готовності дитини до школи та особливостей її адаптації до навчання вивчали Л. Божович, Л. Венгер, Н. Гуткіна, В. Давидов, О. Проскура; емоційний розвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку досліджували О. Кононко, О. Кульчицька, В. Мухіна, П. Якобсон, а також результати вивчення психологічних особливостей навчальної діяльності молодших школярів розглядали В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, Г. Люблінська, О. Скрипченко.

Початок навчання у школі – один з найважливіших періодів у житті дитини. Це пов'язано не тільки зі зміною соціальної ситуації розвитку дитини, її статусу й займанням нової «внутрішньої позиції школяра», але й з сукупністю різноманітних аспектів психічного розвитку й формування дитини як особистості.

У розвитку загальної теорії психологічної адаптації найбільший внесок зробили вітчизняні психологи Л. Виготський, В. Давидов, А. Лазуровський, В. Лебедев, А. Налчаржян, А. Петровський, Л. Петровська, Н. Сарджвеладзе. Суть цієї теорії полягає в тому, що адаптація являє собою:

- процес і результат активного пристосування до видозміненого середовища за допомогою найрізноманітніших соціальних засобів (дій, вчинків, діяльності);
- компонент дійового ставлення індивіду до світу, провідна функція якого полягає в оволодінні умовами і обставинами свого буття;
- складову осмислення і розв'язання типових, переважно репродуктивних задач і проблем шляхом соціально прийнятих, чи ситуативно можливих способів поведінки особистості, що конкретно виявляється в наявності таких психологічних феноменів як: оцінка, розуміння і прийняття нею навколишнього середовища і самої себе, їх будови, вимог, завдань тощо.

Адаптаційні реакції організму на несприятливі впливи значної інтенсивності мають ряд загальних рис і називаються адаптаційним синдромом.

Питання адаптації дитини до школи активно розроблялось у вітчизняній психології ще на початку 70-х років минулого століття. Підсумком аналітичної і дослідницької роботи став збірник «Обучение и развитие младших школьников» Г. С. Костюка. Цієї проблеми торкався і дослідник І. Кирилюк в роботі «Навчальні інтереси молодших школярів».

Фундаментальну психологічну основу для практикуючих педагогів було створено колективом психологів під керівництвом академіка

В. Давидова. Ним розроблялися питання психології дітей молодшого шкільного віку, зокрема питання адаптації в процесі дослідження педагогічного спілкування, тобто спілкування в навчально-виховному процесі.

Отже, шкільна дезадаптація, яка може виникати у дитини на етапі початкового навчання, пов'язана із впливом як зовнішніх, соціальних чинників, так й індивідуально-психологічних чинників. А тому виявлення основних причин та чинників дасть змогу прогнозувати виникнення шкільної дезадаптації, а здійснення цілеспрямованої психопрофілактичної і психокорекційної роботи сприятиме зниженню кількості дезадаптованих дітей, збереженню фізичного та психічного здоров'я дитини

УДК 378

Малиновська Н. Л.,
канд. іст. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасна студентська молодь є досить прагматичною у своїх намірах і цілях, у бажанні отримати миттєвий результат. Робота прикладного характеру передбачає досягнення конкретного результату, який буде мати практичне застосування у житті. У цьому випадку відсутня потреба у теоретичному обґрунтуванні та отриманні досвіду, важливим є виробництво чи отримання реально потрібної в подальшому речі чи предмета. Коли мова йде про отримання знань, то ці знання мають спрацювати швидко й ефективно, виправдовуючи інвестування власного часу і грошей в освіту. Розуміння того, що людина вчиться протягом усього життя, пристосовується до мінливого світу, підвищує свій фаховий рівень, займається саморозвитком, самовдосконаленням тощо – приходить з часом. Тобто переконувати молодь, що теоретичні знання та практичні навички здобуті у вищих навчальних закладах знадобляться у подальшому сьогодні є недовірливим, треба показати користь вже під час навчання.

Студентська молодь – це та соціальна група, яка за своїми поглядами, ціннісними орієнтаціями дуже близька до інтелігенції, що відіграє провідну роль у продукуванні та розповсюдженні ціннісно-нормативних орієнтирів суспільства. Тому професійна підготовка сту-

дентів у вищому навчальному закладі спрямована не тільки на здобуття професійних знань і навичок, формування професійних, світоглядних і громадських якостей майбутнього фахівця, розвиток професійних здібностей, а й на розвиток творчого потенціалу, його використання в нестандартних ситуаціях, креативність мислення тощо. Сучасна студентська молодь є найбільш активним та мобільним учасником змін, які відбуваються у суспільстві, і готова долати перешкоди, знаходити вихід зі складної ситуації з меншими зусиллями.

Людина постійно відчуває свою повну чи часткову залежність від інших людей або обставин. Її бажання і прагнення щоразу наštтовхуються на певні перешкоди чи складнощі, можливості в реалізації власної долі і досягнення мети, як правило, обмежені. Досвід підказує, що долати труднощі, вибудовувати власну «картину світу» значно допомагає творча діяльність. Тому дуже важливо, з боку викладачів, не втратити під час навчання здібності та можливості студентів і розкрити значення творчої діяльності з урахуванням різних її проявів для них, як в поточному часі так і на перспективу.

Прагматичність і творчість у навчальному процесі стають вимогою часу. У вищому навчальному закладі, при викладанні ряду дисциплін є нагода продемонструвати студентові, що творчість – це не тільки природні здібності, що творчість проявляється значно ширше, і багато у чому допомагає людині, як у професійному становленні і розвитку, так і в особистому.

Як правило, до творчої діяльності студентської молоді відносять наступні види:

- наукову, яка проявляється у певній сфері науки, спирається на теоретичне мислення, що має свою специфіку залежно від наукової дисципліни;
- науково-технічну (винахідництво, конструювання тощо), яка передбачає створення нових пристроїв, деталей, зміну їхніх функцій;
- художню (література, музична творчість, мистецтво тощо), пов'язану з отриманням унікальних продуктів мистецтва;
- ігрову, яка спрямована на участь суб'єкта у грі, де потрібні винахідливість, відгадка, здогадка, оригінальність мислення, креативність тощо;
- навчальну, до якої належить засвоєння нових знань, розв'язування задач. У навчальній творчості імітуються елементи всіх інших видів творчості;
- комунікативну, що включає різні види спілкування людей між собою тощо.

Акцентуючи увагу студентів на тому, що «творчість обумовлює вміння вирішувати нові завдання, орієнтуватись в нових умовах, дола-

ти різноманітні труднощі, пробуджує і стимулює розвиток інтересу до діяльності, оскільки завжди пов'язана з відкриттям нового, пошуком чогось раніше невідомого», ми обґрунтовуємо практичність, а головне, можливість цим скористатись за умов необхідності вже сьогодні. Згідно з дослідженнями розвитку творчості, вона гарантує в майбутньому успішну діяльність у менш складних умовах, а також постійну спрямованість на раціоналізацію своєї праці, покращення її якості та ефективності і полегшення адаптації до нового. Як вважав Л. Виготський, «найвищий прояв творчості і досі доступний лише небагатьом представникам людства, але у повсякденному житті, що оточує нас, творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в чому міститься хоча б йота нового, зобов'язане своїм походженням творчості людини».

Отже, сучасний викладач повинен скеровувати навчальний процес на розвиток творчих здібностей студентів, сприяти нарощуванню інтелектуального потенціалу, формуванню «Я-концепції», впливати на всі складові творчих здібностей студентської молоді: мотиваційно-творчу активність, інтелектуально-логічні, творчі, комунікативні здібності, здатність до самоорганізації власної творчої діяльності тощо. Особистісні риси студентства, такі як: впевненість у своїх силах, оптимізм, схильність до ризику, допитливість, образність, швидкість, гнучкість мислення, сміливість, креативність, готовність до сприйняття нового нестандартного сприяють формуванню творчих здібностей. Тому завдання викладача – допомогти скористатися цими здібностями, правильно організувати творчу активність студентів, шукати дієві стимули для активізації творчості студентської молоді, підкреслюючи прикладний характер творчої діяльності у різних її проявах.

УДК 36

Попова Т. С.,

канд. пед. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ НАСТАВНИЦТВА НАД ДИТИНОЮ – ВИХОВАНЦЕМ ІНТЕРНАТНОГО ЗАКЛАДУ – В УКРАЇНІ

Сьогодні у закладах державної опіки дітей виховується понад 104 тисячі осіб, що становить 1,4 % від загальної кількості дитячого населення України та є найбільшим показником серед країн Європи.

Останнім часом кількість дітей, що потрапляють до закладів інституційної опіки в Україні, збільшується з причин економічної кризи, наслідком якої є значне погіршення матеріального стану сімей з дітьми, а також тривалого військового конфлікту на Сході країни, в результаті якого відбувається розрив сімейних зв'язків.

Дослідники проблем виховання дітей в закладах державної опіки переконливо та аргументовано доводять, що перебування дітей в інтернатах може бути певною мірою порівняно до утримання їх у місцях позбавлення волі, адже такі заклади з об'єктивних причин не здатні забезпечити повноцінної соціально-психологічної адаптації своїх випускників до повноцінного самостійного життя у відкритому соціумі.

Перемогою у боротьбі за права дітей з інтернатних закладів на активну соціалізацію поза стінами школи-інтернату слід вважати законодавче закріплення інституту наставництва дітей, що виховуються у таких закладах.

Не зважаючи на те, що наставництво як форма соціального супроводу дітей з інтернатів застосовується громадськими організаціями в нашій країні ще з 2009 року, передача повноважень щодо координації такої роботи державним соціальним службам відбулася лише з моменту прийняття змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Законодавчою нормою статті 17–1 означеного закону передбачено відповідальність за впровадження наставництва над дітьми – вихованцями закладів державної опіки в Україні, що покладається на державні соціальні служби, зокрема Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) та Служби у справах дітей. Розроблені та набули чинності й механізми здійснення такої діяльності цими службами, зокрема Положення про наставництво, яким встановлюється порядок організації та здійснення індивідуального наставництва над дитиною, що проживає в інституціалізованому закладі опіки або іншому закладі цілодобового перебування дітей, та Типовий договір про наставництво.

В означених документах наставництво трактується як добровільна діяльність наставника з надання дитині – вихованцю закладу опіки, індивідуальної допомоги та підтримки у питаннях підготовки до самостійного життя, що здійснюється ним на безоплатній основі. Метою такої діяльності є формування готовності дитини до самостійного життя поза межами інтернатного закладу, успішного проходження нею періоду соціально-психологічної адаптації до життя у відкритому соціумі, формування високих моральних цінностей.

Реалізація цієї мети ставить перед соціальними службами низку складних і надто важливих завдань. Насамперед, забезпечити дитину

доступною інформацією про її права та обов'язки, визначити та сприяти розвитку здібностей дитини, її професійному самовизначенню, сформувати практичні навички самостійного життя, навчити розв'язувати побутові питання щодо розпорядження власними коштами та майном, отримання різноманітних соціальних послуг та долати складні життєві ситуації.

Відповідно до Положення організацію наставництва здійснюють ЦСССДМ. На ці служби покладаються завдання з добору кандидатів та підготовки наставників, інформування громадськості про наставництво та надання консультаційних послуг, добір пар «дитина-наставник» та їх соціально-психологічний супровід. До того ж службам надано право співпрацювати з благодійними фондами, громадськими організаціями, що мають досвід стосовно добору та навчання наставників; здійснення широкої інформаційної роботи щодо наставництва; забезпечення супроводу наставників; організації заходів з підвищення компетентності наставників; проведення спільних заходів за участю дітей та наставників як у закладах опіки, так і поза їх межами.

Наставництво над дитиною здійснюється на основі тристороннього договору, який укладається між ЦСССДМ за місцем знаходження закладу опіки, у якому проживає дитина, наставником та адміністрацією закладу опіки з метою забезпечення найкращих інтересів дитини.

На Служби у справах дітей покладається контроль за дотриманням законних прав та інтересів дітей, над якими встановлено опіку. При тому, функцією контролю наділені також і самі ЦСССДМ, а також адміністрації закладів, де мешкає дитина, правозахисні громадські організації, що працюють в інтересах дітей. Таким чином, допомогу державним соціальним службам, що є організаторами діяльності з наставництва над дітьми з закладів опіки, покликані надавати як органи державної влади, так і інститути громадянського суспільства.

Зважаючи на вище означене, можна констатувати, що перед державними соціальними службами України постає сьогодні низка нових для них завдань організаційно-управлінського характеру. Насамперед, налагодження ґрунтовної аналітико-статистичної роботи щодо виявлення кількісного та якісного складу дітей, що перебувають у закладах опіки та потребують наставництва. Невідкладною вбачається і робота з виявлення та об'єднання на базі Центрів соціальних служб усіх наявних в Україні учасників наставницького руху та об'єднання їх зусиль.

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ПІДТРИМКИ МАЛОЗАХИЩЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

В останні роки у світі неформальна освіта здобуває все більше визнання, перетворюючись на провідну рушійну силу розвитку людства. В українському контексті поняття «неформальна освіта» з'явилося досить нещодавно 5–8 років тому і офіційно було закріплено на законодавчому рівні тільки у вересні 2017 року. Так, згідно «Закону про освіту», в Україні існує три види освіти, завдяки яким «особа реалізує своє право на освіту впродовж життя», а саме: формальна, неформальна та інформальна освіта. Згідно українського законодавства «формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою; «неформальна освіта» – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій; інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям».

У світі поняття неформальної освіти часто співвідноситься з такими поняттями як «освіта впродовж усього життя», «освіта у громаді», «освіта дорослих», тощо. Неформальна освіта виникає у 1960-х в США як альтернатива застарілій на неефективній моделі освіти, яка була не здатна реагувати на світові виклики.

Зараз серед основних принципів неформальної освіти виділяють: релевантність до потреб суспільства, відповідність (освіта та заходи відповідають рівню розвитку учня), гнучкість (у тому що і як викладається згідно потреб учнів), партисипативність (учні активні учасники процесу навчання, так саме як і їх сім'ї чи громади), захист (захист прав учнів на виживання та розвиток), інклюзивність (для всіх категорій учнів, які потребують знань або навичок), якість (навчання може якісне, адже воно покликано відповідати потребами учнів та/або їх громад).

Упроваджувачі неформальної освіти використовують методи, що спираються на участь; використовують різноманітність як позитивний засіб навчання; установлюють критичні рефлексивні зв'язки між конкретним і абстрактним для того, щоб сприяти процесу навчання, а також постійно покращувати його якість; мають знання про життя й культури молодих людей у Європі.

Розуміння сутності та функцій «неформальної освіти» різняться в залежності від країни. Іноді, різниця полягає у формі навчання цільових груп (наприклад, у школі, членами громади або сім'єю). В певних країнах, таких як Великобританія або Німеччина, вона доповнює існуючу систему «формальної освіти», а в деяких навпаки, слугує повноцінною альтернативою для задоволення реальних потреб населення (наприклад, у Малі – програми з початкового навчання, у Філіппінах – навчання грамотності дорослого населення).

Згідно П. Фордхома, освіта «повинна відповідати інтересам учнів, а організація та планування навчальних планів, повинно проводитися самими учнями». Вважається, що зазначений підхід «знизу вгору» надає можливість учням зрозуміти і за потреби змінити соціальну структуру навколо них».

Особливої актуальності неформальна освіта набуває в контексті вирішення суспільних проблем. Наприклад, у великих містах Бангладеш діє програма «неформальної освіти», яка спрямована на дітей, які живуть або працюють на вулиці, в тому числі і на небезпечних виробництвах або мають інвалідність. Під час навчання діти стисло проходять програму початкової школи. Заняття проходять у три зміни, що також дозволяє дітям працювати та заробляти гроші для сім'ї.

Таким чином, неформальна освіта дозволяє ефективно та вчасно підтримувати мало захищені верстви населення та відповідати на виклики, які перед суспільством виникають у сучасному світі.

УДК 351.851:378 (477)

Скиба Т. Ю.,

канд. наук з держ. упр., старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Економічне та інтелектуальне відродження суспільства досягається створенням спеціальних умов для всебічного розвитку потенційних можливостей талановитої студентської молоді на основі інтелектуаль-

ного об'єднання, координованої взаємодії і співпраці регіональних між університетських консорціумів. Об'єднання різнопрофільних університетів та коледжів в регіональні консорціуми відкриває широкі можливості для між університетської співпраці з врахуванням всіх потенційних можливостей регіону.

Існуюча в Україні система освіти передбачає введення до навчальних планів блоків дисциплін «за вибором ВНЗ» та «за вибором студента», але, як правило, ці дисципліни пропонуються в рамках вузькопрофільної спеціальності конкретного ВНЗ. Мета багатовекторної освіти полягає у створенні необхідних умов для глибокого вивчення кожним конкретним студентом фахових дисциплін, що відповідають його нахилам і здібностям, прагненням і бажанням.

При цьому (згідно з міжнародним досвідом) необхідно враховувати такі основні характеристики між університетських консорціумів:

- добровільність ВНЗ відносно входження до консорціумів;
- не двосторонні, а багатосторонні угоди ВНЗ щодо об'єднання в консорціуми;
- втілення принципів багатоцільового співробітництва;
- взаємна і загальна користь від довготривалої взаємопідтримки між ВНЗ;
- компетентне управління консорціумом окремим професійним штатним органом.

Ідея об'єднання університетів в межах одного регіону знайшла втілення в Сполучених Штатах Америки.

Створення консорціумів ВНЗ вирішує ще одну важливу задачу – ефективну ступеневу підготовку. Розвиток українського суспільства неможливий без забезпечення підприємств і бізнес-структур сучасними кадрами необхідних спеціальностей. Система спеціальних навчальних закладів, які ці кадри готують (професійно-технічні училища, технікуми і коледжі), перебуває у стані кризи і потребує реформування. З іншого боку, відчувається потреба в якісному вдосконаленні системи післядипломної освіти, яка відкриває українським громадянам можливості навчатися протягом усього життя.

Окремим блоком слід розглянути питання фінансового забезпечення освітнього процесу. В умовах тривалого спаду кількості абітурієнтів, що буде спостерігатися до 2020 року, необхідно вжити заходи не тільки до збереження, а й до ефективного використання створеного потужного кадрового потенціалу. Укрупнено ці заходи можна розглядати наступним чином:

- гнучкості зміни вартості контракту на надання освіти;
- надання широкого спектру додаткових навчальних послуг;
- розвиток освіти по вертикалі;

- сертифікатна освіта;
- підготовка іноземних студентів, аспірантів, докторантів;
- оптимізація використання внутрішніх ресурсів ВНЗ;
- з'ясування та фінансування пріоритетних напрямів діяльності;
- розробка принципів підвищення конкурентоспроможності ВНЗ;
- формування оптимальної фінансової архітектури ВНЗ;
- пошук і нарощення обсягів господаровірних наукових розробок;
- створення системи консалтингу, об'єднання переваг академічної і корпоративної школи, безперервної освіти.

А для успішного їх впровадження необхідна державна політика, яка створює організаційні, правові та фінансові умови, що є однією з першорядних завдань системи державного управління.

УДК 364-781.7

Сургова С. Ю.,
канд. пед. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СУЧАСНІ МЕТОДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З КЛІЄНТАМИ, ЩО МАЮТЬ ОСОБЛИВІ ПОТРЕБИ

Стратегічний курс на побудову соціальної правової держави, інтегрованої у світовий економічний простір, що обрала Україна, потребує наближення вітчизняної гуманітарної політики до соціальних стандартів, які застосовуються у світовій практиці відносно різних категорій населення і спрямовані на забезпечення гідного життя людини. Однією з категорій, яка є певним індикатором рівня соціальної зрілості держави і суспільства – є інваліди – люди з особливими потребами. В основі соціальної роботи з людьми з інвалідністю лежать правові механізми соціального захисту населення, система державних і недержавних закладів і установ, форми, методи соціальної роботи, соціальні технології і технології соціальної роботи, зміст і специфіка яких визначається рівнем обмеження життєдіяльності людини, а також повноваженнями організацій соціальної сфери, рівнем кваліфікації працівників, досвідом роботи, фінансуванням, ресурсами тощо.

У ході нашого дослідження, що тривало під час проходження студентами спеціальності соціальна робота, виробничої практики, ми намагалися з'ясувати перспективні методи роботи фахівців соціальної сфери з людьми, що мають особливі потреби.

В системі соціального захисту осіб з інвалідністю функціонує велика кількість різних інформаційних технологій, що дозволяють формувати статистику по проблемі інвалідності, обробляти великі масиви даних, будувати і наочно зображувати різні графіки, діаграми, схеми та інші методи подання інформації. У реабілітаційних установах для осіб з особливими потребами можливо використання так званої гуманістичної терапії. Суть терапії полягає в тому, що людина сама здатна визначити причини та знайти спосіб вирішення своїх проблем, варто їй тільки опинитися в сприятливих для цього умовах, коли соціальний працівник дає їй можливість висловити думки і почуття і цим допомагає усвідомити, як вона сприймає себе сама і як її сприймають інші люди. У ході дослідження ми з'ясували, що для осіб з обмеженими можливостями необхідна життєва активність. Ефективними методами її індивідуального мотивування можна назвати біографічний метод, мемуари-терапію, арт-терапію, кіно-терапію, музичну психотерапію.

Одним із напрямів інтеграції осіб з особливими потребами у суспільство – організація їх реабілітації за допомогою фізичної культури і спорту. Такі заняття допомагають людям з обмеженими можливостями реалізувати себе, повірити у власні сили, відчувати свою значимість. Таким чином, проблема вдосконалення методів соціального захисту осіб з інвалідністю цілком вирішується. Для цього необхідні наступні засоби:

- використання інформаційних технологій, що дозволяють формувати статистику з проблеми інвалідності;
- використання гуманістичної терапії;
- застосування ефективних методів мотивування життєвої активності: біографічний метод, арт-терапія, кіно-терапія, музична психотерапія;
- організація реабілітації інвалідів за допомогою фізичної культури і спорту.

Соціальна робота – унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення життя окремої особистості, підвищення добробуту народу. Соціальний працівник не може прожити за клієнта його життя, тому соціальна діяльність призначена віднайти позитивні збережені можливості особистості, спрямувати їх у правильне русло, допомогти людині усвідомити власну життєву ситуацію і знайти вихід із неї. Питання соціального захисту осіб з інвалідністю є одним із визначальних пріоритетів у діяльності Міністерства соціальної політики, що є особливо актуальним з огляду на те, що чисельність таких громадян у нашій державі зростає. На сьогодні у Миколаївській області проживає 61,1 тис. осіб з інвалідністю різних нозологій.

Проаналізувавши досвід роботи установ соціального захисту із клієнтами з особливими потребами, можна констатувати, що розбудова і розвиток інституту соціальної роботи в Україні, створення умов для професійної самореалізації кожної людини в суспільстві, поглиблення етичних засад практичної соціальної роботи з різними категоріями клієнтів і зокрема з людьми, що мають особливі потреби, сприятимуть розбудові громадянського суспільства і правової держави, подальшому розвитку і поглибленню процесів демократизації в Україні, наближаючи її тим самим до найкращих європейських і світових стандартів.

УДК 316.346.32-053.6 : 331.54(043.2)

Чубук Р. В.,

канд. пед. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СИСТЕМА ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

Одним із відповідальних завдань у нових соціально-економічних умовах сучасного ринку праці є підготовка молоді до життя та праці. Первинна професійна орієнтація молоді є надійною базовою основою для запобігання соціальним кризам, що пов'язані зі зниженням рівня життя, офіційним або прихованим безробіттям, складними фінансово-життєвими ситуаціями тощо. У зв'язку з цим, проведення системної професійно-орієнтаційної роботи з підлітками та молоддю допоможе їм не лише здійснити вибір професії, але й психологічно підготує до професійної переорієнтації та свідомого вибору іншого виду професійної діяльності у випадку безробіття, виявляючи при цьому здатність до професійного самовизначення, навички самоорганізації, самореалізації та самопрезентації. Саме професія надає можливості молодій людині задовольнити основні її потреби, реалізувати себе як особистість.

Проблеми професійної орієнтації та безробіття молоді були предметом вивчення у роботах багатьох науковців. Зокрема: А. Данілов, Л. Дашков, І. Жилиєв, Р. Кузнецова, А. Нікіфорова та ін. висвітили основні проблеми та причини їх виникнення на ринку праці України; зробили спробу розкрити механізми прихованого безробіття на ринку праці України та деякі аспекти працевлаштування молоді у приватних підприємствах тощо.

Аналіз наукової літератури свідчить, що особливе місце займають роботи, присвячені питанням організації профорієнтації учнів загальноосвітньої школи та особливостям їхнього професійного самовизначення (Г. Балла, В. Вакуленко, Є. Головаха, Н. Григор'єва, О. Капустіна, С. Мазуренко, М. Пряжнікова та ін.).

Науковці О. Балакірєва, В. Маркін, В. Радаєв, О. Яременко та ін. акцентують увагу на проблемах безробіття молоді як соціальній проблемі суспільства і пропонують варіанти вирішення проблеми працевлаштування молоді; І. Беседіна та Н. Федотова порівнюють та аналізують профорієнтаційні і професійно-консультаційні методи роботи (особливо з молоддю), які можуть використовувати працівники служб зайнятості населення. Дослідники З. Попова, Н. Федотова, В. Чепляєв та ін. у своїх працях розкривають зміст профорієнтаційних технологій у соціальній роботі та можливості їх застосування під час роботи з різними категоріями клієнтів.

На жаль, деяка частина сучасної молоді недостатньо підготовлена до самостійного засвоєння багатосторонніх трудових навичок та умінь за спорідненими професіями, оволодіння якими зробить її більш мобільно-адаптивною і конкуренто-спроможною до умов ринкового середовища, збільшить можливості на ринку праці як гідного власника робочої сили.

Важливо наголосити, що наслідком несвоечасного і недосконалого проведення профорієнтації підлітків і молоді може бути: духовне спустошення та несформованість відповідальності, навіть по відношенню до власних життєвих і професійних перспектив, оскільки не сформована професійна самосвідомість; негативна зміна системи уявлень старшокласників щодо престижності освіти, рівня професіоналізму фахівця, культури його праці; поширення серед молоді таких соціально-негативних тенденцій як небажання працювати, агресивність, користолюбство, конформізм, рекет тощо.

Як свідчать результати сучасних наукових досліджень з проблем профорієнтаційної роботи, науковці (В. Алексєєв, Л. Головей, Г. Пригін та ін.) вважають, що одним із провідних компонентів самосвідомості особистості (як суб'єкта діяльності) є професійне самовизначення – процес, що охоплює весь період професійної діяльності: особистість постійно рефлексує, переосмислює своє професійне буття, у результаті чого самостверджується у професійній діяльності. Додамо, що професійне самовизначення є важливою умовою соціально-психологічної зрілості особистості, визначеності її потреб в самоактуалізації та самореалізації. До того ж, на формування професійного

самовизначення великий вплив має засвоєння особистістю соціального досвіду та включення цього досвіду в «Я-професійне».

Базовою основою професійного самовизначення є усвідомлений вибір молоддю майбутньої професії з урахуванням власних можливостей і здібностей, вимог професійної діяльності та соціально-економічних умов суспільства. Необхідність в актуалізації професійного самовизначення може виникнути у випадку настання певних подій: закінчення загальноосвітньої школи або професійного навчального закладу; потреба у підвищенні кваліфікації; зміна місця проживання; звільнення з попереднього місця роботи тощо. Провідна мета професійного самовизначення полягає у поступовому формуванні у випускників шкіл внутрішньої готовності до: самостійної та свідомої побудови професійних планів, вчасного їх коригування і вдалої реалізації перспектив власного професійного розвитку.

Резюмуючи вищезазначене, важливо зацентрувати увагу на тому, що соціальний працівник, який проводить профорієнтаційну роботу з молоддю, має спрямовувати свою увагу не лише на формування певного об'єму знань, умінь, навичок, але й на: розкриття потенційних здібностей до організації самостійної діяльності; готовність до практичного застосування набутих знань та умінь; здатність до мобільного функціонування у випадку зміни умов тощо. Відтак, соціальний працівник для результативного проведення профорієнтаційної роботи з молоддю, повинен бути організатором, координатором і консультантом під час професійного самовизначення випускників закладу освіти.

УДК 378:371

Файчук О. Л.,

канд. пед. наук, доцент (б. в. з.),
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА МОТИВІВ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА ФАХОМ ВИПУСКНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Питання працевлаштування випускників за фахом є актуальним майже для кожної спеціальності. Особливо гострим воно є для соціальних працівників, адже через низку причин (відносно низький рівень заробітної плати, низька престижність професії та складність самої роботи) багато випускників приймають рішення обрати інший професійний шлях.

Дослідження типів мотивації роботи у громадських організаціях Польщі Г. Хімяк засвідчує, що домінуючою у процесі прийняття рішення щодо працевлаштування є саме внутрішня мотивація. Тобто, особиста реалізація задумів та планів, які були заплановані людиною заздалегідь. Також важливою є аксіологічна мотивація, яка передбачає наявність у особи почуття обов'язку, потреби бути активною, виконувати власну місію, допомагати іншим людям. Аналіз наукової літератури дав змогу виділити різновиди мотиваційних факторів, якими можуть керуватися молоді спеціалісти соціальної сфери:

- внутрішня мотивація: досягнення, самоактуалізація, почуття власної цінності;
- аксіологічна мотивація: відповідальність, місія, служіння суспільству;
- зовнішня мотивація: приязнь, товариський характер, суспільний аспект поведінки;
- раціональна мотивація: набуття знань і вмінь, новий досвід, вигода;
- альтруїстична мотивація: співчуття, альтруїзм, бажання допомогти іншим;
- мотивація пов'язана з реалізацією влади: досягнення або утримання соціального статусу, кар'єра, престиж, репутація.

Ці чинники викликають у молодого працівника почуття приниженості, розвивають почуття гордості, впевненості в собі, у стабільності свого службового положення і можливості подальшого просування. Молодому спеціалістові після закінчення ВНЗ робота, на яку він влаштується, повинна подобатися, приносити матеріальний дохід, задоволення і насолоду. На жаль, значна частина працівників соціальної сфери не відчують цього.

Тому, на основі аналізу наявних наукових досліджень ми можемо виділити три ключові компоненти, які стимулюють у людини бажання обрати певний вид професійної діяльності:

- грошовий стимул – сюди належать оклади, премії, різного виду бонуси;
- матеріальний стимул – це медична страховка, корпоративні обіди, мобільні телефони та інші блага, якими багато організацій забезпечують своїх співробітників;
- нематеріальний стимул – це все те, що спонукає людину працювати максимально ефективно, відчуючи при цьому глибоке моральне задоволення (святкування днів народжень співробітників колективу, виїзд на природу, проведення спортивних заходів, проведення конкурсів «Кращий соціальний працівник», «Кращий відділ» тощо).

Разом з тим ми поставили перед собою завдання виявити реальні мотиви працевлаштування випускників спеціальності «Соціальна робота» ЧНУ ім. Петра Могили. З цією метою нами було опитано 210 випускників. У результаті опитування було виявлено, що основними мотивами роботи за фахом є: можливість самовираження, почуття самоповаги, бажання розвиватись в обраній професії, бажання допомагати іншим, перспектива кар'єрного росту, відчуття приналежності до чогось важливого. Матеріальні стимули та заохочення не були виділені як основні. Разом з тим було зафіксовано досить низький рівень працевлаштування за фахом. Респонденти, які обрали іншу сферу трудової діяльності вказували такі причини свого рішення, як: низька заробітна плата соціального працівника та складність роботи з клієнтами.

Отже, питання працевлаштування випускників спеціальності «Соціальна робота» за фахом є досить актуальним. ВНЗ спільно з соціальними установами та організаціями мають розробити спільний план дій щодо підвищення рівня працевлаштування випускників. Основними напрямками покращення існуючої ситуації, на думку респондентів, є: збільшення грошової винагороди; покращення умов праці; налагодження соціальних контактів, які передбачають спілкування з великим колом людей; можливість самовдосконалення, впливати і керувати іншими; перспектива росту людини як особистості та фахівця.

УДК 378.09:378.147

Літвінчук С. Б.,

канд. пед. наук, доцент,
МНАУ, м. Миколаїв, Україна

МОДУЛЬНО-КОМПЕТЕНТНІСТНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Модернізація вищої освіти в Україні потребує пошуку нових підходів до подальшого вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх спеціалістів різних галузей виробництва. Для забезпечення нового рівня якості означеної підготовки в контексті Болонського процесу необхідно здійснювати інноваційну педагогічну діяльність у процесі навчання і виховання молоді.

Доцільно відмітити, що розробці проекту професійної освіти мають передувати:

– аналіз виробничої практики, визначення якісних змін у сучасному виробництві та перспектив його розвитку;

- розробка моделі спеціаліста із врахуванням змін на виробництві та вимог ринку праці, і визначення нових вимог до його діяльності на основі реальної виробничої практики. Це передбачає окреслення нових вимог до професійних й особистісних характеристик майбутнього фахівця, що сприятиме продуктивності його професійної діяльності;

- проектування моделі майбутнього спеціаліста в модель його професійної підготовки.

Ми вважаємо, що накладання моделі спеціаліста й моделі його підготовки сприятиме подоланню протиріччя між навчальною і виробничою діяльністю.

Отже, інноваційна педагогічна діяльність – це метадіяльність, що має творчі процесуальні аспекти і результати. Важливо те, що вона активізує суб'єкта цієї діяльності, і при цьому зростає його усвідомлення всього нового. Для кращого розуміння сутнісного змісту інноваційної педагогічної діяльності доцільно її розглядати у контексті теорії активності особистості. Вона передбачає виявлення активності особистості, вихід суб'єкта за межі конкретної ситуації, зокрема, початкової нормативної діяльності. При цьому змінюється встановлена позиція майбутнього спеціаліста, відбуваються трансформації в його професійно-особистісних установках, мотивах, цілях, а також в операційних, рефлексивних компонентах його професійної діяльності.

Важливо зазначити, що у процесі проектування навчальних модулів необхідно обґрунтовувати місце кожного модуля та його роль у формуванні компетентнісного профілю як результату процесу навчання. Охарактеризована вище структура і цілеспрямована послідовність вивчення модулів сприяють розвитку і поглибленню професійних компетенцій, закладених у процесі вивчення теоретичних основ наук, упродовж усього процесу навчання у вищій школі.

З метою забезпечення компетентнісного підходу до процесу навчання у вищій школі необхідно в кожному модулі змоделювати виробничу проблему чи ситуацію та визначити їх практичне застосування у майбутній професійній діяльності. Такі завдання повинні зорієнтувати студентів вищих навчальних закладів на вивчення сутності виробничих процесів, а не на процес навчання взагалі. Їх розв'язання вимагає самостійних творчих зусиль студентів, що обумовлюватиме компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що модульна побудова навчання у контексті інноваційної педагогічної діяльності у вищій школі сприятиме реалізації компетентнісного підходу при визначенні вимог до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців. У той же час науковці стверджують, що необхідними сутнісними компо-

нентами модуля є його логічна завершеність, самостійність і комплексність.

Проведене нами дослідження засвідчує, що модульно-компетентністний підхід до навчання студентів у вищій школі має значні дидактичні можливості і дозволяє вирішувати такі педагогічні завдання:

- побудова та оперативне впровадження прогностичних моделей змісту навчально-пізнавальної діяльності;
- формування нових структур змісту для забезпечення ефективної організації навчального процесу;
- забезпечення єдності теоретичних і прикладних аспектів процесу навчання у вищій школі;
- підвищення інформативності, системності та функціональності змісту навчальної дисципліни за рахунок виділення інваріантних знань, дієвого теоретичного узагальнення, генералізації категоріально-го синтезу понять, використання символіко-графічних форм прояву;
- сприяння оперативному впровадженню нових методичних ідей та передового педагогічного досвіду;
- вдосконалення методичного забезпечення процесу навчання;
- створення системи сприятливих умов для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, підвищення їх самостійності й самоорганізації.

Зрозуміло, що професійні компетенції майбутніх фахівців не підлягають чіткій стандартизації, так як специфічні завдання виробництва необхідно розв'язувати в різних галузях сучасного господарства.

Тому модульне навчання в умовах модернізації вищої освіти повинно вибудовуватись із врахуванням сучасного рівня розвитку виробництва. В цих умовах соціалізація особистості буде не менш важливим завданням вищої школи, чим підготовка висококваліфікованих спеціалістів. На основі проведеного нами дослідження окреслимо такі умови ефективності модульно-компетентнісного підходу до процесу навчання у вищій школі в контексті інноваційної педагогічної діяльності:

- формування у студентів розуміння потреби в розвитку сучасного виробництва й ставлення до нього як до власної наукової і професійної діяльності;
- формування мотивації у процесі навчання як прагнення до співробітництва і спільної творчої діяльності через виробничі ситуації та залучення студентів до практичної діяльності;
- реалізація особистісно-зорієнтованого навчання із організацією активної самостійної роботи в модулях, коли студент сам організує

процес навчання, що дозволяє засвоїти навчальний матеріал більш глибоко й усвідомлено;

- наповнення змісту модулів із точки зору їх особливостей і складності застосування у виробничій галузі, а також планування результатів навчання – професійних компетенцій;

- розвиток пізнавальної самостійності студентів через застосування різноманітних проблемно-розвиваючих методів і форм навчання (практичні роботи дослідницького характеру, розв’язання проблемних виробничих ситуацій, виїзні семінарсько-практичні заняття на виробництво тощо);

- організація в межах модулів ігрового (імітаційного) моделювання майбутньої професійної діяльності, відтворюючого реальні виробничі ситуації та стосунки в них людей;

- розвиток духовної культури особистості, так як успіх у майбутній професійній діяльності в значній мірі залежить від сформованості загальнокультурних професійних компетенцій та від духовно-морального потенціалу майбутнього фахівця.

В аспекті сформульованих нами проблем можна вважати, що ефективність інноваційної педагогічної діяльності в контексті Болонського процесу зумовлює модульну побудову навчальних занять та формування у студентів професійних компетенцій, які дають можливість безпосередньо після закінчення вузу успішно займатися професійною діяльністю.

Проведені нами дослідження дозволяють дійти висновку щодо значущості модульно-компетентнісного підходу до навчання в контексті інноваційної педагогічної діяльності у вищій школі, який сприяє:

- стимулюванню інноваційної педагогічної діяльності у вищих закладах освіти;

- формуванню професійного мислення та вміння студента вчитися самостійно;

- врахуванню індивідуальних особистісних якостей студентів;

- підготовці професійно компетентних, конкурентоспроможних і мобільних спеціалістів, які вміють швидко адаптуватися до динамічного соціально-технологічного і професійно-виробничого середовища;

- стимулюванню якості засвоєння освітніх програм із використанням сучасних методів діагностики.

Вважаємо, що реалізація означених підходів допоможе істотно підвищити професійну компетентність майбутніх спеціалістів, а отже і якість навчання у вищій школі, що, в свою чергу, сприятиме реалізації основних принципів Болонської декларації.

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ПІДСЕКЦІЯ: Сталий розвиток університетської системи освіти

УДК 378:51

Воробйова А. І.,
канд. фіз.-мат. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ШКОЛА ПРОФЕСОРА ЛЕЙФУРИ В. М. (досвіт роботи з математично обдарованими учнями Миколаївщини)

Україна – інтелектуальна держава з необмеженими потенційними можливостями розвитку й процвітання. Обдаровані діти – золоте надбання нації, її інтелектуальна еліта. Держава завжди приділяла виняткову увагу формуванню розумового потенціалу українського громадянства. Актуальність дослідження зумовлюється зростаючим інтересом громадськості до педагогічних персоналій та сімдесятиріччя з дня народження професора Лейфури Валентина Миколайовича. Вивчення питань, пов'язаних із зародженням, становленням і розвитком позашкільної роботи з математично обдарованими учнями Миколаївщини тісно переплітаються з вивченням спадщини видатного ученого, педагога професора Лейфури В. М.

Педагогічна персоналія репрезентує доробок того чи іншого педагога як індивідуального творця, але передусім, як представника педагогічної думки певної історичної епохи. Звернення до педагогічної спадщини українських педагогів, науковців, освітян дає можливість ґрунтовніше вивчити історичні закономірності, становлення і розвитку української педагогіки. У цьому аспекті актуального значення набувають освітня діяльність та науково-педагогічні погляди В. М. Лейфури. Професор Валентин Лейфура – це унікальна постать. Крім наукової діяльності, викладацької роботи у вузах, складання олімпіадних завдань і видання навчальних посібників, Валентин Миколайович витрачав багато часу для роботи з обдарованими школярами.

Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування і систематизація освітньої діяльності В. М. Лейфури в контексті розвитку національної освіти, актуалізація педагогічного досвіду вченого в умовах впровадження реформи освіти в Україні.

Розкрито зміст і визначено основні напрями освітньо-педагогічної діяльності вченого, зокрема: дослідження проблем вищої школи; організація методичної роботи; підготовка науково-педагогічних кадрів; робота з обдарованими школярами; підготовка команди України до Міжнародних математичних олімпіад; підвищення теоретичного і методичного рівня викладання педагогічних дисциплін.

Проаналізовано та узагальнено внесок вченого у розвиток національної освіти, його заслугу у здобутті винагород командою України на Міжнародних математичних олімпіадах. У 1996–1999 рр. він залучався МО України до відбірково-тренувальних зборів з метою підготовки національної команди школярів України до участі в Міжнародних математичних олімпіадах.

У період 1982–2001 рр., В. М. Лейфура, був член журі Всеукраїнської олімпіади юних математиків, останні 5 років – заступник голови журі Всеукраїнської олімпіади юних математиків. Був членом журі та експертом-консультантом математичних фестивалей фізико-математичної творчості школярів, які відбувалися на Україні в м. Одеса у 1993–1999 роках.

З 1994–1995 рік працював як старший науковий співробітник за держбюджетною темою МО України № 9-АН «Системи диференціальних рівнянь з точками повороту» (керівник – академік Шкіль М. І.).

Лейфура В. М. член журі з математики усіх шести Соросовських олімпіад, які відбулися в Україні починаючи з 1994 року. Ці винятково престижні змагання проводяться за регламентом ММО, відповідним є і рівень складності задач. Тому й до роботи у складі журі залучаються найкращі фахівці України.

У 1996–1999 роки (чотири роки поспіль) залучався МО України до відбірково-тренувальних зборів з метою підготовки національної команди школярів України до участі в ММО. За ці роки команда України виступила досить успішно, виборовши 8 золотих, 6 срібних і 9 бронзових медалей.

У 1997 році професор Лейфура В. М. запрошений як основний доповідач від України на II міжнародну конференцію по роботі з обдарованими дітьми і студентами, яка проводилась у м. Варна, Болгарія. Цю поїздку було підтримано міжнародним фондом «Відродження», який призначив професору спеціальний грант.

У 1997–1998 роки працював як керівник держбюджетної теми МО України «Державні стандарти освіти з математики для вузів I та II рівня акредитації та класів загальноосвітніх шкіл економічного профілю».

З 1998 року брав активну участь у роботі Всеукраїнських турнірів юних математиків як голова, заступник голови журі. В. М. Лейфура

очолював секцію математики територіального відділення Малої академії наук по Миколаївській області. Тривалий час був головою журі обласної математичної олімпіади.

У 2001 році Валентина Миколайовича запрошують керувати кафедрою прикладної та вищої математики новоствореного вищого навчального закладу – МДГУ ім. Петра Могили комплексу Києво-Могилянської академії, який сьогодні носить назву «Чорноморський національний університет імені Петра Могили».

Окремою сторінкою творчої біографії В. М. Лейфури була його багаторічна активна участь у підготовці збірної команди України до Міжнародних математичних олімпіад. А в 2003–2006 рр. Валентин Миколайович призначався Міністерством освіти і науки України науковим керівником команди України на Міжнародних олімпіадах, і можна впевнено стверджувати, що в медалях, завойованих нашими олімпійцями-математиками в Японії, Греції, Мексиці, Словенії, є частка наукового таланту, педагогічної майстерності, відданого дітям серця професора В. Лейфури

Протягом багатьох років він керував створеним ним у Миколаєві семінаром для математично обдарованих учнів, який не мав аналогів в Україні. Цей семінар дав можливість зробити перші кроки в олімпіадній творчості та в математиці багатьом талановитим дітям, дехто з яких блискуче виступав на Соросівських, Всеукраїнських, Всесоюзних і Міжнародних математичних олімпіадах, а зараз уже є відомими науковцями.

УДК 378:004

Болюбаши Н. М.,

канд. пед. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПЕДАГОГІЧНЕ ТЕСТУВАННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА MOODLE

Інтеграція України до світового освітнього та інформаційного простору спричиняє зміни в галузі освіти й обумовлює підвищення вимог до контролю та моніторингу професійного становлення майбутніх фахівців. Впровадження інноваційних освітніх інформаційних технологій у навчальний процес вищих навчальних закладів відкриває нові можливості для удосконалення форм та методів контролю навчально-

пізнавальної діяльності студентів. Дедалі більше зростає роль тестового контролю як засобу ефективної оцінки академічних досягнень студентів. Широкий набір інструментальних засобів, які дозволяють оптимізувати навчальний процес за рахунок удосконалення тестових методик, надає інформаційне навчальне середовище, спроектоване на базі системи дистанційного навчання Moodle.

Система Moodle останнім часом широко використовується у вищих навчальних закладах України завдяки наявній можливості створення на її основі мультимодального інтерактивного освітнього інформаційного середовища, яке є багатофункціональним, підтримує сучасні стандарти електронного мережевого навчання та постійне оновлення навчального матеріалу. Створення тестових завдань та конструювання тестів у дистанційному курсі Moodle здійснюється з допомогою інструментальних засобів, які надають широкий діапазон можливостей для урізноманітнення методик відбору знань та способів діяльності, нарахування балів при оцінюванні й контролі. Це дозволяє більш адекватно в порівнянні з традиційними засобами контролю діагностувати різні рівні засвоєння знань, сформованості умінь, навичок та особистісних якостей, які складають основу компетентності майбутнього фахівця.

Одним із методів, які сприяють підвищенню ефективності тестових методик, є застосування наряду з тестовим контролем самостійного тестового тренінгу. Інформаційне середовище Moodle дозволяє використовувати у навчальному процесі методику м'якого тестування, яка передбачає застосування при вивченні навчальної дисципліни тестових тренінгів у вигляді неодноразового проходження тесту. Викладач може налаштовувати особливості проходження тесту студентами: установлювати обмеження у часі, кількість спроб проходження тесту, різні способи оцінювання з врахуванням успішності попередніх спроб. При цьому змінюється співвідношення функцій перевірки, спостерігається переплетіння контрольної та навчальної функцій, внаслідок чого перевірка стає особливою ланкою в процесі набуття знань.

Інструментальні педагогічні засоби інформаційного середовища Moodle надають можливість для створення цілої низки тестів та тестових тренінгів, які можна робити протягом певного часу невидимими чи недоступними та використовувати на усіх етапах вивчення навчальної дисципліни. Це дозволяє проектувати динамічну та гнучку систему педагогічного контролю та оцінювання при вивченні навчальної дисципліни, яка є пристосованою до реалізації різних стратегій навчання, спрямована на стимулювання розумової активності студентів та спри-

яє формуванню їх самостійності й здатності до самонавчання та самоконтролю.

При розробці тестових завдань та налаштуванні структури підсумкових та модульних важливим є забезпечення їх надійності та валідності. З цією метою формування тестової бази та визначення оптимальної структури тесту доцільно здійснювати у декілька етапів з використанням засобів системи Moodle та статистичних методів аналізу результатів тестування. На етапі розробки тестових завдань, визначення категорій тестової бази та структури тесту можна використати можливість Moodle формувати статичні тести та тести, які добираються методом випадкового вибору. Для забезпечення валідності інтерпретації результатів тестування на початковому етапі конструювання тестів їх структура повинна бути проаналізована відповідно до наступних критеріїв: об'єктивність, відповідність цілям тестування, повнота охоплення змісту (теми, модуля, дисципліни), характер упорядкування тестових завдань, правильність врахування часу, необхідного для виконання. Для окремих тестових завдань критерії оцінювання валідності є наступними: коректність, однозначність формулювання, відповідність вагового коефіцієнта рівню складності.

Після створення категорій тестової бази та їх наповнення тестовими завданнями необхідно провести етап апробаційних тестувань, під час якого тестові завдання, які були занадто легкі або складні, вилучаються з сукупності завдань, які включалися для формування модульних та підсумкових тестів. Однак ці завдання можна використовувати на інших етапах вивчення дисципліни для формування поточних тематичних тестів та тренінгів: занадто легкі – для діагностування засвоєння початкових понять та алгоритмів, занадто складні – для завантаження більш сильних студентів під час їх самостійної роботи.

Рівень складності тестового завдання спочатку визначається відповідно до передбачуваних розумових операцій, необхідних для його виконання. На етапі емпіричної перевірки тестів цей рівень корегується з урахуванням отриманих статистичних даних з використанням нормованих статистичних показників, які відображають частку неправильних $q = W/n$ та правильних відповідей $p = R/n$, де W – число неправильних відповідей, R – число правильних відповідей, n – кількість учасників тестування. Показники p та q використовуються також для визначення міри варіації тестового завдання: до модульного та підсумкового тесту не доцільно включати завдання зі значеннями $p > 0,9$ (занадто легкі) та $p < 0,2$ (занадто складні). Moodle має засоби для прискорення таких розрахунків з використанням вбудованого ана-

лізатору для розрахунку статистичних характеристик тестових завдань.

Оцінювання надійності налаштованих тестів доцільно визначати шляхом визначення погодженості результатів тестування для одного й того ж учасника у випадку повторної перевірки знань за допомогою одного й того ж тесту. При тестуванні у інформаційному середовищі Moodle повторно згенерований тест буде містити іншу підбірку тестових завдань, а порівняння результатів повторних тестувань у цьому випадку дає можливість оцінити однорідність категорій тестової бази, погодженість результатів тесту та їх надійність.

Для визначення валідності спроектованих тестів на етапі їх впровадження та емпіричної перевірки необхідно здійснювати співвіднесення результатів, отриманих по тестам з методами оцінювання, отриманими іншим способом – шляхом відповіді студента на теоретичні питання та виконання практичних завдань. Для розрахунку коефіцієнту валідності тесту V можна використати коефіцієнт кореляції результатів тестових вимірів та результатів, отриманих без використання тесту за формулою:

$$V = \frac{\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i \cdot y_i)}{n} - \bar{Y} \cdot \bar{y}}{s_Y s_y} \cdot \frac{n}{n-1},$$

де $\bar{Y} = \frac{\sum_{i=1}^n Y_i}{n}$ – значення дисперсії,

$s_y = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}{n-1}}$ – стандартне відхилення оцінок, отриманих незалежно від процедури тестування, $Y_1, Y_2, \dots, Y_n$ – послідовність оцінок знань студентів, отриманих незалежно від процедури тестування.

Впровадження педагогічного тестування в процес професійного навчання студентів Чорноморського національного університету ім. Петра Могили підтвердило ефективність використання інформаційного середовища Moodle для контролю й оцінювання навчальних досягнень студентів та наукового обґрунтування валідності і надійності педагогічних тестів. Перспективним є подальше дослідження можливостей вдосконалення контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів з врахуванням засобів оцінювання компетентностей, які з'явилися в останніх версіях системи Moodle.

Кутковецький В. Я.,
д-р техн. наук, професор,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Турти М. Ю.,
студент,
НКУ ім. адм. Макарова, м. Миколаїв, Україна

КОНТРОЛЬ СТАНУ КЕРУЮЧОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Розглядається контроль стану керуючої системи штучного інтелекту з вхідним вектором числових змінних $X=(x_1, x_2, \dots, x_j, \dots, x_n)$ при його відомих дозволених верхніх $X^B=(x^B_1, x^B_2, \dots, x^B_j, \dots, x^B_n)$, середніх $X^0=(x^0_1, x^0_2, \dots, x^0_j, \dots, x^0_n)$ та нижніх $X^H=(x^H_1, x^H_2, \dots, x^H_j, \dots, x^H_n)$ значеннях змінних, які по кожній осі координат x_j змінюються у межах двох заданих експертом діапазонів $x_j = x^H_j \dots x^0_j$ та $x_j = x^0_j \dots x^B_j$, для яких $(x^H_j \leq x^0_j \leq x^B_j), j = 1, 2, \dots, n$.

Подібного контролю потребують інтелектуальні системи автоматизованого керування складними технічними об'єктами та технологічними процесами, автоматизовані системи управління підприємством (АСУП), системи автоматичного та автоматизованого регулювання електроприводом, системи з дистанційною безпроводною передачею даних з датчиками у вигляді браслетів для нагляду за хворими, дітьми, людьми похилого віку, інвалідами; системи моніторингу фізичного стану людини в спортивній і відновлювальній медицині, в курортології тощо.

Загальним недоліком існуючих керуючих систем штучного інтелекту є те, що сигнал про перехід в інший стан (наприклад, з нормально-го в аварійний стан) подається датчиком системи штучного інтелекту лише у випадку, коли значення змінної виходить за межі дозволених експертом діапазонів змінних по кожній окремій координатній осі x_j . Випадок, коли кілька контрольованих змінних x_j загрозливо наближуються до заданих меж (без перетинання їх границь), не викликає захисної реакції керуючої системи.

Цей недолік зменшує ефективність роботи керуючої систем штучного інтелекту. Наприклад, при умові не перетинання змінними заданих границь, система автоматичного захисту дизеля може не реагувати на одночасне загрозливе підвищення температури охолоджувальної води та температури змащувального мастила, або система нагляду за

хворою людиною може не реагувати на загрозливе одночасне підвищення температури тіла та частоти дихання пацієнта.

У цьому випадку для підвищення ефективності роботи керуючої системи штучного інтелекту пропонується застосувати формулу контролю стану у вигляді гіпереліпсоїди як окремої функції мети інтелектуальної системи, пов'язаної з контролем граничних заданих експертом значень координат, яка дорівнює поточній згорнутій відносній оцінці стану у вигляді рівності

$$z_1 = \sqrt{\sum_{j=1}^n \left(k_j \frac{x_j - x_j^0}{\Delta x_j} \right)^2}, \quad (1)$$

де $j = 1, 2, \dots, n$ – порядковий номер поточної числової змінної x_j ; $k_j = 0 \dots 1$ – заданий експертом коефіцієнт впливу змінної x_j на згорнуту оцінку стану інтелектуальної системи z_1 ; $\Delta x_j = 0,5(x_j^B - x_j^H)$, $j = 1, 2, \dots, n$, – довжина півосі гіпереліпсоїда (максимально дозволене експертом відхилення від середнього значення x_j^0 змінної x_j у заданому експертом діапазоні від $x_j = x_j^H$ до $x_j = x_j^B$), вздовж якої вказана згорнута оцінка z_1 змінюється від 0 (при $x_j = x_j^0$) до 1 (при $|x_j| = |\Delta x_j|$).

Згорнута оцінка дорівнює евклідовій відстані у відносних одиницях від вхідного вектора $X = (x_1, x_2, \dots, x_j, \dots, x_n)$ з довільним його розміщенням до середнього заданого експертом вектора центру гіпереліпсоїда $X^0 = (x_1^0, x_2^0, \dots, x_j^0, \dots, x_n^0)$, де $x_j^0 = 0,5(x_j^H + x_j^B)$, яка може змінюватись у межах від $z_1 = 0$ до $z_1 = 1$ у заданих діапазонах змінних від $x_j = x_j^H$ до $x_j = x_j^B$, $j = 1, 2, \dots, n$. У випадку виходу за вказані експертом межі згорнута оцінка приймає значення $z_1 > 1$.

У просторі двох змінних гіпереліпсоїд перетворюється у еліпс (рис. 1).

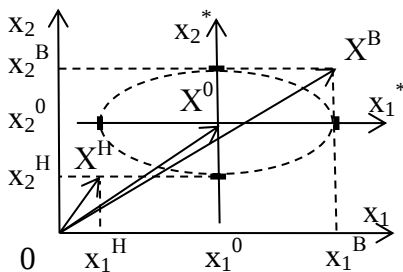

Рис. 1. Розміщення «гіпереліпсоїду» у випадку двох змінних

Перевагою згорнутої відносної оцінки стану за формулою гіпереліпсоїда (1) є отримання сигналу $z_1 = 0 \dots 1$, якщо координати системи

штучного інтелекту знаходяться в межах гіпереліпсоїда (не виходять за вказані штриховою лінією межі рис. 1) та приймає значення $z_1 > 1$ у випадку порушення дозволеної границі.

Додатково розглянуті випадки:

- заданий експертом вектор $X^0 = (x_1^0, x_2^0, \dots, x_j^0, \dots, x_n^0)$ розділяє значення змінних не точно по середині діапазону $x_j = x_j^H \dots x_j^B, j = 1, 2, \dots, n$;

- контроль параметрів виконується в заданій експертом гіперкулі (яка є окремою формою гіпереліпсоїда) з введенням відповідного масштабування;

- вихідний сигнал є двійковим;

- вихідна згорнута оцінка $z_1 = 0 \dots 1$ розділена на кілька діапазонів з дискретним виведенням сигналів;

- використана згорнута оцінка, яка ураховує дві функції мети у вигляді їх добутку $y = (1 - z_1)F$, де z_1 характеризує дозволені діапазони значень змінних, а функція F характеризує функцію мети інтелектуальної системи (наприклад, отримання максимального прибутку). В результаті добутку $y = (1 - z_1)F$ ураховує спрямування обох функцій мети.

Згорнута оцінка стану керуючої системи штучного інтелекту z_1 змінюється у межах $z_1 = 0 \dots 1$ у заданих діапазонах змінних $x_j = x_j^H \dots x_j^B, j = 1, 2, \dots, n$, та приймає значення $z_1 > 1$ у випадку виходу за вказані експертом межі. Оптимальним вважається режим зі згорнутою оцінкою $z_1 = 0$.

Замість функції опису стану z_1 можна використовувати одну з перелічених нижче відомих базисних функцій, наприклад, у вигляді (тут на відміну від стандартного вигляду цих функцій у формули додана 1 для того, щоб вигляд їх графіка не відрізнявся від вигляду графіка z_1):

- гауссової функції

$$q_1(X) = 1 - \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \left\{ \exp \left[- \frac{(x_j - x_j^0)^2}{0,25(x_j^B - x_j^H)^2} \right] \right\};$$

- зворотної мультіквадратичної функції

$$q_2(X) = 1 - \left\{ \frac{1}{na^2} \sum_{j=1}^n \left[\frac{(x_j - x_j^0)^2}{0,25(x_j^B - x_j^H)^2} + a^2 \right] \right\}^{-1/2};$$

- функції Коші $q_3(X) = 1 - \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (1 + |x_j - x_j^0|)^{-1}$ та.

Пропонований контроль стану керуючої системи штучного інтелекту підвищує ефективність її роботи з можливістю візуального геометричного контролю в багатовимірному просторі згорнутої оцінки стану, оскільки вказана формула (1) контролює евклідову відстань у відносних одиницях між довільним вхідним вектором X та середнім заданим експертом вектором гіпереліпсоїда $X^0 = (x^0_1, x^0_2, \dots, x^0_j, \dots, x^0_n)$, де x^0_j або визначається практикою, або суб'єктивно визначається експертом, або розраховується по формулі $x^0_j = 0,5(x_{Hj} + x_{Vj})$.

В складних технічних та інтелектуальних системах доцільно використовувати описану більш ефективну інформаційну технологію про їх стан, для чого технічні та інтелектуальні датчики з пороговим сигналом по визначенні експертом змінним необхідно замінити на датчики з числовим вимірюванням даних з їх обробкою за формулою (1).

УДК 372.519

Драпак Л. С.,
канд. фіз.-мат. наук, доцент,
Хмельницький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти, м. Хмельницький

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Нагальною потребою ХХІ століття є формування такого способу життя, який би став основою довготривалого сталого ощадливого розвитку людства. Поняття сталого розвитку в його сучасному значенні було сформульовано в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку (Комісія Брутланд) у 1987 р.: це розвиток, який забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, а також проблем сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб сучасного та наступних поколінь людства. Тобто сутність концепції сталого розвитку полягає в необхідності збереження потенціалу (біологічного, ресурсного, екологічного тощо) планети Земля для наступних поколінь за рахунок значного зменшення антропогенного тиску на природне середовище. Поняття сталості передбачає створення умов для розповсюдження такого підходу до життя, коли розвиток суспільства спрямований забезпечувати власні потреби нинішніх поколінь без втрат для майбутніх поколінь. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства. За допомогою освіти можна при-

щеплювати цінності, виховувати поведінку та стиль життя, необхідні для забезпечення сталого майбутнього. Освіта має бути початковим елементом трансформації суспільства до сталого розвитку. Вона повинна не тільки надавати наукові та технічні знання, а й забезпечувати відповідну мотивацію, розвиток мислення, орієнтованого на стале майбутнє.

Метою статті є формування екологічної свідомості підростаючого покоління, адже освіта є передумовою та водночас пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку. Володіння точними науками, зокрема математикою, є невід’ємною складовою цього процесу, адже дозволяє зробити кількісну оцінку стану природних об’єктів і явищ.

Формування екологічної свідомості учнів та студентів – це не тільки любов і дбайливе відношення до живої природи, але й почуття особистої відповідальності за те, що відбувається навкруги, потреба діяти. Математика створює умови для розвитку вміння оцінювати стан природних об’єктів і явищ, позитивних та негативних наслідків діяльності людини в природному і соціальному оточенні. Формування екологічної свідомості, екологічного мислення та екологічної культури є надзвичайно актуальним та життєво необхідним. В наш час екологічна освіта підростаючого покоління в Україні стала одним із пріоритетних напрямків розвитку суспільства. Настав час виховувати підростаюче покоління не у згубній традиції якомога більше брати у природи, а в іншому – гармонійному співіснуванні з природою, раціональному використанні та відтворенні її багатств, у психологічній готовності оберігати природні цінності. Необхідність виховання екологічної культури як складової загальної культури особистості зафіксовано в Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття», в Концепції національного виховання й інших нормативних документах.

Роль математики в екологічному вихованні полягає в тому, що методом доцільно підібраних задач, функціональних залежностей можна навчити студентів розуміти окремі екологічні поняття, прищеплювати навички раціонального використання природних ресурсів, розкрити роль математики у пізнанні найбільш загальних і фундаментальних законів природи. З метою формування екологічних знань на заняттях з математики слід формувати систему задач, яка розкриває такі питання, як:

- використання води в Україні; використання сонячної енергії;
- значення рослин у житті людини; використання корисних копалин;
- скорочення лісових ресурсів та його наслідки; значення тварин у природі та в житті людини;

– глобальне потепління та його наслідки; забруднення атмосфери та шляхи вирішення даної проблеми.

Математика відіграє важливу роль у вирішенні проблеми збереження життя на Землі. При розв'язуванні відповідних компетентнісних задач реалізується практична спрямованість навчання, оскільки математичний метод застосовується до розв'язання життєвої, практичної ситуації – ситуації екологічного неблагополуччя планети. При вирішенні екологічних задач у студентів виробляється уміння застосовувати в житті числа, математичні методи та міркувати над проблемами екології. Екологічне виховання формує любов, повагу до навколишнього середовища і патріотичну свідомість. Майже кожний курс математики може вносити вклад у формування екологічної свідомості. Як слідує з досліджень, найбільш сприятливими темами є такі : «Натуральні числа», «Відсотки», «Пропорції», «Діаграми», «Графіки функцій», «Прогресії», «Похідна та її застосування», «Інтеграл та його застосування», «Елементи комбінаторики» та інші.

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

УДК 316.65:94(043.2)(477.7)

Мейжис І. А.,

д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ЖИТЕЛІВ ПІВДНЯ ПРО ІСТОРІЮ КРАЮ ЯК ФАКТОР БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальні уявлення про історію своєї родини, міста і суспільства є ментальною складовою свідомості, які визначають ставлення людей до себе, свого оточення, до рідного міста та країни в цілому, до її минулого та сьогодення. Саме *змістовні характеристики соціальних уявлень* впливають на ідейні позиції людей, їх ціннісні орієнтири та їх ставлення до подій сучасності. Тому для визначення безпечного стану Південного регіону України в умовах війни на Сході є важливим вивчення саме соціальних уявлень різних верств населення трьох міст Півдня (Херсон, Одеса, Миколаїв) про історію свого краю. Це пов'язано із складною історією заселення регіону з кінця 18 ст., коли зростаюча Російська імперія захопила регіони, які раніше контролювались Османською імперією та її васалами. Зрозуміло, що ці територіальні захоплення були підтримані українським козацтвом (лицарством), оскільки на той час Запорізька Січ виступала союзником Росії і була захищена у протектораті Москви над територією, яку українці по берегах Дніпра і Південного Бугу здавна заселяли. На той час це була єдина реальна можливість позбавитись Османського ярма і захистити християнські цінності у значному за територією регіоні Півдня.

Саме складні історичні та соціокультурні обставини формування Південного регіону реально впливають і сьогодні на соціальні уявлення жителів Півдня стосовно сучасних подій, на їх оцінки та розуміння безпечного стану громад, рівень готовності громадян приймати участь в соціальних заходах різної і навіть протилежної за ідейними ознаками спрямованості, з якими, власне, і пов'язаний сучасний рівень безпеки на українському Півдні.

Засновник теорії соціальних уявлень Е. Дюркгейм вважав, що «соціальне життя цілком складається з соціальних уявлень», які виконують три основних функції: об'єднують людей, сприяють досягненню стану солідарності і виконують функцію акумуляції енергії. Саме подібність та узгодженість соціальних уявлень про історію свого краю є необхідною умовою для позитивного розвитку суспільства. Це є достатньо складною проблемою для Півдня України, який обумовлений фактом колоніальних захоплень Російської імперії кінця ХУІІІ ст. і заснуванням його трьох головних міст.

Вивчення соціальних уявлень представників міських громад Півдня потребує врахування складності їх структури у зв'язку не стільки із етнічним походженням, скільки із віковими факторами та рівнем отриманої освіти, оскільки вони ґрунтуються на життєвому досвіді та якості освіти у різних поколіннях.

Вивчення соціальних уявлень жителів про історію краю у зв'язку із безпечним станом міських громад Півдня потребує в рахування наступних теоретичних принципів:

а) кожне соціальне уявлення передбачає наявність двох сторін, які є нерозривними як дві сторони аркушу паперу; це *фігуративна* та *символічна* сторона уявлення, які можна означити як Образ/Сенс. Це означає, що пам'ятні місця кожного з трьох міст Півдня мають певне ідеологічне навантаження, пов'язане із подіями різних історичних епох. Наприклад, «Сходи Потьомкіна» в Одесі, центральна площа Миколаєва, на якій більше 50 років стояв пам'ятник Леніну, або берег Дніпра в Херсоні мають своє символічне навантаження у представників різних поколінь. В кожному випадку такі знакові місця пов'язані не тільки з різноманітними подіями і присутністю пам'яток, але і соціальними уявленнями про них у городян, що і потребує емпіричного дослідження стосовно їх *сучасного* змістовного наповнення у різних поколіннях жителів міста.

б) наявність в структурі соціальних уявлень центральних і периферичних елементів, де центральне ядро представлено базовими соціальними цінностями і уявленнями, які є результатом саме соціальної еволюції людини, а тому більш стійкими до тимчасових ідеологічних впливів. Важливим з точки зору безпечного стану громад Півдня є визначення співвідношення центральних і периферичних елементів соціальних уявлень про історію та сьогодення краю, його переваг і недоліків, про місце кожного з міст на соціально-політичній, економічній та культурній мапі України.

в) виокремлення центрального ядра історичних репрезентацій жителів Півдня та його вивчення за допомогою емпіричних соціологічних досліджень дозволить оцінити не стільки знання, скільки змістовні

характеристики соціальних уявлень наших сучасників як про історію краю, так і про його соціально-культурну належність до сучасної української держави.

Соціологічні дослідження соціокультурних уявлень різних поколінь міста дозволять оцінити рівень безпеки в кожному з трьох обласних центрів Півдня.

УДК 316.6:316.485.22(043.2)(477)

Безрукова О. А.,

д-р соц. наук, доцент, професор,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

ПРОТЕСТНІ НАСТРОЇ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ

Останні події, що відбуваються зараз під Верховною Радою України, знову привертають увагу соціологів до визначення факторів, які спричиняють сплеск протестної поведінки громадян. Що ми фіксуємо? Реальний пік громадянського невдоволення, чи щорічне «осіннє загострення» протестів. Але ж соціологи впевнено довели, що з 2011 по 2016 роки протестні настрої громадян зростали, а з 2016 р. почали знижуватися. Тобто сьогодні в суспільстві вже не існує такої напруги серед населення.

Протестні настрої є різновидом соціальних настроїв населення, специфіка яких полягає у їх діяльнісному характері, що детермінований такими явищами як: протестний потенціал та політична культура. Протестні настрої за умови високого протестного потенціалу та впливу специфічних факторів політичної культури призводять до виникнення протестної поведінки. Об'єкт протестних формується під впливом емоційного, ціннісно-значущого для соціального суб'єкта відношення до певного феномену, що може носити як політичний, соціальний, економічний та навіть побутовий характер. Суб'єктом протестних настроїв є усе суспільство, при цьому може бути присутня досить значна диференціація такого суб'єкта за такими характеристиками як стать, вік, освіта, рід діяльності, регіон проживання, політичні вподобання та ін. В цілому суб'єкт протестних настроїв характеризується незадоволенням соціальних груп, ситуацією або положенням справ, що склалися, готовністю до конкретних дій щодо зміни ситуації, яка суб'єктивно сприймається як негативна або загрожуюча.

У соціологічній науці існує традиція щодо вивчення протестної поведінки громадян: фіксація реакції громадян щодо соціально-політичної ситуації у країні (основними індикаторами виступають ставлення до реформ, органів влади, політичних лідерів, уявлення про можливість особистого впливу на політичні події та участі у масових акціях протесту) та вивчення фактів таких дій. Важливим елементом такого аналізу також є оцінка експертів щодо ефективності та динаміки акцій протесту в майбутньому.

При визначенні системи факторів, що впливають на формування протестних настроїв необхідно звертатися до усіх сфер життєдіяльності людини й аналізувати їх у сукупності. Серед факторів, що обумовлюють протестні настрої розрізняють дві основні групи: об'єктивні фактори та суб'єктивні фактори. До об'єктивних факторів відносяться соціально-економічні, соціально-політичні та соціокультурні й складають групу факторів, що обумовлені зовнішніми відносно особистості причин. Групу суб'єктивних факторів складають фактори, які власні жителям одного регіону або певної соціальної групи.

На формування відмінностей у протестних настроях впливають цивілізаційно-культурні особливості, історична пам'ять і трактування подій минулого, специфіка мовних практик, релігійні традиції, географічна локальність «місто-село», економічний стан регіону та оцінка політичних ініціатив. В Україні мешканці західних регіонів відрізняються більш високим рівнем політичної активності, демократичними вподобаннями, європейським вектором геополітичних орієнтацій. В той час, як такі регіони як південний та східний, представлений більше російськомовними мешканцями, орієнтований на минуле, має значну кількість жителів, які ідентифікують себе з радянським народом та орієнтовані на більш тісні стосунки з Росією. Центральні регіони більше балансують між східним та західним.

Українська дослідниця О. Симончук, проаналізувавши результати моніторингу, який вже 25 років проводить Інститут соціології НАНУ, довела, що за роки незалежності впевнено зростає частка тих громадян, які готові приймати участь в легітимних протестах. Інші українські дослідниці доводять, що серед сучасного українського суспільства домінує підтримка ненасильницьких форм протесту: збір підписів, участь у мітингах та демонстраціях, домовленість у мережах. Цей висновок підтверджує розгортання демократичних реформ та формування зрілого громадянського суспільства в Україні, адже люди вважають, що протестувати слід, і робити це слід цивілізованими засобами, не порушуючи норм закону.

Лісєнко О. В.,
д-р соц. наук, професор,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

ВЕКТОР ЦІННІСНИХ ЗМІН У МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Цінності вважаються найважливішими індикаторами морально-психологічної та інтелектуальної діяльності людей, суттєвим потенційним регулятивом людської поведінки та комунікації. Тому соціологічне осмислення характеру та динаміки цінностей громадян України є важливим для розуміння стану та вектору змін у масовій ціннісній свідомості та особливостей соціокультурної сфери сучасного українського суспільства.

Цінності та ціннісні пріоритети населення України постійно вивчаються Інститутом соціології НАН України у загальноукраїнських моніторингах (1992–2016) на основі методології вивчення ціннісної масової свідомості, яка пов'язана з ранжируванням основних соціальних цінностей на підставі частоти їх декларативного вибору респондентами в опитуваннях. Метод ранжування отримав широке визнання завдяки тому, що одержувані в результаті опитування ієрархія соціальних цінностей у процесі суб'єктивного вибору респондентом мають достатню стійкість, що дозволяє розглядати їх як усталену складову масової свідомості, на відміну від суспільно обумовлених уявлень, настроїв та емоційних оцінок.

Як свідчать дані моніторингу Інституту соціології НАН України, ціннісна свідомість громадян України упродовж двадцяти п'яти років характеризується домінуванням традиційних вітальних цінностей, пов'язаних зі здоров'ям, сім'єю, дітьми та добробутом. Але це цінності мікросередовища, цінності міжособистісних, а не загальносуспільних відносин. Як відзначає Є. Головаха: «вони можуть організувати життя окремої людини, окремої сім'ї, навіть окремого колективу, але зорганізувати життя суспільства загалом така система не в змозі. Мали виникнути нові ідеологічні цінності, які б наближували громадян демократичної України до інших демократичних держав. Але вони не виникли».

В той же час, цінності, які є самореалізаційними («цікава робота», «суспільне визнання», «освіта», «культурна компетентність», «індивідуальна самостійність») і політико-громадянські цінності («державна незалежність країни», «створення рівних можливостей для всіх», «мо-

жливість висловлювати думки з політичних та інших питань, не боячись за особисту свободу», «критика і демократичний контроль рішень владних структур», «демократичний розвиток країни», «підприємницька ініціативність», «участь у діяльності політичних партій і громадських організацій»), реалізація яких забезпечує адаптацію людей до нових ринкових і демократичних реалій в нашій країні, мають для населення України другорядний характер.

Але, як свідчать дані моніторингу, за період 2003–2016 рр. здійснюється зростання важливості самореалізаційних цінностей, що свідчить про поширення в українському соціумі феномену індивідуалізації. Крім того, почали зростати за своєю важливістю для людей цінності, пов'язані із комунікацією, толерантністю, солідаризацією, зміцненням соціальних зв'язків. Ця тенденція має позитивний потенціал для зміцнення загального солідаризму українського соціуму, особливо під час обставин, пов'язаних з подіями на сході країни. Для наших громадян з 2013 року також суттєво підвищилась важливість таких політико-громадянських цінностей, як державна незалежність України та демократичний розвиток країни, ймовірніше за все після подій Євромайдану (2013–2014 рр.) та під впливом загрози зовнішньої агресії з боку Росії.

Таким чином, серед термінальних цінностей (за методологію Р. Інглхарда) населення України відчутно акцентується важливість цінностей здоров'я, сім'ї, дітей, добробуту, а серед інструментальних цінностей – цінність демократії, незалежності України, а також цінностей індивідуальної самореалізації. Зростання в нинішніх умовах значущості цінностей індивідуальної самореалізації, демократизму, солідаризації зумовлюється насамперед відповідними очікуваннями громадян щодо можливостей демократії і ринкових практик, але поки що залишається неясним, наскільки ці ціннісні та соціальні очікування стануть регуляторами реальної поведінки людей у сучасному українському суспільстві.

УДК 316.34

Онищук В. М.,
д-р соц. наук, професор,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна

СЕРЕДНІЙ КЛАС У ПРОСТОРІ НЕРІВНОСТІ

В умовах трансформації українського суспільства, утворення нових соціальних інститутів, в період структурної перебудови і модернізації економіки, розвитку і утвердженню демократії, важливою проблемою

є пізнання соціальної стратифікації суспільства. Традиційно у суспільстві перехідного типу весь простір соціальної стратифікації визначається практично одним показником, а саме – матеріальним капіталом, доходом, власністю при різкому зменшенні компенсаторних функцій інших критеріїв соціальної диференціації. Тому виділення об'єктивних соціальних прошарків та аналіз тенденцій змін в стратифікаційній структурі, здійснюється в українському суспільстві переважно на основі різноманітних економічних критеріїв стратифікації.

Український соціолог О. Куценко вважає, що в суспільстві, яке трансформується, переважає стан декомпозиції. Вона проявляється в стратифікаційній структурі суспільства, тому в методології досліджень важливого значення набуває кластерне бачення суспільства.

Результати досліджень багатьох соціологічних центрів свідчать про різну готовність і здатність різних груп та прошарків до зміни соціальної позиції, статусу. У розрізі останніх 8–10-ти років простежується невелика частина фактично стабільного населення, яке задоволене (або певною мірою задоволене) тим, що має роботу професію, рівень життя, тому немає намірів нічого змінювати. Натомість за сучасних умов у соціальному просторі активні потенційні групи, прошарки мають тенденцію поступового зниження, в результаті збільшується частка пасивного потенційного класу –прекаріату. Складність у тому, що становить цих прошарків – груп хистке і дуже залежить від рішень, у яких вони жодної участі не беруть.

У останньому щорічному посланні до парламенту Президент заявив: пріоритетом має стати допомога середньому класу. Як зазначають вчені Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи, його в Україні 10–12 %. Згідно стандартів євроатлантичних цивілізацій – їх має бути від 60 % і більше і він має домінувати у суспільстві. В країні з високим рівнем нерівності середній клас не може бути масштабним. По підрахункам академіка Е. Лібанової різниця в оплаті праці 1 % найбільш забезпечених і 50 % найменш забезпечених в Україні є фантастично високою: у 43,3 рази. Нерівність – основна проблема сьогодення, найбільш соціально небезпечна. Для того, щоб суспільство було стабільним, необхідно, щоб переважна більшість негараздів вирішувалася шляхом консенсусу, а не революції. Останні дві революції – Помаранчевий Майдан і Євромайдан на 100 % були майданами середнього класу. Тобто український середній клас дуже сильно відрізняється у цьому сенсі від аналога розвинених країн. Він є радикальним. І сьогодні протестні акції на Площі Конституції перед Верховною Радою України організовують представники саме середнього класу. Дарма в знаки не спокійне життя, відсутність усталеності. В Україні приналежність до середнього класу сьогодні ще не гарантує принале-

жності до нього через 2–5–10 років. Можна втрати свій малий або середній бізнес, збанкрутіти і збідніти раптово. Можна втратити роботу через банкрутство підприємства, або скорочення штатів чи ліквідацію бюджетної установи.

Представники середнього класу – це люди, котрі розраховують і опираються тільки на власні сили, думають про майбутнє, роблять у нього інвестиції,кладають у розвиток свій та своїх дітей. Завдяки своїм знанням та адаптивності вони не такі вразливі в умовах кризи, здатні за потреби швидко перекваліфікуватися. У США приналежність до групи «professional» майже забезпечує від безробіття. Середній клас – це не тільки представники малого та середнього бізнесу. До середнього класу взагалі-то мають належати лікарі, вчителі, інженери, тобто люди з високою професійною підготовкою. І якщо лікарі і вчителі хоч якось відчують себе більш-менш стабільно (погано, бідно, але стабільно погано), то бізнес це зараз дуже непевна діяльність. Як ми відзначали вище, в умовах сьогодення можна дуже швидко збанкрутувати. Середній клас – це всі ті, для кого свобода порядності і гідність важить набагато більше матеріальних цінностей. Ті, хто любить свою справу, уміє її робити, хоче отримувати за неї гідну винагороду та визнання, але не реалізований. Він є локомотивом розвитку. Це люди з вищим рівнем доходів, які мають доступ до кращої освіти, створюють потребу в кращій медицині і створюють робочі місця з гідним рівнем заробітної платні, висувають вимоги до країни, соціуму, уряду. Це кістяк суспільства. Він не живе тільки проблемами від виборів до виборів, як політики, а має стратегічне бачення на перспективу.

Стратифікаційні процеси, ще відбуваються в сучасному українському суспільстві, характеризуються певною хаотичністю, відсутністю системності, нерівномірністю розподілу ресурсів, та його інституційної підтримки. Межі між соціальними прошарками є нечіткими, розмитими, відсутня кристалізація соціальних класів. У представників соціальних класів не має відчуття інгрупи – «ми», почуття культурної, соціальної й політичної єдності, необхідного рівня солідарності та згуртованості в обстоюванні інтересів свого соціального класу. Сприяння розвитку і становленню середнього класу як соціальної бази ефективної трансформації потребує спрощення регулятивних засад бізнесової діяльності, створення соціальних ліфтів для молодих, освічених, грамотних, що володіють європейськими мовами людей і відновлення довіри до держави, політичних інститутів та бізнесу.

Грабовець І. В.,
канд. соц. наук, доцент, завідувач
кафедри соціології та економіки,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

**ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗАГАЛЬНОЇ ОЦІНКИ
СТАНУ БЕЗПЕКИ У МІСТІ ТА РАЙОНІ ПРОЖИВАННЯ
(на прикладі м. Кривий Ріг)**

Потреба у безпеці є однією з базових потреб людини, а співпраця поліції та громади – найкращий спосіб її забезпечити. Адже цей підхід ґрунтується на взаємодії між усіма, від кого залежить безпека: між громадою, поліцією та місцевою владою.

Відповідальна місцева влада завжди зацікавлена у забезпеченні правопорядку на своїй території. Адже від рівня безпеки в громаді залежить і добробут людей, від швидкого й ефективного реагування на злочини – їхня захищеність, а від превентивної роботи – менша кількість правопорушень і злочинів в майбутньому.

Благодійна організація «БТ «Мережа» м. Кривий Ріг» в рамках проєкту «Співпраця поліції та громади Кривого Рогу – запорука порядку і публічної безпеки», який підтримується програмною ініціативою «Права людини та правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження» провела опитування громадян щодо впровадження поліцейської діяльності, орієнтованої на потреби громади в місті.

За результатами дослідження, більшість – 45,7 % – містян вважають Кривий Ріг безпечним для життя (28,8 % – «скоріше так, ніж ні» та 16,9 % – «так»), небезпечним вважають місто 39,1 % респондентів, що теж є чималим відсотком мешканців. Також 15,2 % тих, хто не зміг відповісти на питання, не додають оптимізму, адже це означає, що ці люди не впевнені у безпечності міста, але не настільки, щоб вважати його небезпечним. Цікаво, що не вважають жоден район небезпечним лише 5 % респондентів, тоді як впевнені у безпечності міста в цілому 16,9 % опитаних. Це говорить, в першу чергу, про те, що мешканці, відповідаючи на питання безпечності міста в цілому, абстрагувались і оцінювали ситуацію загалом або орієнтуючись лише на оцінку свого району проживання. Тоді як конкретизація питання (який район є безпечним/небезпечним) привела до необхідності замислитись і оцінити ситуацію більш об'єктивно. Тому можна вважати, що цілковито впевнені у безпечності проживання у місті Кривий Ріг лише 5 % респонде-

нтів, а інші (11,9 % – різниця між 16,9 % і 5 %) вважають його «скоріше безпечним, чим ні».

Не підтвердилася гіпотеза щодо того, що більш небезпечним вважають місто для проживання ті, хто має дітей неповнолітнього віку. Більшість таких респондентів – 46,8 % – відповіли, що вважають місто Кривий Ріг безпечним (18,3 % обрали відповідь «Так», а 28,5 % – «Скоріше так, ніж ні»). Небезпечним для проживання вважають місто 42,3 % респондентів з тих, хто має дітей неповнолітнього віку (20,5 % обрали відповідь «Ні», а 21,8 % – «Скоріше ні, ніж так»). Не визначилися з відповіддю 11 % опитаних.

Такі результати свідчать про те, що майже половина мешканців впевнена у безпечності міста для своїх неповнолітніх дітей. Це є позитивний показник, оскільки неповнолітні – найбільш вразлива демографічна категорія, яка нездатна захистити себе сама у більшості випадків. Якщо батьки впевнені у безпеці своїх дітей, значить, вони довіряють і тим, хто за цю безпеку відповідає: вчителям, медикам, поліції тощо.

Відчуття безпеки, як правило, залежить від різних факторів: часу доби, освітлення вулиць, психологічного стану, навіть, від близькості працівників поліції. Опитування показало, що найбільше містян непокоїть недостатня освітленість вулиць (60,8 % виборів) та закинуті будівлі, «недострої» й гаражі у дворах (42 %). Також серед небезпечних названі парки, сквери, дитячі майданчики, де збираються підозрілі особи (34,8 % виборів) та точки продажу алкогольних напоїв на розлив (28,1 %).

Разом з цим, дослідження показало, що відчуття безпеки значно зростає, якщо поруч або в полі зору люди помічають поліцейські патрулі (63,4 % виборів респондентів).

Зрозуміло, що не лише на органи правопорядку покладаються мешканці міста у створенні власної безпеки. В межах дослідження їм було поставлене питання щодо тих засобів безпеки, які використовують вони особисто. Було отримано наступні результати: більшість респондентів намагаються бути на постійному зв'язку з рідними, коли повертаються додому (61,3 % виборів), дотримуються правил дорожнього руху (55,8 %) та не носять з собою прикрас, дорогоцінних речей й великих сум грошей (46,8 % відповідей). Свої будівлі респонденти охороняють залізними дверима, міцними замками та ґратами на вікнах (45,6 %) ще 28 % – користуються домофонами та камерами спостереження. Серед інших методів забезпечення власної безпеки найбільш часто респонденти зазначили «не виходжу з дому пізно у ввечері без

потреби», «маю собаку», «маю відпугувач собак», «обираю більш освітлений та людний шлях додому» тощо.

Аналіз обраних громадянами пріоритетів діяльності місцевої поліції дозволяє зробити основний висновок про те, що мешканці Кривого Рогу розуміють необхідність налагодження ефективного діалогу з поліцією задля покращення стану безпеки та території проживання, й готові до такої співпраці. Результати даного соціологічного дослідження стануть основою для вироблення рекомендацій щодо запровадження ефективних моделей діяльності поліції, орієнтованої на правоохоронні потреби громади, а також будуть використанні при розробці та доопрацюванні місцевою владою відповідних програм з питань забезпечення безпеки в громаді.

Соціокультурний розвиток регіонального соціуму: соціально-психологічні та філософські аспекти

УДК 124.3+005.521(043.2)

Гавеля В. Л.,

д-р филос. наук, профессор кафедры социологии,
ЧНУ им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ЦЕЛЕПОЛАГАНИЕ, ПРОГНОЗИРОВАНИЕ И ПЛАНИРОВАНИЕ

Непосредственно целеполагание реализуется (или протекает) в рамках духовной деятельности человека, но этот вид деятельности, не является самодостаточным и не замкнут в себя. Как признано в философии, социологии и исторической науке целеполагание обслуживает практическую деятельность человека и его сообществ и оценивается в зависимости от того, как оно влияет на эту деятельность.

Отсюда следует, что практическая деятельность человека и общества по отношению к целеполаганию выступает как целеосуществление, это каскад менее или более успешных реализаций, начертаний, планов, задумок. Это подвижная связь объективного и субъективного, показывающая превышение субъективного над возможностями объективного. С необходимостью это стимулирует рост знания об объектах деятельности сейчас и в обозримом будущем.

Целеполагание в то же время есть решимость преодоления препятствий, которые могут возникнуть на пути реализации целей и вынудят в объективной ее коррекции. Здесь речь идет о мотивированном и немотивированном подходах. Во втором случае речь идет о недостатке знаний и ситуативных препятствиях, которые оперативно приводят к методу проб и ошибок. В первом случае речь идет об идеальных условиях с опорой на знание, набор методов, наличие социальных критериев и культурных универсалий. По этой причине субъект деятельности готов нести ответственность за свои цели, но ни в коей мере за результаты.

При этом воспроизводится противоречие между тем, что есть и что необходимо человеку, так как потребности имеют тенденцию к возрастанию. С одной стороны – это внутренний побудительный стимул целеполагания, с другой – побуждение к активности в реализации планов и начертаний. Ведь целеполагание – это движение от единич-

ности конкретного выбора через его уникальность к общей, повторяемой и «стандартной» механике, которая все же не делает людей во всем одинаковыми. Вот это и создает ситуацию сопряженности целеполагания с прогнозом.

Прогнозирование связано с целеполаганием своим генезисом в качестве формы экстраполяции настоящего на локальные участки времени в будущем. Современная философия, социология и психология склонны признать прогностические способности человека неотъемлемым атрибутивным компонентом психики человека и важнейшей его функцией. Следовательно, способность к прогнозу, предвидению – как частное – входит в содержание сложных интегративных всеобъемлющих способностей человека, проявляющихся в различных сферах деятельности, которые не имеют своим предназначением предвидение. Эта проблема соотношения прогноза и целеполагания становится все более актуальной в связи с созданием роботов и аналоговых машин.

Известно, что наиболее существенными особенностями целенаправленного поведения человека является его ситуативность, тесная связь с реальностью (объективной, в широком смысле и примысливаемой, то есть включающей прошлое и будущее) ситуаций. Поэтому имеет смысл попытаться стандартизировать ситуацию целеполагания.

В этом таится возможность рассматривать ее как возможность, воспроизводящую себя в будущем, что, в сущности, и называется предвидением, а по западной традиции футурологией. Практика реальных социальных и технических процессов показывает, что научное предвидение в социальной сфере, и не только в ней, совершается через специфические виды и формы его. Наибольшее распространение из них имеют целеполагание, прогнозирование и планирование, по этой причине именно их можно считать основными видами научного предвидения.

Следовательно, прогнозирование или же футурологические разработки – это установление номенклатуры более или менее широкого диапазона возможностей, соответствующих наличным средствам и потребностям, а целеполагание – это всегда выбор наилучшей, субъективно-предпочтительной из этих возможностей. Целеполагание связано так же и с планированием. В гносеологическом ракурсе планирование выступает как отражение действительности, как способ познания и, в то же время, как вид научного предвидения.

План, как и цель, представляет собой связующее звено между настоящим и будущим. Поэтому уместно дать следующее определение планирования: планирование является теоретически достоверной системой мероприятий по достижению заранее поставленной цели, основанной на достоверных знаниях о возможных в будущем ситуациях и

событиях (предсказанных в предплановых прогнозах) и методах соединения цели со средствами и потенциалом производящей сферы. Таким образом, прогнозирование, планирование и система целесоуществования являются единым комплексом, который объединяет человеческие организации, ассоциации, страны, классы с системой социально-ориентированной сферы организационного поведения.

УДК 141:17.024.4(043.2)

Осипов А. О.,
д-р філософ. наук, професор,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДОСВІД, СПРИЙНЯТТЯ ТА ДУМКА У ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ Р. ШТАЙНЕРА

Основою вихідної цілісності людини і навколишнього світу виступає безпосередньо даний чуттєвий досвід, який піддається спостереженню, де протистоять мислення і сприйняття. Лише безпосередньо дане у досвіді як його зміст є джерелом чуттєвого пізнання і думки. Чистий же досвід, безвідносно до думки, дається свідомості як послідовність одиницьностей у просторі і часі, ніяким чином не взаємопов'язаних. Ці одиницьності-окремоті рівнозначні.

Людина сприймає себе як одну з таких одиницьностей, котрі існують самі по собі. Встановлення ієрархії між одиницьностями чистого досвіду здійснюється встановлюється за допомогою думки як факту досвіду. Завдяки цьому встановлюються зв'язки між одиницьностями досвіду, результатом чого є цілісна картина світу. Ця цілісна картина світу сприймається безпосередньо. При цьому чистий досвід дається свідомості як дещо вже дане. На відміну від чого мислення, думка існує як процес, становлення. Таким чином, чуттєве сприйняття і думка доповнюють одне одного, виступаючи як протилежності єдиного процесу.

Тим самим Р. Штайнер дистанціюється від поглядів Канта, Шопенгауера, Фіхте, які виходили з позиції, що закони, якими ми пояснюємо явища дійсності, є результатом лише духовної організації людини, які ми накладаємо на світ. З іншого боку, філософ не погоджується з Гегелем, на думку якого, думка існує за межами чуттєвого світу і, маючи об'єктивний характер, сама по собі визначає зміст пізнавального процесу. За Штайнером, думка є органічним елементом досвіду й у досвіді осягається. Лише зв'язність думок, а не окрема думка, може співвідноситись з досвідом.

Як і Кант, Штайнер вважає, що існують дві форми діяльності думки: та, яка розрізняє й оперує поняттями (розсудок за Кантом) і яка пов'язує та сприймає ідеї (розум за Кантом). Водночас Штайнер не поділяє позиції Канта, який стверджує, що діяльність розуму має ілюзорний характер й обумовлена діяльністю духу самого по собі. Наукова діяльність ґрунтується лише на аналізі (розсудок за Кантом), подрібненні досвіду і, таким чином, усе більше віддаляється від природи, втрачаючи духовний зв'язок, який один лише і є єдиним підґрунтям поєднання усіх частин дійсності. Розділення – необхідний перехідний етап наукового пізнання світу, але не завершальний. Опановуючи науку, людина поєднує чуттєвий та мисленнєвий світи у нерозривну єдність. Для пізнання цієї єдності не потребується ніяких інших процесів, таких, наприклад, як Воля (за Шопенгауером), Абсолютна Ідея (за Гегелем).

УДК 130.2(043.2)

Дрожанова О. М.,
канд. соц. наук, доцент

Ступак О. П.,
старший викладач,
НУК ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

ФІЛОСОФІЯ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ СМИСЛІВ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК

Нелінійність інформаційних потоків в сучасному комунікативному середовищі посилює суб'єктивізацію смислів і текстів культури, збільнює поліваріантність культурних конотацій в дискурсивних практиках, зводить здатність (с)прийняти конфлікт інтерпретацій, тим самим посилює напруженість у міжіндивідуальних, міжгрупових, у т. ч. міжпоколінних комунікаціях. Ці тенденції виявляються через примітивізацію вербальної поведінки, зокрема у збідненні активного словникового запасу й просуванні «аббревіатурного» мислення. Отже, посилюється потреба пошуків «компенсаторів» редукування індивідуальної картини світу до «одномірності» (Г. Маркузе).

Які значущі для освіти проблеми мають бути поставлені у зв'язку з названими особливостями сучасної культурної ситуації? Йдеться не лише про філософське осмислення освіти, а й про повернення до розуміння освіти й творення людини в коло філософського дискурсу, як це було біля витоків європейської культури. На наше переконання, не

можна не поставити питання про формування індивідуальних смислових контекстів, тобто відкритих систем, що постійно змінюються, зокрема і про вплив на цей процес текстів, предметів культури, різноманітних форм знання і діяльності. З одного боку, йдеться про якість і освіченість суб'єкта-інтерпретатора, з іншого – про шляхи і форми засвоєння елементів всезагального знання і досвіду, тобто про пошук форм суб'єктивізації всезагального.

Безсумнівно, саме в здобутках філософської герменевтики практиках ми зможемо знайти відповіді на ці фундаментальні для сучасної освіти питання. Класики герменевтичної традиції, зокрема П. Рікер, тлумачать розуміння як спосіб включення індивіда в цілісний контекст культури, як одну з найсуттєвіших засад діяльності людини в культурі. Саме процес інтерпретації залучає індивіда до контексту культури. Завдання герменевтичного осягнення не обмежується інтерпретацією символів, а визначає роль людини як суб'єкта культурно-історичної творчості, в якій і через яку здійснюється зв'язок часів і яка спирається на активну діяльність індивіда. Людина, намагаючись осмислити, описати свій досвід, шукає сюжет (зафіксований тими або іншими засобами в культурі: архетипний, міфологічний, літературний, історичний тощо), що міг би впорядкувати описувані події. Цей сюжет, тобто наративна структура, і виступає у вигляді інтерпретаційних рамок, які людина накладає на осмислювану дійсність.

Наратив можна тлумачити як замкнуту завершену структуру, для якої характерні, по-перше, послідовність і завершеність дій, подій, що змінюють одна одну й розташовані у хронологічному або ж іншому підпорядкованому якійсь внутрішній логіці порядку, і, по-друге, оцінки найбільш значимих подій та афективне ставлення до них оповідача. Таким чином, наратив трансформує невпорядковані життєві події у певну послідовність, вибудовану виходячи із загальної життєвої концепції оповідача або ж його особистісного міфу, що визначають внутрішню логіку створюваного тексту. Процес інтерпретації, за Рікером, включаючи індивіда в контекст культури, дозволяє через особливе розмежування часу зрозуміти специфічний зв'язок історії, епістемології й герменевтики.

В контексті герменевтичних практик суб'єкт освіти не лише отримує знання й інформацію, оволодіває вміннями й навичками, а й безперервно інтерпретує, тлумачить смисли, що є не менш значущим, ніж накопичення знань в традиційному розумінні освіти. І саме філософія як культура розуміння забезпечує змістовну наповненість комунікацій, уможливорює «повернення суб'єкта» як цілісної людини, залученої до системи соціальних комунікацій, захищаючи від неявних, прихованих проявів відчуження та редукції життєсвіту.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СФЕРІ НАУКИ ТА ОСВІТИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ

Наука та освіта є безперечними досягненнями цивілізації. Наука дуже швидко стала впливовим чинником соціально-економічних та духовних трансформацій. Вона отримала своє інституціональне утвердження наприкінці 17 – початку 18 століття, а вже наприкінці 19 – початку 20 століття почав формуватися сциєнтизм, який, як відомо, обожнює науку, поміщає її в центр цивілізації та оцінює як вищу точку розвитку культури.

В наш час перетворення в сфері науки та освіти, ініційовані державою, оцінюються громадськістю неоднозначно. По-перше, кардинальні зміни в цих сферах стосуються усіх. По-друге, комерціалізація науки, руйнування освіти, зневага до філософії свідчать про загрозливі тенденції у розвитку духовної сфери сучасного соціуму. Наявні суперечності між змістом реформ та запитам часу, що визначаються особливостями інформаційного суспільства, вимагають філософської рефлексії.

Наприкінці 20 – початку 21 століття відбулись значні зрушення у відносинах між наукою та соціумом. Це пояснюється специфікою інформаційної доби, зокрема, зміною у розумінні традиційних цінностей. В інформаційному суспільстві має місце споживацьке ставлення до науки, відбувається комерційна орієнтованість знання. Знання сприймається як товар, послуга, ресурс. Існують побоювання, що наука може переродитися у галузь господарсько-виробничої діяльності.

Як відомо, Б. Польє назвав сучасний етап суспільного розвитку «когнітивним капіталізмом». Це різновид капіталізму, в якому знання стає основним джерелом вартості. Дійсно, сучасний капіталізм має рису товаризації усього сущого. Це стосується також і знання. Знання набуває ознак товарності – це продукт праці, призначений для обміну та має вартість. У такий спосіб, комерціалізована наука виробляє знання-товари. Як і у всіх інших сферах виробництва, виробництво знання підкоряється попиту. «Замовником» наукових знань є соціум загалом або окремі його сфери (аграрне або промислове виробництво, військовий комплекс тощо). Іншими словами, соціум формує необхідні для себе якості науки, а наука, в свою чергу, впливає на усі складові соціокультурного життя.

Очевидно, що центр уваги сучасних наукових досліджень перенесений з процесу отримання та обґрунтування наукового знання на його практичне застосування в різних сферах економіки. Саме величезна економічна ефективність науки є причиною того, що держава чекає від неї засобів для безперервної технологічної модернізації. Як від творів мистецтва критики очікують обов'язкового катарсису, так і наука має ніби виправдовувати своє існування перманентним виробництвом корисних винаходів та інших новацій.

Наука має виправдовуватися за своє існування регулярним виробництвом вагомих для суспільства досягнень, оскільки в державі вона перебуває на постійному утриманні. Наука – вічний боржник. Завдяки засобам масової інформації ми дізнаємося про фінансові проблеми Національної академії наук України. Цю установу критикують за застарілу громіздку інфраструктуру, за відсутність зв'язку фундаментальної науки з виробництвом, з потребами соціуму загалом.

На нашу думку, на проблему взаємодії науки з економічною системою держави слід подивитися по-іншому. Наукову діяльність не можна звести до економічного ефекту, це є для неї другорядним. Натомість, мета науки – пізнання, вільний пошук істини. Не можна не погодитись з С. Кримським у тому, що «наука має обмеження, певні слабкі місця та межі точності». Але це є не недоліком науки, а лише її специфічною рисою.

Згадаємо скептицизм і релятивізм відносно статусу науки у постпозитивізмі. Як відомо, теорія критичного раціоналізму К. Поппера передбачала здатність науки до самокритики, перегляд чи навіть відмову від положень, що не витримали перевірок. Різкій критиці піддав науку класичного зразка в 70-ті роки 20 століття П. Фейєрабенд. Наука, на думку класика філософії науки 20 століття, немає особливого статусу, це лише одна з багатьох форм мислення, розроблених людьми, і не обов'язково найкраща.

Наука – не еталон, не ексклюзивний набір цінностей; в кожному епоху вона займає своє місце в духовній сфері в залежності від історичного типу наукової раціональності і має певні відношення з іншими сферами суспільного життя відповідно до обставин та запитів часу.

Очевидно, що для державних чиновників пояснення особливої природи наукової діяльності не є переконливими. У такий спосіб, цей конфлікт інтересів нікуди не зникне.

Стан справ у науковій сфері залежить від стану загальної системи освіти. Якщо не приділяти увагу модернізації системи освіти відповідно до потреб часу, держава неминуче буде відставати в розвитку на тлі глобального змагання за лідерство.

Сфера освіти пережила декілька хвиль радикальних перетворень у пострадянський період. Як ще у 2000 році зазначав О. Панарін, сучасні

«суспільні реформатори» кинули виклик Просвітництву. Просвітництво вимагає збільшення частини освіченої молоді та відсунення термінів її вступу у професійне життя. Натомість у вищих навчальних закладах колишніх республік СРСР звучується сфера загальнотеоретичної підготовки на користь ремісництва. Вища освіта втрачає свою фундаментальність, що раніше передбачало формування цілісного, системного світобачення. Навчальні програми орієнтують на ринкову рентабельність. Критерій ринкової рентабельності використовується як процедура вибірки усього, що розраховано на майбутнє, усіх інвестицій у людський капітал на користь того, що здатне принести негайні дивіденди.

Як відомо, проект Просвітництва не був спрямованим на те, що особистість має удосконалювати себе заради виконання певних корисних соціокультурних функцій. Цей проект є радше утопічним, ніж конструктивним для соціуму, оскільки цінності культури, науки та освіти, які він пропагує, є самоцінними. У зв'язку з цим розвиток фундаментальних наук є самоцінним, самодостатнім, не розрахованим на швидкий прибуток. Це – наука заради науки, а не заради прикладного застосування. Аналогічно і у сфері освіти – набуття загальних знань універсального застосування має пріоритет перед спеціалізованим функціональним знанням. Не можна не погодитись з О. Панаріним, який категорично заявляє – жоден народ, жодна культура не здатні вижити, якщо у якості пануючого мотиву та імперативу виступає прибуток!

УДК 316.422.42

Коробов В. К.,

канд. соц. наук, доцент,

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

**ГРОМАДСЬКІ УЯВЛЕННЯ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ
ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В УМОВАХ МАЛОГО МІСТА
(на прикладі дослідження освітньої сфери
міста Каховка Херсонської області)**

Реформа місцевого самоврядування, освіти і децентралізація мають свої особливості в умовах малих міст, міст районного значення, які вимагають свого ретельного і уважного вивчення. З цієї теми проводяться парламентські слухання, працює Асоціація малих міст України, готується проведення з'їзду малих міст України. Тимчасовий творчий колектив херсонських соціологів у складі доцентів Херсонського дер-

жавного університету, кандидатів соціологічних наук – Володимира Коробова і Миколи Гоманюка в 2017 році провів комплексне соціологічне дослідження «Громадськість за зміни в освіті міста Каховка». Дане дослідження проведено громадською організацією «Каховська ініціатива» за сприяння Херсонського обласного відділення Соціологічної асоціації України. В рамках дослідження проведено опитування 512 респондентів – батьків дітей, які вчаться в школі та відвідують дошкільний навчальний заклад, респонденти представляли всі райони міста. Також було проведено серію фокус-груп з батьками та працівниками сфери освіти, серію глибинних інтерв'ю з експертами – освітянами. Для правильного визначення стратегії розвитку сфери освіти м. Каховка велике значення мають оцінки громадськістю соціальних процесів і соціальних змін, які відбуваються в цій сфері. Зрештою, головна мета цієї сфери – задоволення потреб громади міста, освітніх потреб його жителів.

За даними нашого опитування жителів Каховки. 39 % опитаних вважають, що за останні 3 роки можливість дати дітям хорошу шкільну освіту в Каховці покращилась, 12,9 % вважають, що така можливість погіршилась, та найбільше тих, що вважають, що така можливість практично не змінилась (48 %).

Громадяни, «прості люди» отримують інформацію про зміни, що відбуваються, із деяким запізненням і оцінюють її не завжди компетентно, проте саме жителі міста є споживачами освітніх послуг і саме їх оцінки мають вирішальний характер і саме їх оцінки мають вирішальний характер.

Необхідно допомогти громадянам, батькам, осучаснити, збагатити їх уявлення про освіту, роботу і місію навчальних закладів, вимоги до участі батьків, сімей у навчально-виховній роботі, подолати застарілі стереотипи.

Характерні думки, які щодо цієї проблеми висловила одна із учасниць проведеної 30.05.17.фокус-групи, вихователька каховського дитсадка Надія:

– Ну, звичайно, прогрес іде. Раніше в дитсадочках, наприклад, такої програми не було, як зараз. Так. Зараз в школі вже треба, щоб дитина йшла і вміла читати, і так далі. У батьків уявлення про дитячий садочок – це помалювали, погралися і пішли до дому. Так. Вони не розуміють, що треба вивчити з ними літери, думають що це буде вчитися в школі.

Модератор: Що це не тільки догляд, але й ще виховання і навчання?

Надія: Да, і навчання.

Проблемне поле освітньої сфери Каховки. Освітяни вважають головними проблемами галузі недостатнє матеріально-технічне забезпечення і фінансування навчальних закладів, незадовільний розмір зарплат у вчителів і вихователів, серед інших проблем – кадрова проблема (дефіцит висококваліфікованих педагогічних кадрів, які належать до молодого, сучасного покоління освітян), невмотивованість вчителів і учнів, переповненість класів і груп в школах і дитсадках, незадовільне харчування дітей в навчальних закладах.

Дані масового опитування свідчать про те, що пріоритетність проблем освітньої галузі для пересічних містян відрізняється: батьків хвилює перш за все надмірне навантаження на дітей, 45 % – занадто важкий рюкзак з підручниками, 43 % – занадто велике навчальне навантаження на дитину.

Друга за пріоритетністю група проблем – це проблеми матеріально-технічної забезпеченості навчально-виховного процесу: дефіцит підручників – 32 %, відсутність електронних технологій навчання – 31 %, недостатність гуртків і секцій – 26 %, незадовільний стан спортивних і ігрових майданчиків – 26 %, холод в приміщеннях – 18 %, також хвилює опитаних переповненість класів і груп – 20 %, необхідність здавати гроші на потреби навчального закладу – 19 %, незадовільне харчування – 18 %, тощо. Низький рівень викладання в школах хвилює лише 7 % опитаних, хоча 22 % стурбовані тим, що їх дітям неможливо засвоїти навчальний матеріал без репетитора.

І дані опитувань, і висловлювання учасників фокус-груп і глибинних інтерв'ю свідчать про необхідність більшої уваги до питань економіки системи освіти міста і економічної поведінки навчальних закладів, перш за все по наступним напрямкам:

Забезпеченість прозорості економічної діяльності навчальних закладів Каховки;

Узагальнення і поширення кращого досвіду економічної діяльності навчальних закладів;

Диверсифікація джерел фінансування навчальних закладів, залучення спонсорських коштів, пошук грантової допомоги, оптимізація діяльності по залученню коштів домогосподарств (батьків);

За результатами масового опитування жителів Каховки, визначились *основні напрямки реформування освітньої системи міста*, згідно громадських уявлень. Пріоритети реформування – це тріада: зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів, використання передового міжнародного досвіду і збереження здоров'я дітей. На першому місці – вдосконалення матеріально-технічної бази навчальних закладів (61 %), На другому місці – використання у реформуванні освіти між-

народного досвіду. 55 % – обрали осучаснення системи освіти шляхом розвитку міжнародного партнерства, 31 % – обрали участь навчальних закладів міста у проектах, грантах. Більше 50 % визначили пріоритетом збереження та зміцнення здоров'я дітей в навчальних закладах. Серед інших пріоритетів такі: розвиток профільного навчання (49 %), впровадження нових навчальних технологій, програм. Підручників (36 %), впровадження інклюзивної освіти (15 %), забезпечення державно-громадського управління (11 %).

УДК 316.74:378.4-027.21](043.2)

Іванова І. Ф.,

канд. пед. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

За умов входження України в європейський освітній простір і вирішення завдань модернізації національної системи освіти, у тому числі вищої, актуальною є проблема визначення місії вищого навчального закладу, тобто його призначення, ролі в суспільстві.

Автором було здійснено теоретичний аналіз вітчизняних наукових джерел за 2012–2016 рр., присвячених дослідженню змістовного наповнення поняття «місія університету». Обсяг тез не дозволяє викласти отримані результати в повному обсязі, тому зупинимося на аналізі лише деяких наукових публікацій.

У збірці «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету», в якості одного з епіграфів, наводиться думка польського професора В. Баниса: «...місією університету є виховання еліти країни, формування громадянської позиції студентів та докторантів, їхньої особистості в цьому дусі...». У монографії «Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти» привертає увагу стаття А. А. Сбруєвої «Трансформація місії сучасного Університету: детермінанти та прояви», в якій зазначається, що її автор у визначенні місії університету спирається на сучасну теорію організацій, відповідно до якої «місія визначається як загальна мета організації, сукупність загальних установок і принципів, що визначають призначення організації в суспільстві, взаємовідносини з іншими соціально-економічними суб'єктами».

Слід звернути увагу на статтю П. Сауха «Університетська освіта: між історичною місією і реальною перспективою», розміщену у моно-

графії «Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія», яка містить твердження щодо необхідності перегляду університетами своєї місії: «...об'єктивний процес глобалізації, масштабне посилення професійної компетентності та інноваційності знань, вимагає дієвої реакції традиційної університетської освіти, яка має розумно поєднати утилітарну прагматику професійної підготовки фахівця з «прагматикою» фундаментальних знань і національно-культурними традиціями ...».

Л. С. Шевченко в статті «Місія університету в системі освітнього менеджменту» відзначає, що у формулюванні місії вищої школи знаходять прояв ліберальна й утилітарна тенденції: «...прихильники першої виходять із того, що освіта була і залишається сферою виробництва, а в процесі навчання відбувається створення, виформовування людей. Прихильники другої, утилітарної тенденції, відверто заявляють про освіту як сферу послуг, а її завдання бачать у задоволенні потреб «клієнтів» щодо надання освітніх послуг та подальшого працевлаштування на ринку праці». Також Л. С. Шевченко зауважує, що «для того, аби місія виконувала свою провідну роль у стратегічному управлінні університетом, вона, по-перше, повинна чітко вказувати на напрям розвитку освіти і самого університету; по-друге, повинна давати чіткі відповіді на потреби та очікування заінтересованих груп споживачів освітніх продуктів; по-третє, місія ВНЗ має містити інформацію про інструменти та технології своєї реалізації і водночас не суперечити практичним діям».

Автор тез вважає, що місія вищого навчального закладу повинна визначати його призначення в суспільстві як соціального середовища, в якому відбуваються важливі процеси, відображені, наприклад, у місії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна такою формулою: «Пізнавати – навчати – просвіщати»; слугувати основою для розробки стратегії його діяльності; а також поділяє точку зору професора Л. С. Шевченка стосовно того, що місія ВНЗ повинна відображати потреби реальних і потенційних споживачів освітніх послуг, бути зрозумілою для них, прийматися ними.

Матеріали аналізу вітчизняних наукових джерел було використано в процесі розробки програми емпіричного соціологічного дослідження, метою якого було вивчення соціальних уявлень мешканців Миколаєва про місію (високе призначення, відповідальну роль) вищих навчальних закладів у суспільстві, проведеного у лютому 2017 р. у рамках науково-дослідницького проекту кафедри соціології Чорноморського національного університету імені Петра Могили «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України», деякі ре-

зультати якого було викладено у тезах XI Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум – 2017: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі».

УДК 316.74:[338.46:37.014.543.1](043.2)

Рожанська Н. В.,

канд. соц. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДОДАТКОВІ ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ВНЗ ЯК ЧИННИК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ

У сучасній Україні продовжується науковий дискурс щодо соціальних функцій вищої освіти взагалі. Актуальними на сьогодні є такі питання: «Навіщо існують університети? Яке їхнє суспільне призначення?» Фактично, сьогодні мова йде про три паралельні місії університету. Перша місія університетів – це передача знань студентам, друга – бути центрами наукових досліджень. Третьою місією сучасних університетів має бути активна участь у діяльності місцевих громад, у ході реалізації якої університет може використати здобутки, досягнуті від реалізації першої і другої функцій із метою покращення різноманітних аспектів життя людей. Зважаючи на цю мету, ЧНУ ім. Петра Могили в 2012 році приєднався до міжнародної мережі університетів, які підписали Теллуарську декларацію «Про громадянську роль та соціальну відповідальність вищої освіти».

Ю. М. Афанасьєв підкреслює, що університетська освіта, яка традиційно ґрунтувалася на картезіанській раціональності, переживає в наш час вплив постмодернізму. Звідси змінюється саме уявлення про місію університету. Раніше його місією було знаходження, примноження і розповсюдження об'єктивного істинного знання. Але в епоху постмодернізму самі поняття раціональності, об'єктивності, істинності ставляться під сумнів. Для деконструктивістів університет стає вже не академічною установою, у якій досліджується певна сфера реальності, а місцем, де досягаються соціальні, політичні, моральні та інші цілі.

Задля більш глибокого аналізу сучасного стану вищої освіти варто звернутися до ідей педагогів ХІХ – початку ХХ століття: Н. І. Пирогова, К. Д. Ушинського, К. Н. Вентцеля, І. І. Горбунова-Посадова, П. Ф. Лесгафта, П. Ф. Каптерова, які розробляли ідею гуманістичного виховання й освіти, заклали основи гуманістичної парадигми в освіті,

пошуку нового смислу при визначенні цілей і змісту освіти. Саме завдяки їх працям у педагогічній практиці почав застосовуватися принцип гуманізму, стали з'являтися навчальні заклади нового типу. Принцип гуманізації В. П. Делія називає ключовим моментом нового педагогічного мислення, але критикує обмежене розуміння його лише як задоволення всіх потреб учня. Вчений вважає, що не можна зводити принцип гуманізації лише до однобічних інтересів розвитку того, хто навчається, не формуючи в ньому відповідальність, найвищий професіоналізм і громадянську позицію, духовність і моральність, вдячність, совість, патріотизм, а в цілому інноваційне мислення.

З огляду на вищезазначене, варто звернутися до аналізу структури та змісту освітніх послуг, що надаються сучасними вищими навчальними закладами в Україні. Одна з класифікацій освітніх послуг ВНЗ – це їх поділ основні та додаткові. Додаткові освітні послуги – це послуги, які виходять за межі основних складових освітніх програм. Вони можуть надаватися як студентам, так і іншим громадянам, можуть бути платними або безкоштовними. Перелік таких послуг дуже широкий – це варіативні складові освітніх програм, факультативи, гуртки за інтересами, спортивні секції, різноманітні курси (в тому числі мовні курси та підготовчі курси для здачі ЗНО), соціально-психологічні тренінги, профорієнтаційні та культурно-просвітницькі заходи і т. ін. Все це сприяє соціокультурному розвитку особистості споживачів таких послуг, їх успішній соціалізації.

Розширюючи та вдосконалюючи комплекс додаткових освітніх послуг ВНЗ грають активну роль у житті місцевих громад, виконують свою культуротворчу місію на рівні регіону. Такий висновок можна зробити, беручи за основу соціокультурний підхід, тобто розуміння суспільства як єдності культури та соціальності, які утворюються та перетворюються діяльністю людини. Одним з принципів соціокультурного підходу є принцип активної людини (*homo activus*), який акцентує увагу на багатовимірності людини як біо-соціо-культурної істоти і на елементах структури особистості як суб'єкта дій. Виходячи з цього, за сучасних політичних умов в Україні освіта повинна виходити за межі професійної кваліфікації, вона повинна формувати особистість і готувати людину до громадянства. В межах соціально-гуманітарної складової додаткових освітніх послуг людина пізнає себе, набуває здатності ідентифікувати себе з суспільством, без чого неможливе існування самоорганізації населення, а отже і демократії.

Регіон можна розглядати також як певну духовно-культурну спільність, яка визначається етнокультурним складом даної території, її історико-культурним потенціалом. В той же час, на думку Т. А. Балі-

ної, Л. Б. Чуприної, Ю. М. Данилової та В. О. Наумової, регіону при-
таманний специфічний тип культурної самосвідомості, характерний
для відносно великих груп людей і обумовлений культурно-
історичними традиціями, способом життя. Входячи до соціальної ін-
фраструктури регіону, і будучи елементом соціокультурної системи,
ВНЗ завдяки своїй освітній діяльності чинять вплив на суспільну само-
свідомість регіону, змінюючи її в певному напрямку. Отже, на сучас-
ному етапі історичного розвитку України додаткові освітні послуги,
які надаються ВНЗ населенню, повинні розроблятися з обов'язковим
врахуванням соціокультурної ситуації в регіоні, де ці навчальні заклади
розташовані.

УДК 316.74:796

Мосаєв Ю. В.,

канд соц. наук, доцент,

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКІ ФУТБОЛЬНІ ПЕРШОСТІ ЯК ПРИКЛАД КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ СПОРТУ

Починаючи з 70-х років ХХ століття, європейська футбольна інду-
стрія почала звертати увагу на розвиток футболу як бізнес-проекту.
Зокрема, на думку А. Тітєєва, «з приходом у березні 1973 року на пост
президента УЄФА італійця Артеміо Франкі в Спілці європейських
футбольних асоціацій почалося активна робота зі зміцнення позицій.
Він отримав власну штаб-квартирою у Берні, що перетворило [УЄФА
– *ред.*] на дуже шановану спортивну організацію, яка за мірою свого
впливу поступається тільки МОК і ФІФА. Проте проведення європей-
ських чемпіонатів, як і раніше, приносило одні збитки. Розміркувавши,
команда А. Франкі зрозуміла, що справа в швидкоплинності фінально-
го турніру, і вирішила скористатися досвідом ФІФА. Схему першості
Старого Світу «підігнали» під формулу проведення Кубка світу». Тен-
денція зі збільшення кількості учасників продовжилася і в подальшо-
му. Так, на європейській першості 1996 року в Англії вже взяло участь
16 національних збірних, а в 2016 році у Франції – вже 24, що є майже
50 % від кількості національних федерацій футболу, які входять до
УЄФА.

Показовим в цьому плані виглядає футбольна першість Європи
1980 року, фінальні змагання якої відбулася у в Італії. Вибір цієї краї-
ни також був пов'язаний з певною комерційною складовою: на той час

можна говорити про становлення цілої італійської футбольної економіки, а сама Італія почала застосовувати професійний спорт, і футбол зокрема у якості фактору національної та міжнародної політики. Сама першість пройшла на стадіонах найбільших міст країни: серед цих міст були Рим, Мілан, Турін та Неаполь. Організаторами турніру були вибрані найбільші економічні центри країни, які вже мали гарну інфраструктуру і могли принести значні доходи від турніру для УЄФА. Даний вибір організаторами стадіонів на яких пройшли матчі турніру образив представників Південної Італії, адже матчі турніру пройшли в містах, які знаходяться на півночі та центрі країни (хоча деякі організатори турніру вважали, що включення Неаполю повинно було урівняти регіональні протиріччя Італії).

Переможцями даного турніру стали футболісти ФРН, які в фіналі переграли своїх опонентів з Бельгії; останнім (бронзовим) призером даного футбольного форуму стали господарі – італійці. Результати даного футбольного форуму стали підтвердженням домінації німецького футболу на рівні збірних на континенті, а також та довели існування можливостей футбольного виховання молоді у країнах Бенілюксу.

Отже, саме у 1980 році були закладені підвалини того, що європейська першість з футболу почала перетворюватися з елітного змагального футбольного форуму на своєрідний «фестиваль» футбольних збірних.

Загалом, виходячи з аналізу даних подій, можна зробити загальний висновок: що розвиток позитивного іміджу європейської континентальної футбольної першості вдався, якщо оцінювати цей процес в історичній ретроспективі при локальних невдачах: у Європі вирішили створювати образ європейського успішного виду спорту.

УДК 316.35:177

Марущак О.В.,

канд. філос. наук, доцент,

МТУ «Миколаївська політехніка», м. Миколаїв, Україна

ПОШУК ЛЮДИНОЮ І УКРАЇНСЬКИМ СОЦІУМОМ ВЛАСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ)

На сьогодні все більш стає очевидним, що криза ідентичності сучасної людини в Україні є результатом розчарування у панівних цінностях і ідеалах, втраті довіри до них. Оскільки цей стан безпосередньо пов'язаний з протиріччями, які є у соціумі і

невідповідністю статусу індивідів і спільнот новим існуючим умовам, то ця криза набуває різних форм і проявів. На жаль, невинно зростає кількість людей, які втрачають етнічне чи навіть національне коріння, вважають себе космополітами, громадянами світу або відчувають себе частиною ефемерного «руського мира», що в свою чергу веде до ерозії таким важливих цінностей, інститутів і понять, як Батьківщина, національний суверенітет, патріотизм, недоторканість державних кордонів, територіальна цілісність країни, невтручання у внутрішні справи держави.

Як показує суспільна практика, людське «Я» складається з розмаїттям ідентичності та ролей – родинної, територіальної, класової, релігійної, етнічної та родової. Найбільш суттєвою для кожної особистості є, як вважає, наприклад, відомий англійський етнолог Е. Сміт, етнічна або культурна ідентифікація, яка забезпечує, на його думку, для кожного індивіда задовільне вирішення проблеми особистого існування, утвердження особистої гідності через колективне конституювання у світі різних народів. Виходячи з цього сучасні етнологи доводять, що стрижневим началом всезагальної історії країни держав є «людина культурна», яка й ферментує утворення цілісних народів-етносів. Водночас, у суспільній свідомості ще й понині домінує уявлення класичного раціоналізму про людину як цілерациональну істоту, головним атрибутом якої є свідомість. Відповідно вважається, що людина самоідентифікує себе з самосвідомістю. Людина тут фігурує як абстрактна здатність свідомості, як теоретико-пізнавальний суб'єкт, якому відкриті всі таємниці буття. Ця позиція дозволяла представляти розум як деміурга історії.

На початку XX століття Макс Вебер запропонував вважати «інструментальну раціональність» головним фактором регулювання поведінки людей в епоху модерніті. У цей час, здавалось, що цілі визначені і людям залишається лише обрати найкращі засоби для їх досягнення. У тій же мірі, в якій було істинним припущенням М. Вебера, також можна говорити про невизначеність щодо оцінки ефективності засобів і навіть самої їх наявності, що і було головним джерелом невпевненості у житті людей епохи модерніті. З. Бауман небезпідставно вважав, що незалежно від того чи була правильною точка зору М. Вебера на початку XX століття, її значення до кінця XX століття поступово, але незворотно зменшувалось. І, додає З. Бауман, питання засобів вже не є головним джерелом невпевненості. Проблема ідентичності і надалі є актуальною, змінюючи свій зміст і прояви. Е. Хобсбаум нещодавно щодо цього зауважив, що «ще ніколи термін «спільнота» не застосовувався так нерозбірливо як в останні

десятиліття, оскільки спільноти зараз у соціологічному сенсі стає все важче віднайти у реальному житті». Люди шукають групи, до яких вони могли б постійно належати, однак все перебуває у русі і не є надійним. Не є випадковим той факт, стверджує Д. Янг, що як тільки спільноти занепадають, індивіди набувають ідентичності. Отже, «ідентичність» стає сурогатом спільноти, природного середовища, яке все більш є недосяжним у швидко приватизованому, «індивідуалізованому» світі (термін З. Баумана), який невпинно глобалізується.

Вочевидь, на основі історичного досвіду людства XX століття слід констатувати неспроможність трансформації людського буття на соціалістичних або на просвітницько-ліберальних засадах. Міжпредметно-практичними наслідками діяльності людини і суспільною та індивідуальною свідомістю виникла безодня, подолати яку в рамках логікогносеологічної парадигми – з'ясування відношень між об'єктом і суб'єктом, свідомістю і буттям – було неможливим. Людина розглядається як істота автономна щодо її навколишнього світу. Раціоналізм, відкривши суб'єктивний світ людини, зосередився у своєму аналізі на «реальності суб'єктивності» (Х. Ортега-і-Гассет), при цьому забувши про світ людського буття. Саме тому, подоланням згаданої опозиції має бути онтологізація досвіду, яка знімає суб'єкт-об'єктне протиставлення людини і світу. Причому вона є не речовою, а сутнісно людською, і тому етнічно і національно детермінованою. Це дає можливість збагатити новим пізнавальним змістом категорію «досвід». Світ етнічного охоплює все вистраждане і пережите народом, а не просто абстрактно-соціальне. Це світ життя, напружених історичних і моральних пошуків, а не готових соціально-раціоналістичних проектів, світ, де кожен народ має самостійно пройти свій життєвий шлях.

УДК 329.11(043.2)(091)(477)

Костельнюк М. М.,
старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

Процес українського державотворення характеризується складними внутрішньополітичними проблемами, які пов'язані в тому числі із браком відповідного досвіду. Як свідчить вітчизняна історія, основною

умовою реалізації та захисту державності є консолідація українського народу.

Це актуалізує історико-політологічні розвідки, що мають на меті ретроспекцію тих ідейно-духовних першоджерел, у руслі яких зароджувались і набували свого концептуального оформлення державотворчі інтенції, просякнуті сенсом примирення й згоди в ім'я найвищих загальнонаціональних цілей.

Одним із найбільш відомих у вітчизняній історії своїм продуктивним внеском у розвиток ідеї нації-державотворення на засадах духовного єднання народу є Петро Могила. Однак недостатньо висвітленим залишається вплив могилянських розмислів на концептуалізацію тих смислів і цінностей у вітчизняній суспільно-політичній думці, які згодом, по мірі визрівання необхідних для того історичних, соціальних передумов, оформились в якості засадничих принципів ідеології українського консерватизму.

Динаміка становлення українського консерватизму як ідейно-політичної течії була досить складною та довготривалою. Зумовлювалося це рядом факторів, зокрема тривалим бездержавним статусом України, а також численними відмінностями у менталітеті українців Сходу і Заходу, що на той час значно посилювало роз'єднувальні тенденції в українському соціумі.

Підкреслимо, що специфіка українського консерватизму багато в чому зумовлюється тим, що він зароджувався в умовах глибинного відторгнення народу від коренів – рідної землі, власної держави, своєї мови і культури. На ці болючі суспільні проблеми наражалися і певним чином відгукувалися всі небайдужі українські інтелектуали. Вказана обставина деякою мірою зближувала вектори духовних пошуків українського консерватизму з народництвом і націоналізмом. Відмінність між ними полягала у досить по-різному уявленні сутності української ідеї та її співмірності, зв'язаності з цілями державотворення.

Одним із перших українських мислителів, хто спромігся не тільки сформулювати і обстоювати на практиці ідеї духовної та етнічної самобутності й самоцінності народу, але й здійснив синтез дискурсу релігійно-церковного єднання, морального оздоровлення, просвітництва і консолідації всього народу на ідеалах справедливої державності, був Петро Могила. Погляди якого являють собою той родючий ґрунт, в якому визрівали духовні константи політичної ідеології українського консерватизму.

Важливо підкреслити, що у складі вітчизняної еліти бракувало харизматичних особистостей – мудрих, далекоглядних, які б гармонійно поєднували в собі якості рішучого і в той же час обачливого лідера,

мислителя європейського гатунку і практика, здатного здійснювати реформування усталеного життя, українського патріота і водночас розсудливого, відкритого до світу політика, принципового захисника своєї віри, мови, культури і діяча, свідомого необхідності йти на певні компроміси і поступки.

На відміну від більшості представників української еліти, які сприймали і відтворювали у своїй діяльності властиві національній ментальності, але дещо трансформовані умовами панування духу козацьких республіканських вольностей риси демократизму, свободолюбства та індивідуалізму, що врешті решт оберталось нездатністю утворити релевантний своєму історичному часові спосіб правління, коливаннями верхівки між Польщею, Московією і Туреччиною (Кримом), містечковим світоглядом, постійним пошуком зовнішньополітичних покровителів, що шкодило справі розбудови власної держави, Петро Могила являв собою інший тип державного діяча і мислителя.

До нього цілком підходить ключове для консерватизму твердження, що влада повинна належати кращим, які беруть на себе відповідальність за долю нації, тобто ініціативній та сильній меншості – суспільній еліті, національній аристократії. Петро Могила і словом, і власним прикладом спирався на вкорінені в народне єство духовні цінності православ'я, успадковані від попередніх поколінь, на зрозумілі й близькі всім верствам побудовані на них соціокультурні традиції, специфічні морально-етичні вимоги.

Залишаючись консерватором у поглядах на політичне управління державою, Петро Могила пріоритет надавав морально-духовним обов'язкам керманіча щодо своїх підданих. Його приваблював – у душі класичних консервативних поглядів – режим сильної монархічної влади, але освіченої, справедливої, морально чистої. Справжній правитель повинен не тільки про себе дбати, але й про підлеглих, не тільки у політичних справах вправлятися, але й духовним навчатися, бути зразком благочестя, чесності, правди та інших чеснот. Послідовне втілення цих світоглядних принципів постає як заповідь справедливого, стабільного суспільного устрою і людського існування. Якщо спробувати оцінити перелічені духовні цінності, до яких наполегливо закликав Петро Могила, то у своїй сукупності вони органічно вписуються в класичне коло цінностей та ідеалів консерватизму.

У цьому випадку роль П. Могили у збереженні та подальшому розвитку українськості є незаперечною.

Таким чином, можна підсумувати, що Петро Могила належить до людей, чиї імена символізують відродження нації. Митрополит був одним з перших в Україні мислителів православного спрямування, які

не лише вдавалися до загально-філософських міркувань політико-правового змісту, а й власним прикладом доводив необхідність слідування ідеям тогочасного українського консерватизму.

УДК 316/347(043.2)(477.7)

Василюха О. В.,

аспірантка,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Яскравим прикладом багатоетнічності України є Причорноморський Південь, певні особливості заселення якого проявилися чи не з доби палеоліту. Пізніше, в III–II тис. до н. е. через цю територію або рухалися кочовики, змітаючи все на своєму шляху, або європейські землеробські народи формувалися як автохтонне населення з відчуттям певного впливу міграційних процесів, які особливо посилювалися на початку нашої ери, у період великого переселення народів.

Важливою сторінкою в історії значних міграційних процесів стали події XVIII–XIX століть, що значною мірою визначили сучасний етнічний склад населення Північного Причорномор'я. В освоєнні цього регіону брали активну участь не лише селяни України та губерній європейської частини Росії, а й представники держав Західної і Південної Європи, Туреччини. Але саме слов'яни, які протягом століть боролися за домінування в цьому регіоні, зробили основний крок у освоєнні краю. І хоча систематична колонізація Таврійської губернії розпочалася ними у 1783 р. після приєднання Криму до Російської імперії, присутність як українців, так і росіян відчувалася тут значно раніше. «Ухідники» займалися в цей період рибальством, полюванням, чумацтвом, випасом худоби.

Уже в XVI ст. вздовж правого берега р. Дніпра були розташовані слободи та курені Запорозької Січі, яку можна вважати осередком колонізаційного руху. В різні роки існувала Хортицька, Томаківська, Базавлуцька, Микитівська, Чортомлицька Січі. З території цих поселень українці здійснювали освоєння «дикого поля». Західна частина степового материкового півдня та пониззя Дніпра також активно колонізувалася козаками Івана Мазепи, що у 1709 р. під тиском російської зброї змушені були залишити батьківщину. Їх поселення проіснували на півдні до кінця XVIII ст., коли Запоріжжя остаточно перейшло під

владу Московської держави. Знищення козацтва дало можливість уряду заселити північну частину Бердянського повіту представниками російського етносу, також особливого поширення набрало іноземне переселення.

Німецьку колонізацію Півдня України відкрив Найсвітліший Маніфест від 4 грудня 1762 р., пізніше доповнений Маніфестом від 22 червня 1763 р. За урядовими документами колоністи отримували низку привілеїв: безкоштовне надання земель, звільнення від сплати податків терміном на 10 років, видача безвідсоткових позик, звільнення від військової служби, їм не заборонялося займатися ремеслом та торговельними операціями, будувати фабрики, вступати до цехів. Ці пільги поширювалися також і на нащадків іноземних переселенців. Наприкінці

80-х рр. у Херсонській губернії, до складу якої входила частина Одещини, нараховувалося вже 139 німецьких колоній (104,6 тис. чол.).

Після поділів Польщі на Півдні України засновуються єврейські землеробські поселення – Бобровий Кут, Сейдеменуха в Херсонській губернії чисельністю близько 2 тис. чоловік.

З початку XIX ст. в краї значно збільшується кількість переселенців з Болгарії, які на початку XX років набували офіційного статусу колоністів. За ними була закріплена територія в 557 тис. десятин землі, яка в адміністративному відношенні була поділена на чотири округи: Прутський, Кагульський, Ізмаїльський, Буджацький. У 1821 р. було засновано місто Болград.

Російське населення було представлено в Ананіївському повіті 9 колоніями, Одеському – 11, Тираспольському – 16. Молдавани селилися переважно в Побужжі. В Ананіївському і Тираспольському повітах в хуторах мешкала значна частина польського населення. Греки віддавали перевагу великим припортовим містам, зокрема Одесі.

Уже в середині XIX ст. в сільській місцевості Херсонської губернії проживало 597,2 тис. (89,2 %) українців, 64,6 тис. (9,5 %) росіян, 9,25 % молдаван, 7,02 % євреїв, 4 % німців, 1,1 % білорусів, 1 % болгар. Інші етноси становили до 0,5 % населення.

Таким чином, у заселенні Північного Причорномор'я брали участь представники різних за походженням народів, які опинилися в незвичному для себе середовищі – в меншості і сусідували не зі своїми одноплеменниками, а з представниками інших етносів. За таких умов необхідно було, по-перше, мирно співіснувати з сусідами, а по-друге, зберегти свою віру, традиції, культуру, мову, тобто свої етнічні особливості.

Крашевська Є. В.,
магістр факультету соціології та управління,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ЛІФТ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ
(на прикладі Запорізької області)**

Актуальність роботи полягає у тому, що наразі, об'єктивні показники свідчать про те, що еліта України, в тому числі у Запорізькій області, не виконує до кінця своїх функцій. Виходячи з того, що просування соціальним ліфтом до політико-управлінської еліти передбачає проходження певних етапів, кожен з яких формує набір специфічних ознак, можна сказати, що певні елементи соціального ліфту працюють неправильно або ж взагалі не працюють. Таким чином, залишається питання як саме функціонує державна служба у якості соціального ліфту, які етапи проходить представник, щоб увійти в означений прошарок. Тим більше, у період, коли децентралізація виступає чинником видозміни еліти, що у подальшому може вплинути і на механізм функціонування соціального ліфту.

Метою дослідження є визначення особливостей функціонування державної служби як соціального ліфту в процесі формування регіональної еліти у Запорізькій області.

Об'єктом дослідження виступає процес формування регіональної еліти.

У такому разі, новизна дослідження полягає у визначенні специфіки функціонування державної служби як соціального ліфту регіональної еліти саме у Запорізькій області.

Вивченням соціальної мобільності та соціальних ліфтів займалися такі вчені як П. Сорокін, Е. Гідденс, Т. Парсонс, С. Ліпсет, Дж. Мід і низка інших соціологів. Також з подібною проблематикою були пов'язані праці таких соціологів як С. Бондарева, Л. Вдовиченко, М. Горшкова, Н. Коваліско, В. Новіков, М. Пірен, І. Попадюк, О. Сенюра та інші.

Існують дві основні моделі оновлення еліти: гільдійна та антрепренерська. Модель гільдій спрацьовує під час селекції бюрократичної еліти, політична ж еліта рекрутується, в основному за принципом ан-

трепнерської моделі. Важливим аспектом теорії еліт є канали рекрутування, тобто шляхи просунення до вершини політичної ієрархії або ж соціальний ліфт. Сім'я, школа, ВУЗ, професійні організації виконують функції соціальної диференціації і розподілу індивідів у соціальній структурі. Механізм соціального ліфту сегментує типи людей, що знаходяться на верхніх та нижніх стратах. Сегментація проходить таким чином, що той індивід, який накопичує соціально значущі характеристики і відповідний досвід просувається вгору. Якщо ці канали функціонують неадекватно, то і соціальний розподіл буде відповідним.

Державна служба у такому випадку являє собою канал пересування індивіда через сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених ланок, у вигляді певної посади. Кожна посада несе свій функціонал, ті індивіди, які виконують цей функціонал ефективно – підіймаються на вищу ланку системи державної служби, інші ж – або залишаються на місці, або ж йдуть на пониження. Аналізуючи державну службу як соціальний ліфт регіональної еліти необхідно зазначити такі етапи цього процесу: інкорпорація (входження індивіда до рядів еліти), ротацію (переміщення по елітному прошарку), екскорпорація (вихід з еліти). Також варто звернути увагу на вплив на функціонування державної служби таких факторів як проведення децентралізації, події 2013–2014 років, що стали каталізатором для введення реформ, що стимулюють процес роботи механізму соціального ліфту у цій сфері.

Теоретичний аналіз проблеми дозволив визначити, що в умовах впливу комуністичного минулого та початку розбудови власної державності, регіональні еліти формувалися за прискореним сценарієм та переважно стихійно: колишні комуністичні лідери, фінансово-промислові групи, регіональні клани. Виходячи з цього, функціонування елітних груп пов'язане із лобюванням інтересів власної групи, відсутність орієнтації на перспективу.

При розкритті функціонування державної служби як соціального ліфту регіональної еліти у Запорізькій області було визначено, що процес переміщення зумовлений не тільки особистими якостями, а й політичними вподобаннями, широтою соціальних взаємозв'язків, приналежність до певної впливової групи. До цього ж, були визначені прогнози державних службовців щодо впливу децентралізації та сформовано позиції щодо Запорізької регіональної еліти. Отже, державна служба як соціальний ліфт направлена на забезпечення поступового просування, проте ряд негативних факторів робить цей процес стрибкоподібним, а саме протекція, негативно впливає як функціонування державної служби в цілому, так і на її авторитетність в очах громадськості.

РЕЛІГІЙНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО СТИЛЮ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Стиль життя формується як соціальна практика на основі ціннісно-нормативної системи певного соціокультурного простору. Особливого значення набуває вплив релігійного фактору на формування стилю життя сучасної молоді. Для пострадянських держав релігійний комплекс має важливе значення і позначається на трансформації ціннісно-нормативної системи суспільств, які довгий час були не тільки секулярними, але й атеїстичними. Сучасна ж епоха соціальних трансформацій характеризується процесом десекуляризації, поверненням релігії не тільки в площину індивідуального, приватного життя, але й в публічну сферу, відтворюючи соціальну систему, яка в соціологічній науці набула назву «постсекулярне суспільство». А процеси глобалізації, мультикультурний діалог, відкритість суспільств, підвищення соціальної мобільності, вільний доступ до інформації, демократизація і лібералізація відношень «держава – церква» породжує явище релігійного плюралізму, яке сьогодні суттєво впливає на формування соціальних практик різних груп населення, а тому створює умови для урізноманітнення стильової диференціації суспільства.

В соціології склалися декілька підходів до розуміння сучасного релігійного плюралізму і його впливу на стилежиттєву диференціацію. Так, в рамках структурно-функціонального підходу, Т. Парсонс розглядає плюралізм як «систематичне диференціювання на всіх рівнях. Когнітивна школа соціологічної думки щодо релігійного плюралізму представлена підходом до аналізу релігійної динаміки П. Бергера. Для П. Бергера, «феномен, який називається плюралізмом» є соціоструктурним і паралельно характеризує секуляризацію свідомості». Критична теорія розглядає соціум як об'єкт в боротьбі за владу і відповідно інтерпретує релігію як інструмент легітимізації певних груп інтересів. Хоча ця традиція соціологічної теорії розділилася на декілька напрямків (Ю. Габермас, П. Бурд'є), релігійний плюралізм характеризується контрастними каналами легітимізації, а тому боротьбою за домінування в релігійній сфері. Як зазначає П. Бурд'є, у виборі релігії індивід

практично реалізує свої інтереси і потреби, які виступають маркерами його соціальної групи, приналежність до якої він вважає престижною і статусною, причому стиль життя такої групи певною мірою визначається релігійними орієнтаціями.

Сучасною концепцією, яка пояснює феномен релігійного плюралізму в сучасному суспільстві є теорія раціонального вибору в релігії, або теорія «релігійної економіки» (Р. Фінке, Р. Старк, В. Бейнбрідж, Дж. Бекфорд). Дана теорія пропонує розглядати релігійний плюралізм як стимул, що сприяє розвитку релігійної діяльності під впливом зростання конкуренції та вибору. Теорія «релігійної економіки» відображає одну із центральних тенденцій сучасного суспільства – консьюмерізацію життєвої поведінки індивідів, сенс якої полягає у сповідуванні такої ієрархії цінностей, де найвищі позиції посідає споживання. Причому цінності споживання стають регулятором поведінки особистості не лише у сфері споживання, а й у всіх інших сферах суспільного буття. Ці цінності виступають центральним провідним елементом, що організує життя людини, особливо сучасної молоді. Тому релігійний вибір молоді пов'язаний із задоволенням як духовних потреб, так і потреб у суспільному визнанні, підвищенні соціального статусу через приналежність до конкретної релігійної спільноти.

Релігійний плюралізм в постсекулярному суспільстві сприяє формуванню стилежиттєвих практик сучасної молоді в наступних аспектах: 1) можливість вибору релігійної конфесії (християнство, іслам, буддизм та інші релігійні практики) формує змістовні особливості стилю життя як соціальної практики, які проявляються в усіх сферах життєдіяльності індивіда (особливо в сфері дозвілля і вільного часу); 2) осмислене і глибоке засвоєння релігійних цінностей сприяє формуванню релігійної ідентичності на основі термінальних духовних цінностей і приналежності до обраної групи віруючих з низьким рівнем толерантності до інших конфесій; 3) плюралістичність релігійного вибору дозволяє задовольняти власні соціальні інтереси і потреби (життєвий успіх, кар'єрні досягнення, престиж, високий соціальний статус), що впливає на формування гедоністичного і споживацького стилю життя сучасної молоді; 4) релігійний плюралізм не виключає виникнення когнітивного дисонансу в свідомості індивіда щодо ціннісних пріоритетів в різних сферах суспільного та індивідуального життя.

Онофрійчук О. А.,
канд. філос. наук, доцент,
МНУ ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАННЯ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Сучасний соціальний світ характеризується наявністю принципово нових проблем дослідження, особливих інноваційних сфер соціальності. Вони стають предметом соціального пізнання, включаються в традиційний дискурс, виступають підґрунтям для його розвитку, при цьому набувають самостійного статусу й підпадають під філософський аналіз. Такими новими пізнавальними феноменами виступають сьогоденні проблема толерантності, ідея глобального соціуму і глобалізація у цілому, феномен віртуальної реальності та мережевого суспільства, проблема соціальних ризиків, права на володіння та розповсюдження інформації, а також багато інших важливих соціальних проблем – від тероризму до корупції.

Динамізм сучасного світу потребує відповідної переорієнтації соціального пізнання. Глобалізація як «інтенсифікація світових соціальних відношень» вимагає й інтенсифікації досліджень цих процесів, підвищення рівня відповідальності за прийняті рішення, за якість висновків та достовірність прогнозів. До того ж інтеграційні явища сучасного глобалізованого світу призводять до зближення ціннісних позицій дослідників, й відповідно інтенсифікують пошуки можливих способів розв'язання актуальних соціальних проблем. Сучасне пізнання спрямоване вже не стільки на соціум, скільки на індивіда, котрий постає центральним об'єктом дослідження, безпосереднім учасником та дійовою особою у соціальних процесах.

Окрім цього, соціальне пізнання здійснюється сьогодні із тотальним використанням новітніх інформаційних технологій, які, в свою чергу, породжують нові форми та моделі соціогуманітарного знання, де об'єктами дослідження виступають не сам соціум та реальні соціальні процеси, а сукупність інформації про них. Сучасні технології дослідження зводять пізнання до вивчення створеної із їхньою допомогою інформаційної бази даних. Ця обставина призводить до виникнення феномену посередників соціального пізнання – своєрідних медіаторів, які обробляють первинний матеріал до того, як він потрапить спочатку в інформаційний простір, а пізніше – до вченого.

Серед найважливіших проблем сучасного соціального пізнання можна назвати й невизначеність та змістову неясність категоріального апарату, відмову від багатьох застарілих підходів із одночасним некритичним ставленням до не завжди досконалих сучасних теорій, інколи невиправдану диференціацію соціального знання на спеціалізовані сегменти, що заважає виробленню цілісного підходу до розуміння суспільства та місця людини у ньому.

Ускладнення й динамізм сучасного суспільного життя настійно вимагає випереджувальної зміни методології соціального пізнання, яка повинна бути зорієнтована на його подальше удосконалення й пов'язана як із сьогоденними загальними й частковими змінами, так і з майбутніми змінами об'єктивної дійсності. В цьому плані, зазначають науковці, звертає на себе увагу подальше загострення основних глобальних проблем, а також ускладнення проблем сучасного політичного буття, а саме: чинників посилення екстремізму і проявів націоналізму, агресивного фундаменталізму, тенденцій до уніфікації культур, яка збіднює культурне розмаїття людства. У зв'язку з цим все більш актуальною постає задача використання системного підходу до розуміння у цілому динаміки процесів суспільного розвитку.

Все ці перераховані та деякі інші обставини свідчать про суттєві зміни, що відбуваються в соціальній реальності й настійно вимагають внесення змін у методологію соціального пізнання.

Безпека особистості та регіону в умовах соціальної нестабільності суспільства

УДК 316.628:314.15-053.6(043.2)(477)

Безрукова О. А.,

д-р соц. наук, доцент, професор

Ашихіна Г.,

студентка 4 курсу факультету соціології та управління,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У сучасному світі гостро стоїть питання про перерозподіл знань. Кількість і якість інвестицій в освіту та науку впливає на мотивацію молодшої людини щодо переїзду в іншу країну. Молоду людину, як правило, нічого не тримає в регіоні її перебування, і вона готова підкорювати нові вершини в пошуках оптимальних для себе умов праці. Освіта є інвестицією в майбутнє, в майбутній дохід. Це детермінує молодь виїжджати навчатись в інші країни у двох випадках: коли навчання, на думку студентів, обмежені, але віддача від освіти висока, тому значна кількість студентів-іммігрантів повертається додому; коли навчання якісне, але віддача від освіти нижча, ніж в інших країнах, тому вони їдуть здобувати освіту за кордон з намірами там залишитись на постійне проживання.

Студенти, котрі хочуть здобути більш корисні навички, отримати більш якісну освіту, зазвичай повертаються в Україну. У цьому випадку заходи державної політики повинні бути направлені на максимально ефективне використання здобутого людського капіталу на ринку праці. Студенти, які їдуть навчатись за кордон задля того, щоб залишитись там на постійне проживання повертаються в Україну тільки тоді, коли досвід міграції був неуспішним. Державна політика повинна сприяти створенню якісних робочих місць в Україні, інформуванню студентів щодо особливостей працевлаштування в інших країнах, задля забезпечення захисту прав українських студентів.

Існує забагато практик академічної мобільності. Українська молодь може скористатись можливістю приймати участь у різноманітних стипендіальних програмах, фондах, програмах обміну, оскільки наша країна академічно співпрацює з багатьма країнами світу. Як приклад, уряд Республіки Польщі посідає перше місце з приводу надання грант на навчання, стажування для українських студентів та аспірантів у

вищих навчальних закладах Польщі, а Німеччина посідає друге місце після Польщі за кількістю обмінів студентами з Україною.

Імміграція молоді неминуче породжує масу проблем, виникають проблеми демографічного, соціального та економічного характеру. Негативні сторони, що супроводжують процеси міграції молоді, перебільшують над позитивними. Серед них: відтік мізків, що призводить не лише до від'ємних демографічних наслідків для України, а й значний економічний, культурний й політичний збиток. Позитивним моментом міграційного процесу є додаткове спрямування в економіку України значних фінансових потоків, зниження напруження на українському ринку праці та зменшення зареєстрованого й прихованого безробіття.

УДК 316.3(473):614.8(075.32)

Калайнікова Л. В.,

канд. соц. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСОБИСТІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ БЕЗПЕКИ

Конструювання системи безпечної життєдіяльності має починатися з усвідомлення вихідного положення про те, що особистість є активним учасником забезпечення власної безпеки й безпеки інших людей. Здатність особистості самореалізуватися у секторі безпеки є важливою особливістю сучасних теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності безпеки життєдіяльності, адже її забезпечення – це процес створення сприятливих умов діяльності, реалізації свобод суб'єктів, які здатні контролювати умови власного існування. Соціальні системи в межах яких діє особистість включають компоненти ієрархічної структури, окрім них об'єктами практичної діяльності й пізнавальної активності виступають об'єкти природного середовища, пов'язані з її життєдіяльністю, а також різного роду сфери її забезпечення. Кожна із зазначених сфер по-різному виявляється в діяльності особистості залежно від масштабів, місцезнаходження, умов функціонування та розвитку. У той час як система безпеки життєдіяльності являє собою форму взаємодії первинних елементів (суб'єктів та об'єктів) задля досягнення балансу інтересів, захисту від потенційних/явних загроз, що піддаються моделюванню, діагностуванню й моніторингу з метою управління цією системою. Розглядаючи склад суб'єктів та об'єктів

цієї системи, слід зауважити наявність тісного взаємозв'язку між ними. Суб'єктами безпеки життєдіяльності є всі ті об'єкти, які створюють/забезпечують безпечний стан, а об'єктами – ті, що використовують цей стан у своїх життєвих інтересах.

Вивченню теоретико-методологічних проблем забезпечення безпеки життєдіяльності особистості присвячені роботи У. Бека, Е. Гіденса, Н. Лумана, П. Штомпки, В. Кузнецова, С. Сулашкіна, Л. Михайлова, В. Соломіна, В. Ярочкіна, Я. Бузанової, А. Лобачева та ін. Проте, незважаючи на чисельні наукові напрацювання щодо особливостей функціонування та розвитку особистості як суб'єкту/об'єкту безпеки, свого уточнення вимагають саме соціологічні аспекти її вивчення у контексті конструювання й підтримки системи безпеки життєдіяльності. У ході розгляду об'єкту та суб'єкту безпеки, перш за все, доцільно максимально враховувати відповідні положення законодавчих актів, аналіз змісту яких дозволяє зробити висновки про те, що у чинному українському законодавстві поняття безпеки сформульовано в рамках національної безпеки, відповідно об'єктами останньої є людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. Натомість суб'єктами безпеки виступають державні органи влади, а також громадяни України. Дещо різняться від законодавчо визначеного розуміння об'єкту і суб'єкту безпеки уявлення науковців про них, у першу чергу, зважаючи на наявні межі вивчення у лоні різних наукових дисциплін.

Порівняння традиційних та сучасних концепцій безпеки дозволило дійти висновку про те, що у всіх них референтом безпеки виступає особистість. Проте, якщо у традиційних теоріях монопольне право суб'єкту безпеки належало державі, то погляди більшості сучасних науковців щодо проблем забезпечення безпечного життя все ж таки особистісно-орієнтовані. Пояснити такого роду тенденції можна, у першу чергу, наявними відмінностями щодо масштабу і характеру загроз – від елементарних загроз фізичному існуванню до розмаїття загроз таким складовим безпеки як політична, економічна, соціальна, демографічна, екологічна, продовольча, інформаційна, соціокультурна, психологічна тощо. З іншого боку, суттєво різняться механізми забезпечення безпеки. Якщо традиційно безпека передбачала нарощування військового арсеналу, то у сучасному суспільстві наголошується увага на захисті базових потреб, посиленні статусної позиції конкретної особистості.

Особистість прямо чи опосередковано, свідомо чи несвідомо включена до складно організованої системи безпечної життєдіяльності, виконуючи в ній активно-формуючу, пасивно-споглядальну або навіть руйнівну функцію. Баланс її позитивних і негативних якостей визначає сумарний вектор розвитку людства в цілому. Визначаючи можливості соціологічного вивчення особистості як об'єкту безпеки доцільно зосередити увагу на визначенні критеріїв безпеки її життєдіяльності (як об'єктивних – рівень життя, розвиненість соціальної інфраструктури, екологічний стан середовища, зайнятість, криміногенність і т. д., так і суб'єктивних – рівень захищеності/незахищеності, тривожності, страху, схильності до ризику, довіри та впевненості у майбутньому тощо), а також дослідженні вертикальних рівнів ієрархічної структури системи соціального середовища щодо забезпечення безпеки життєдіяльності з визначенням місця і ролі особистості на кожному з них. З іншого боку, досліджуючи особистість може бути інтерпретатором, активним й пристрасним дослідником середовища самотвердження та самореалізації, продукуючи своє трактування буття.

Зважаючи на актуальність вивчення проблем забезпечення безпеки життєдіяльності, особливо в умовах функціонування та розвитку сучасного українського суспільства, визначені напрями аналізу особистості як об'єкту безпеки життєдіяльності вимагають теоретично-методологічного, методичного підкріплення, подальшої розробки та емпіричного дослідження в межах соціологічної науки, яка має низку переваг у порівнянні з іншими науками про безпеку.

УДК 316.355.01

*Стадник А. Г.,
аспірант,*

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ

Автор знаменитого трактату про військову стратегію «Мистецтво війни» Сунь-цзи: говорив що: «у будь-якій війні, як правило, найкраща політика зводиться до захоплення держави в цілому... Одержати сотні перемог у бою – це не межа мистецтва. Підкорити супротивника без бою – ось це венець мистецтва». Ведення війни за останні роки змінилося, і якщо раніше інформаційні атаки були невід'ємною складовою традиційної війни, то на сьогодні це самостійний механізм який

нав'язує певні моделі світу і забезпечує бажані типи поведінки населення, тим самим змінює світогляд як окремої людини, так і всього населення країни в цілому. Тобто інформаційна війна в змозі знищувати душу, не руйнуючи тіло.

Інформаційний простір є ключовим для розвитку країни, бо дозволяє вирішувати велику кількість важливих задач. Недарма кажуть: «той, хто володіє інформацією, – володіє світом». Отож, і таке явище як інформаційна війна, стає реальністю сьогодення. А під час інформаційної війни, інформаційний простір стає полем бою. Запускаються пропагандистські повідомлення, задля впливу на громадську думку, де інформація відіграє роль зброї. На наш погляд на сьогодні в Україні відсутня концепція забезпечення інформаційної безпеки держави. Більш того, аналіз стану сучасного українського суспільства, свідчить про те, що проти України здійснюються інформаційні атаки, які спрямовані на підлив іміджу та дестабілізацію держави.

Сучасні інформаційні війни спрямовані здебільш на дезорієнтацію людини, зміну її світогляду, підміну цінностей і перетворення на інформаційного споживача, тобто інформаційного раба. Тому слід наголосити про важливість інформування населення щодо медіаграмотності, та усвідомленості того, що інформаційна зброя так само небезпечна як і традиційна. Так, наприклад, у контексті інформаційної війни поміж Україною та Росією, в Україні (а саме у місті Запоріжжя) відносно недавно тільки почали з'являтися бікборди зі слоганом «Інформаційна зброя теж вбиває». Що примушує населення замислитися над потоком інформації, який воно отримує щодня через Інтернет, телебачення та інше. Також слід відмітити створення різних громадських організацій, які рекламують медіаграмотність. Так, наприклад, у Запоріжжі існує проект під назвою «Медіаграм», його рекламне гасло звучить як «Скажи «ні» дезінформації – будь медіаграмотним!». На рівні інформаційної війни, заклик населення до усвідомленості важливості захищати себе від інформаційних маніпуляцій, і розуміння того що інформаційна зброя небезпечна так само як і традиційна зброя, дуже важливо.

Інформація та інформаційні технології з кожним днем все більше впроваджуються у життя кожної людини, становлення інформаційного суспільства частково змінює обстановку у світі та впливає на інформаційну безпеку держави. Досвід таких країн як Югославія, Ірак та Афганістан показує що є висока ефективність інформаційної боротьби. Тому прогнозується подальше зростання ролі інформаційних операцій в світі. За оцінками експертів інформаційна зброя є одною з головних загроз інформаційній безпеці держави. На сьогоднішній день вже значна кількість країн розробляють різноманітні інформаційні операції.

Тому, можна прийти до висновку, що стрімкий розвиток інформаційних технологій є не лише важливою функцією розвитку сучасного суспільства, а й небезпечна загроза щодо інформаційної безпеки, що слугує для створення в державі розвиненого інформаційного середовища та концепції захисту від інформаційних загроз.

УДК 316

Дзюба Н. В.,
старший науковий співробітник,
Державний інститут сімейної та молодіжної політики,
м. Київ, Україна

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ТА ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

Процеси становлення та укріплення демократичної політичної системи в Україні потребують постійного аналізу та врахування специфіки проблем організації та проведення передвиборчих кампаній. Тому сьогодні значно посилюється роль електорального маркетингу, одного з різновидів маркетингу політичного, що включає напрямки соціального маркетингу, а також політико-адміністративний та державний маркетинг.

Досвід демократичних країн свідчить про те, що маркетинговий підхід до організації виборчих кампаній є безумовно не тільки ефективним, але й необхідним, оскільки виходить із конкурентного характеру сучасного політичного життя. Сьогодні маркетинговий підхід часто розглядають як найбільш дієвий засіб реалізації виборчої кампанії, оскільки він базується на ринковій моделі її проведення.

Коли йдеться про електоральний маркетинг, виділяють три основні його напрямки. По-перше, це проведення комплексу маркетингових досліджень з метою визначення складових майбутньої виборчої кампанії: аналізу передвиборчої ситуації в окрузі чи в країні; визначення цільових груп електорату різних кандидатів та партій; збирання інформації для підготовки виборчих програм і таке інше. По-друге, розробка різноманітних технологій, проектів, заходів, що спрямовані на ефективний вплив на електорат, в цілому на передвиборчу ситуацію. По-третє, управління електоральним маркетингом, тобто безпосереднє планування та реалізація маркетингових технологій та заходів.

Врахування в електоральному маркетингу впливу гендеру, гендерних характеристик електорату при організації та проведенні виборчої

кампанії певних аспектів вкрай важливе. У першу чергу, коли йдеться про аналіз електорального ринку та проведення спеціальних маркетингових досліджень, вкрай необхідна його чітка сегментація. Відомо, що в політичному та електоральному маркетингу використовують чотири основні підходи до подібної сегментації, тобто виділення по тим чи іншим ознакам груп виборців, які об'єднані схожими уподобаннями (яким подобається та чи інша сукупність характеристик та якостей політика чи політичної партії) та вони готові їх підтримати. А саме: соціально-демографічний регіональний, поведінковий, психографічний.

На відміну від економічного маркетингу, в маркетингу електоральному соціально-демографічна сегментація ринку найчастіше використовується як допоміжна. У той же час аналіз електоральних настроїв, активності та поведінки виборців різної статі та віку надає дуже важливу інформацію відносно визначення основних підходів, використання різноманітних технологій в процесі організації виборів. Так, плануючи заходи по організації виборчої кампанії в Україні, політики, соціологи і політтехнологи обов'язково враховують ту обставину, що, з одного боку, жінок-виборців в країні та в регіонах на декілька відсотків більше, ніж чоловіків. З іншого – не менш значущою виступає необхідність врахування так званого «гендерного розриву», тобто тих відмінностей в електоральній активності та уподобаннях, в тому числі електоральних, які існують поміж жінками та чоловіками. Подібна гендерна асиметрія не є постійною у будь-яких ситуаціях, тому її міра потребує обов'язкового визначення для подальшого вірного прогнозування поведінки виборців та результатів виборів.

Дослідження, що проводилися на Заході, в Росії та набирають обертів в Україні, свідчать про те, що, на жаль, якогось одного підходу, «ключа» для пояснення і прогнозування електоральної поведінки жінок та її відмінності від поведінки чоловіків не існує. Точніше, не можна визначити в цьому плані якогось алгоритму її пояснення. Дослідження та електоральний досвід свідчать про те, що в цілому така поведінка жінок і чоловіків є достатньо схожою.

Але існують і деякі відмінності. Про це свідчить, наприклад, досвід Сполучених Штатів Америки, де визначено, що жінки більш активно підтримують на виборах демократів, а чоловіки – республіканців. Далі, і в США, і в європейських країнах жінки-виборці найчастіше більш інтенсивно підтримують консервативні політичні партії, а також ліві партії, соціал-демократичного спрямування, якщо вони представлені на електоральному ринку. Причому основна причина, що поділяє у цьому плані жіночий та чоловічий електорати – це вибір партією стра-

тегії соціально-орієнтованих витрат: для жінок у першу чергу важливі витрати на служби соціального захисту, соціальної допомоги, соціальні служби, що опікуються дітьми, і таке інше. «соціально орієнтоване» голосування жінок загалом має коріння в уявленні про більшу орієнтацію жінок на приватну сферу, на противагу соціально-економічний та політичний (у порівнянні з чоловіками). Такі стереотипи патріархального характеру, можливо, активно заперечуються на декларативному рівні, але все ж таки впливають на сприйняття соціальних явищ та суспільних подій та в кінцевому рахунку на поведінку людей. З іншого боку, досить вірогідними є ситуації, коли подібні стереотипи можуть цілеспрямовано розроблятися та впроваджуватися в електоральну практику. Достатньо сказати про формування оціночних стереотипів, спрямованих проти жінки-політика, а потім прем'єр-міністра України, щодо газових питань.

Подібних гендерних електоральних стереотипів, що використовуються в практиці виборчих кампаній та електоральному маркетингу багато. Можна виділити чотири основні групи таких стереотипів, що активно використовуються. Це, по-перше, ті, що регулюють рівень електоральної активності населення, жінок на виборах, зокрема, йдеться про так звані «активістські» та «абсентеїстські» стереотипи. По-друге, стереотипи, що впливають на вибір політичних партій та рухів в ході виборчих кампаній. По-третє, стереотипи, що впливають на вибір тих чи інших політиків. Нарешті, по-четверте, стереотипи, що характеризують загальне ставлення населення України до виборів, що проводяться в країні, у тому числі довіру до системи підрахунку результатів виборів, ставлення до можливих фальсифікацій при визначенні переможців виборів та їх подальшої діяльності.

В практиці електорального маркетингу можна виділити два варіанти формування гендерних електоральних стереотипів. По-перше, ті, що формуються на основі гендерних стереотипів патріархального спрямування. Такі стереотипи можуть як підтримати політика чи політичну партію, так і зашкодити (патріархальні гендерні стереотипи скоріш за все будуть підтримувати чоловіків-політиків, а для жінок-політиків можуть мати різні наслідки – як піти на користь так і можуть зашкодити). Та, по-друге, ті, що формуються в процесі виборчих кампаній щодо явищ та подій суспільного життя на підтримку певних кандидатів чи політичних партій чи дискредитацію інших кандидатів та політичних партій.

Фесенко А. М.,
канд. іст. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

**ЗОВНІШНЬОМІГРАЦІЙНІ НАСТРОЇ
МИКОЛАЇВСЬКОГО СТУДЕНТСТВА
(за даними соціологічних опитувань 2016–2017 рр.)**

Міграційна активність у сучасному суспільстві для багатьох молодих людей все більше стає невід'ємною частиною їхнього життя, яка визначає його спосіб, відповідні ціннісні орієнтації, мотивації, настанови. Виїзд за кордон саме з метою навчання і професійної підготовки, подальшого працевлаштування (інтелектуальна міграція) стає невід'ємною соціальною характеристикою розвитку молоді; міграційна активність стала для освіченої молоді своєрідним «мейнстрімом».

В Україні протягом вже багатьох років спостерігається посилення тенденцій зростання виїзду за кордон молоді, зокрема студентів і випускників ВНЗ, формування в них відповідних намірів, орієнтацій, настанов. З України у пошуках роботи мігрують (та емігрують) переважно представники найбільш економічно продуктивного віку; міграційні наміри та настанови української молоді дедалі міцнішають, міграційний потенціал зростає. Потужні потоки інтелектуальної міграції та відвертого «заробітчанства» української освіченої молоді сформувалися в умовах наявної складної, по суті кризової ситуації на молодіжному ринку праці, зокрема на ринку праці молодих спеціалістів. Студенти-старшокурсники та випускники (молоді спеціалісти) стикаються з низкою типових та вельми поширених в сучасних кризових реаліях проблем: неактуальність обраної професії на ринку праці, брак робочих місць, недостатня конкурентоспроможність молодих претендентів на працевлаштування у порівнянні з більш досвідченими працівниками, неофіційний характер працевлаштування у багатьох сферах, в тому числі й у «тіньовому бізнесі», що тягне за собою виконання роботи не за одержаним фахом, відсутність належних умов праці, соціальної захищеності, поразку у трудових правах, нарешті, ризик опинитися у стані тривалого (застійного) безробіття. Загалом, йдеться про той стан речей, який відчутно заважає сучасній освіченій, дипломованій молоді не лише заробляти на життя, але й повноцінно реалізувати себе, свої життєві плани. Масштаби поширеності зазначених вище соціально-економічних проблем та відповідний стан молодіжного ринку праці спонукає молодь до вироблення таких професійно-трудоових стратегій, важливою складовою яких є зовнішня трудова міграція, в тому числі безповоротна.

Здійснене восени 2016 р. емпіричне дослідження (анкетування студентів-старшокурсників чотирьох провідних ВНЗ м. Миколаєва загальною кількістю 400 осіб, проведене магістранткою В. Білобровою під керівництвом доц. А. М. Фесенка), яке мало на меті визначення міграційних намірів миколаївських студентів-старшокурсників, підтвердило: освічена молодь позитивно ставляться до зовнішньої трудової міграції. До типових причин, які зумовлюють формування та поширення зовнішньотрудоміграційних намірів та практик, респондентів відносять: відсутність фінансової стабільності та реальних перспектив соціально-економічного розвитку в Україні, низький рівень життя та матеріального забезпечення сімей, що не дозволяють їм задовольняти життєво необхідні потреби. В плані мотивації формування таких намірів в них самих було названо: «кращі умови праці, що їх пропонує закордонний роботодавець» (відзначили 35 % опитаних) та «високий рівень оплати праці, що їх пропонує закордонний роботодавець» (відзначив 31 % опитаних), а також «відсутність фінансової стабільності та реальних перспектив соціально-економічного розвитку в Україні» (11 %). Більшість опитаних студентів-старшокурсників в майбутньому розглядають у якості своїх життєвих планів варіант працевлаштування за кордоном. Проведене дослідження підтвердило наявність зовнішньотрудоміграційних настроїв серед значної частини студентів: 75 % опитаних замислювалися над тим, щоб виїхати працювати за кордон, і лише 5 % не розмірковували над цим. Причому 20,4 % готові виїхати за кордон на постійне місце проживання, 35,6 % – поїхати на тимчасові заробітки, а ще 25,9 % обрали варіант «виїхав би за кордон з метою одержання додаткової освіти та досвіду».

Навесні 2017 року на базі Центру соціологічних досліджень при ЧНУ ім. Петра Могили також було проведене емпіричне дослідження з метою виявлення трудовіграційних намірів миколаївської освіченої молоді (анкетування студентів-старшокурсників ВНЗ м. Миколаєва загальною кількістю 400 осіб; здійснено студенткою К. Загуменною під керівництвом доцента А. М. Фесенка). Під час обробки даних так само було одержано показові результати. Так, при відповіді на пряме запитання «Як на Ваш погляд, де б Ви змогли успішно реалізувати свої життєві плани? (з варіантами «в Україні», «за кордоном», «в однаковій мірі»)), майже третина респондентів обрала саме варіант «за кордоном», а категоричний варіант «лише в Україні» обрало лише 7,8 % опитаних. Майже аналогічні результати маємо по питанню «Чи бажаєте Ви виїхати за кордон працювати тимчасово або ж прагнете переїхати назавжди?», маємо наступні відповіді: більше третини опитаних (35 %) відповіли, що «все залежить від перспектив життя та праці за

кордоном, від відповідних пропозицій», 27 % обрали варіант відповіді «все залежить від розвитку ситуації в Україні», а 14,4 % воліють переїхати за кордон назавжди. До першочергових же причин зовнішньої трудової міграції опитані студенти віднесли: низький рівень оплати та погані умови праці в Україні (25,7 %), погіршення стандартів життя в Україні (22 %), невизначеність щодо майбутнього та неможливість влаштуватися на роботу в Україні за фахом (11,2 %), військові, політичні загрози для життя та побоювання погіршення політичної, економічної та соціальної ситуації в країні – це 9,6 % й 8,1 %, відповідно. до першочергових причин зовнішньої трудової міграції опитані студенти віднесли: низький рівень оплати та погані умови праці в Україні (25,7 %), погіршення стандартів життя в Україні (22 %), невизначеність щодо майбутнього та неможливість влаштуватися на роботу в Україні за фахом (11,2 %), військові, політичні загрози для життя в Україні та побоювання погіршення політичної, економічної та соціальної ситуації в країні – це 9,6 % й 8,1 %, відповідно.

Описані вище реалії, проблеми та тенденції є не просто свідченням кризової ситуації на молодіжному ринку праці, а суттєво ускладнює, якщо не унеможлиблює саму реалізацію трудового потенціалу молоді, що не може вважатися прийнятним з точки зору соціального становлення й розвитку підростаючого покоління України – адже йдеться про трудовий потенціал, ширше – про людський та інтелектуальний капітал країни, що мав би бути ключовим фактором її сталого прогресивного розвитку, як це має місце в економічно та соціально розвинених країнах світу. Зрозуміло, що молоді інтелектуальні/трудова емігранти у як раз найбільш продуктивний період свого життя не беруть жодної участі у створенні національного доходу чи наповненні бюджету країни та фондів соціального призначення, не говорячи вже про застосування своїх креативних здібностей.

В демографічному ж плані відтік молоді за кордон не лише сприяє формуванню негативного міграційного сальдо, але й, наприклад, завдає удару по показникам шлюбності, підриває сімейні стосунки, породжує проблему соціалізації «дітей заробітчан» тощо. Нарешті, у соціокультурному вимірі поширення у середовищі освіченої молоді міграційні наміри і сподівання, нехай навіть спочатку й примарні та нездійсненні, є свідченням рівня громадянської недовіри та ступеня демотивації суспільно-корисної праці, демотиваційного стану свідомості підростаючого покоління щодо його участі у вітчизняному суспільному виробництві та громадському житті Батьківщини. Це проблема «втрачених поколінь» українців, наслідком чого може стати лише остаточна втрата нацією та державою морального і духовного здоров'я, що в умовах, які нині переживає Україна, є реальною загрозою її національній безпеці.

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Активізація трудовіграційних процесів та різке збільшення міжнародних трудових мігрантів наприкінці ХІХ – на початку й у другій половині ХХ ст. спонукали науковців шукати відповіді на запитання про те, які чинники сприяють розвитку трудової міграції. За останні півтора сторіччя досліджень виникли теорії, завдяки яким стало можливим проведення аналізу трудової міграції від мікро- до макрорівня і навпаки.

Трудова міграція є складним соціальним явищем, що вивчається в межах багатьох наук, зокрема історії, правознавства, народознавства, економіки, демографії, географії, соціології тощо. Кожен з представників цих наук у ході аналізу трудовіграційних переміщень населення обирає свій предмет, завдання та інструментарій дослідження. Теоретичні підходи, сформульовані в межах окремих дисциплін, не суперечать один одному, а є взаємодоповнюючими, адже вони використовуються ученими для дослідження міграційної дійсності на різних рівнях, а в основу аналізу покладають різні фактори.

У нашому дослідженні є доцільним виокремлення трьох груп підходів до дослідження феномена трудовіграційних переміщень, у кожному з яких концептуалізовано відповідні детермінанти трудової міграції: економічні, демографічні, соціологічні.

1. *Економічні підходи*, до яких включено економетричну теорію міграції, теорію географічно-детермінованої кон'юнктури робочої сили, неокласичну соціоекономічну теорію трудовіграційних потоків, концепцію світового (міжнародного) ринку праці, теорію сегментованого (подвійного) ринку праці, інституційну теорію міграції (теорію економічного інституціоналізму), концепцію міграційних систем, концепцію економіко-дистрибуційних чинників міграції.

2. *Демографічні підходи* можна вважати комплексними й найзагальнішими в розумінні міграції. У цих підходах трудовіграційні процеси розглядаються в ракурсі їх мультидетермінованості різними чинниками (соціально-психологічними, економічними, політичними та ін.). Проте особливістю цих підходів є певний дефіцит у розумінні супідрядності чинників трудової міграції та їх ієрархій.

3. *Соціологічні теорії.* У порівнянні з економічними теоріями соціологічні концепції не претендують на прозорість і чіткість взаємозв'язку між обчислюваними змінними, проте «нематематичність» соціологи компенсують охопленням більшої кількості показників, що дозволяє їх моделям трудової міграції претендувати на зовнішню валідність.

Аналіз теоретичних підходів до дослідження трудової міграції, представлених у зарубіжній соціологічній літературі, з урахуванням вітчизняних концепцій, дозволяє виділити основні причини й чинники трудові міграційних процесів, а також з'ясувати механізми саморозвитку й самопідтримки трудової міграції. До числа провідних причин слід віднести географічні, соціально-економічні відмінності в пропозиції/попиті робочої сили, відмінності у розвитку окремих регіонів, країн, рівнях заробітної плати й доходів, безробіття тощо. До механізмів саморозвитку й самопідтримки трудової міграції належать: наявні мережі трудових мігрантів; соціальні інститути й організації, що підтримують трудові міграційні процеси; культурний і соціальний капітал; функціонуючі історичні, культурні, технологічні та інші зв'язки між регіонами, країнами виїзду/в'їзду трудових мігрантів. Усе це стало основою для визначення рівнів аналізу й теоретичних підходів, у межах яких позначилася тенденція розробки нової методології в дослідженні трудової міграції населення як зовнішньої, так і внутрішньої.

Пояснювати міграцію лише динамікою демографічних та економічних чинників було б явним спрощенням. Масштаби й напрямки міграції визначаються взаємодією великої кількості змінних, таких як: місце розташування країни, її роль у системі світового господарювання, розподіл доходів, безробіття, розвиток системи освіти, характер політичного режиму, рівень безпеки життя, екологічне благополуччя/неблагополуччя, наявність історичних, політичних, соціокультурних зв'язків з іншими державами, імміграційна політика і т. д. У системі ці чинники й детермінують трудові переміщення населення на різних фазах мобільного переходу.

Очевидно, що сьогодні у вивченні трудової міграції відбувається зсув у бік соціальних наук та соціології зокрема. Робота в цьому напрямку ведеться доволі активно. Інтерес з боку соціологів до трудової міграції зростає, про що свідчать численні дослідження, актуальність проведення яких визначається покладанням великих сподівань представників суміжних галузей наукового знання, які, усвідомлюючи складність, багатозначність трудові міграційних процесів, їх наслідки для сучасного суспільства, акцентують увагу на ролі конкретних індивідів у формуванні й розвитку нових соціальних структур і процесів. Таким

чином, цілий ряд методологічних принципів і теоретичних підходів соціологічної науки далеко не повною мірою реалізований у різного роду дослідженнях соціальних практик трудової міграції населення.

Звичайно, спроба побудови певної універсальної моделі трудової міграції має сенс і теоретичну необхідність, проте є загроза, що така модель виявиться складною для емпіричного аналізу. До того ж, коли йдеться про будь-яку модель, досліднику зазвичай важко визначити істинну кількість факторів, яка реально впливає на досліджувану величину.

Отже, саме тому доцільно у процесі дослідження визначити найбільш впливові фактори, оскільки включити до моделі абсолютно всі просто неможливо. У цьому сенсі актуальність використання міждисциплінарного підходу, який сприяє аналізу трудовіграційних процесів у контексті демографічних, економічних, соціальних чинників впливу на реалізацію трудовіграційної поведінки, не викликає сумнівів. Адже дослідження міграційних намірів і механізмів їх реалізації, мотивації трудовіграційної поведінки, особливостей функціонування міграційних мереж, внутрішнього стану людини, яка відчуває соціально-психологічний дискомфорт, стрес, знаходячись під впливом нового оточення чужої країни/регіону в їзду, надасть змогу всебічно, глибоко вивчити форми, шляхи й механізми соціальної адаптації трудових мігрантів та їх соціальної інтеграції з місцевим населенням, допоможе спрогнозувати наслідки цього процесу як для етнічної та особистісної ідентифікації мігрантів, так і для економічного, соціокультурного розвитку регіону, країни.

УДК 316.653:328.185(043.2)(=161.2)

Бороденко О. В.,

канд. філос. наук, старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ПРОБЛЕМИ КОРУПЦІЇ (за даними соціологічних опитувань 2014–2016 рр.)

Корупція, що є видом індивідуальної і групової девіантної поведінки, стала в сучасній Україні справжньою епідемією, соціальною хворобою, яка відчутно підриває авторитет держави в Європі та світі, загрожує національній безпеці та конституційному ладу (особливо в умовах гібридної війни та економічної і соціально-політичної кризи), перешкоджає процесу євроінтеграції України. Ще п'ять років тому лише 31,3 % опитаних вважали корупцію головною причиною негараздів в державі (за даними опитування Центра Разумкова, 31 травня – 6 червня 2012 р.).

Динаміка змін Індексу сприйняття корупції в Україні (за даними Transparency International) свідчить про невпинне погіршення ситуації протягом останнього десятиліття: із числа близько 170-180 країн світу наша держава посідала такі позиції за рівнем корупції: в 2005 р. – 107 місце, в 2007 р. – 118, в 2008 р. та в 2010 р. – 134, в 2011 р. – 152, в 2012 р. – 144. У 2016 р. за рівнем корумпованості Україна перебувала на 131 місці серед 176 держав.

На думку виконавчого директора Transparency International Україна **Ярослава Юрчишина**, саме безкарність та недієва система правосуддя не дають Україні здійснити прорив у подоланні цієї проблеми: *«Безкарність, яку досі відчують корупціонери, зводить нанівець позитивні досягнення і не дає реформі відбутися. ... Якщо не відбудеться реального очищення системи правосуддя, ми не зможемо розімкнути коло безкарності і перейти на якісно новий рівень. Покращення CPI (Corruption Perceptions Index) неможливе без прозорості, справедливої судової системи, яка буде надійною для інвесторів та бізнесу»*. (<https://ti-ukraine.org/research/index-korupsiyi-cpi-2016>). Але, як показують результати проведених протягом останніх років опитувань громадської думки, проблема укорінена значно глибше й полягає не лише в неефективності дій влади.

Науковці, юристи, представники органів влади сьогодні мають справу із серйозним питанням: як визначити справжні масштаби корупції в Україні, а також ступінь ефективності заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем? Соціологія, поряд із аналізом статистичних даних, рейтингів міжнародних організацій (таких як, наприклад, Transparency International), вивчає ставлення населення до корупції. Останній шлях є, на нашу думку, одним із найбільш ефективних. Проаналізуємо дані окремих соціопитувань.

Так, дослідження Київського міжнародного інституту соціології на замовлення «Transparency International Україна», проведене у серпні 2016 р., показало, що близько чверті українців (22 %) толерантно ставляться до корупції. Ця група респондентів переконана, що в Україні без неформальних доплат неможливо отримати ніякі послуги. При цьому майже 40 % заявили, що корупція не може бути виправдана (за даними соц. дослідження «Стан корупції в Україні» за 2015 р. близько третини висловилося так само).

На питання про те, що найбільше турбує мешканців у політичному житті країни, пункт «наявність хабарництва та корупції в органах влади та управління» у 2014 р. виявив такий розподіл думок: «турбує» – 77 %; «турбує» та «ні» в рівною мірою – 21 %; «не турбує» – 2 % (у 2008 р. показники були приблизно такими ж: 75 % – 20 % – 5 % (за

даними моніторингу ЦСМ/УІСД імені О. Яременка за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»).

Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із соціологічною службою Центра Разумкова (листопад 2015 р.) показало, що 19,8 % опитаних вважають корупцію «нормою нашого життя». На думку 33,6 % опитаних, «люди дають хабарі тому, що їм так легше вирішувати свої проблеми». Це також є свідченням того, що велика частина населення змирилась із наявністю в нашому житті такого огидного явища, вважаючи його чимось буденним і навіть необхідним.

Згідно даних того ж опитування 18 % вважають, що люди дають хабарі «тому, що їх вимагають»; 6,6 % – «щоб отримати неналежне за законом»; 4 % – «щоб віддячити за надану послугу»; 9,5 % – «тому що не можуть розібратись у законодавстві». Взагалі, ставлення до дачі хабаря як певної норми, традиції дуже поширене у відповідях.

За даними опитування, проведеного Центром соціальних та маркетингових досліджень «Соціс» та Соціологічною групою «Рейтинг» у листопаді-грудні 2016 р., 27,5 % респондентів вважають «корупцію в центральних органах влади» основною проблемою, що потребує негайного вирішення (більш нагальними було названо лише чотири проблеми: воєнний конфлікт на Сході, зростання цін та інфляція, низький рівень зарплат і пенсій та комунальні тарифи).

Можна зробити висновок, що вагома частина українців оцінюють рівень корупції в Україні як дуже високий і вважають таке становище небезпечним, ризикованим для держави. Разом із тим, помітний відсоток опитаних демонструють терпимість і толерантне ставлення до цього явища, що, безумовно, ускладнює вирішення проблеми.

УДК 316.334.55:911.375.5(477.73-21)(043.2)

Локтіонова Д. А.,

канд. політ. наук, старший викладач,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

УРБАНІСТИЧНІ ПРАКТИКИ ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ (на прикладі м. Миколаєва)

Для сучасного міста характерною рисою є його динамічність, тобто здатність до швидких змін. Сьогодні міста відображають зміну ритмів та пріоритетів у соціальному житті населення. Процеси, що відбува-

ються у міському середовищі представляють дослідницький інтерес для науковців та носять міждисциплінарний характер, тому дана проблематика актуалізується і в соціологічному дискурсі. Відтак, осмислення процесів міського розвитку крізь призму дослідження урбаністичних практик у м. Миколаєва становить *мету* нашої розвідки.

Здійснюваний нами аналіз наукової літератури дозволив виокремити роботи М. Вебера, який досліджував місто крізь призму суспільно-економічних відносин та Г. Зіммеля, що вивчав духовне життя великих міст. Подальше вивчення даної проблематики можна знайти в роботах представників Чиказької школи соціології – Л. Вірта, який розглядав урбанізм як образ життя та Р. Парка, в основі поглядів якого лежить ідея про те, що місто – це інструмент контролю наших спостережень над соціальними умовами та їх відношенням до людської поведінки. У д. п. XX ст. цією проблемою почали опікуватись такі західні дослідники як Дж. Джекобс та Л. Мамфорд. А вже у XXI ст. свій дослідницький інтерес з цього питання актуалізували З. Бауман, Ж. Лернер, Е. Сойя, Р. Флорида. У вітчизняному та пострадянському дискурсі ця проблематика знаходиться у мейнстрімі нової хвилі досліджень та представляє значний евристичний потенціал для сучасних науковців, таких як Л. Малес, О. Мусієздов, С. Пірогов, Г. Фесенко тощо.

Якщо звертати увагу на урбаністичні практики як суспільне явище, слід виокремити ідею «нового урбанізму» американської дослідниці Дж. Джекобс. Основні ідеї авторка виклала в своїй роботі «Життя та смерть великого американського міста» (1961 р.). Саме ця праця стала поштовхом до осмислення нових практик мешканцями міста у контексті міського розвитку та призвела до виникнення саме урбаністичних практик.

Зважаючи на міждисциплінарний підхід у дослідженні урбаністичних практик, виділення його дефінітивного поля ускладнюється. У рамках соціологічного дискурсу під поняттям «урбаністичні практики» ми будемо розуміти цілеспрямовані дії городян та організацій, з метою розвитку міського середовища.

Суспільно-політичні події 2014 р. стали поштовхом для осмислення не тільки напрямків зовнішньої та внутрішньої політики Української держави, а й стартом активної діяльності міських громад. Зважаючи на цей факт, необхідно зазначити, що сьогодні відбувається актуалізація проблеми залучення городян до обговорення та прийняття рішень стосовно міського розвитку. Не виключенням став і Миколаїв, для якого також характерні трансформаційні процеси у контексті державного розвитку.

Підсумовуючи вищезазначене, можна справедливо погодитись з твердженням про те, що сьогодні стартапи (start-up) існують не тільки у сфері технологій. За посиланням на дайджест BusinessViews, нині –

вся країна представляє собою стартап. Відтак і Миколаїв не став виключенням. Шукаючи нову модель економічного розвитку та залучаючи до співпраці інвесторів та городян, у міста є всі шанси стати розвинутим центром Півдня України. А розвиток урбаністичних практик у цьому контексті, як відображення соціокультурних процесів, є тільки одним із перших кроків до масштабних перетворень.

Резюмуючи усе вищезазначене, необхідно пам'ятати слова видатного західного соціолога З. Баумана, який твердив, що «тільки в «локальних питаннях» наші дії чи бездіяльність можуть мати значення». Міста стали звалищами проблем, які здобули глобального характеру на локальній основі (наприклад, глобальне забруднення повітря та води стають тільки тоді політичною проблемою, коли звалища токсичних відходів створюються по сусідству – «у нас у дворі», поряд з нашим місцем проживання). Тому, завдання громади полягає у свідомому ставленні до оточуючого нас міського пейзажу та впровадженні соціально значущих ініціатив. Таким чином, для того, щоб зробити Миколаїв привабливим не тільки для туристів, а й для городян, необхідно пам'ятати вираз видатного західного дослідника Е. Сойї, що «усі ми сьогодні урбаністи».

УДК 316.343-058.13(043.2)(477)

Бондарець Б. Б.,
викладач кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СЕРЕДНІЙ КЛАС: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

З моменту розпаду СРСР у 1991 році і проголошення українськими елітами курсу на побудову ринкової економіки в науковий, політичний і економічний дискурс увійшло поняття «середній клас». Під акомпанемент шоківих реформ 90-х років проголошувалося, що саме середній клас повинен стати опорою розвитку нової економіки і вивести суспільні відносини на новий рівень.

Сьогодні, через 26 років після початку масштабних суспільно-економічних і суспільно-політичних змін, нам продовжують говорити, що, якщо Україна продовжить рух по шляху ліберальних реформ, то у нас обов'язково виникне численний і процвітаючий середній клас, як в розвинених країнах Заходу, який стане головним фактором соціально-економічного розвитку і головною опорою соціальної стабільності.

Звучить все це досить оптимістично, але нам, як представникам наукового співтовариства, необхідно зрозуміти, як він сформувався в

країнах Заходу. Що це за соціальний феномен? Які ризики і які перспективи існують для нього в українських соціально-економічних умовах?

Суперечки про те, що являє собою середній клас і за якими критеріями визначати приналежність до нього, мають довгу історію. Ще в роботах мислителів Стародавнього Сходу і Стародавньої Греції зазначалося, що між «верхами» і «низами» суспільства є якась більш-менш численна «середина». Більш того, виділялися навіть деякі її особливості, що традиційно асоціюються з середнім класом і сьогодні. Наприклад, Аристотель говорив про раціональність середнього класу і його роль в забезпеченні стабільності держави. В Новий час середній клас також розглядався як соціальна категорія, що складає шар між багатими і бідними.

Відзначимо, що в сенсі, близькому до сучасного трактування, говорити про середній клас почали в США лише в XIX ст., а в Європі – ще кількома десятиліттями пізніше. Причому історія його вивчення вже не раз сама ставала предметом спеціального аналізу. Однак, для кращого розуміння цього феномену, динаміки його становлення необхідно зробити короткий історичний екскурс.

В ядрі капіталістичної системи середній клас почав формуватися в другій половині XIX століття. Хоча деякі дослідники, наприклад С. Блюмін, відносять його виникнення до 1830-х рр. При цьому для С. Блюміна головним свідченням його виникнення виступали єдність соціально економічного статусу, місць розселення, трудової культури, самоідентифікації і світогляду працівників нефізичної праці в США в той період. Однак, перше сторіччя його існування навряд чи можна назвати щасливим: «суспільний пиріг» був відносно невеликий, а капіталізм – досить брутальним, що яскраво відображено в американській і європейській літературі того часу. Тому частіше виникнення масового середнього класу пов'язується в науковій літературі все ж не з XIX ст., а з переходом до пізньоіндустріального суспільства.

Цей перехід призвів до значного розширення тих верств населення, які не можна було віднести ні до бідних, ні до багатих. Зростаюче виробництво сприяло появі значної кількості висококваліфікованих працівників і експертів. Внаслідок укрупнення виробництв і виникнення акціонерних товариств стала необхідною нова масова категорія працівників – менеджерів. Розвиток соціальної інфраструктури, систем освіти та охорони здоров'я сприяв зростанню чисельності лікарів, вчителів, працівників соціальної сфери. Всі ці процеси призвели до того, що в суспільстві з'явилася нова масова категорія населення, яку на додаток до ремісників, торговців і інших представників «дрібнобуржуазії» також почали позначати терміном «середній клас».

Однак, якісні зміни відбулися після Другої світової війни, в 1945–1975 роках. Французький економіст і соціолог Ж. Фурастьє дуже

влучно позначив цей період в історії західних країн як «славне тридцятиріччя». Повоєнне тридцятиріччя стало часом розквіту середнього класу і ще одного феномена, який на пряму вплинув на створення і становлення середнього класу в сучасному розумінні, а саме – welfare state – «держава загального добробуту».

Треба сказати, що для цього існували як соціально-економічні, так і політичні причини. По-перше, повоєнне тридцятиріччя збіглося з «висхідною хвилею» Кондратьєвського циклу, тобто з різким зростанням світової економіки з 1945 по 1973 роки. Однак, ця «хвиля» набагато перевершила всі попередні періоди зростання і експансії світової економіки (1780–1815, 1848–1873, 1896–1920 роки). «Славне тридцятиріччя» продемонструвало безпрецедентні результати: в цей період було вироблено таку ж кількість товарів і послуг, як за попередні 150 років.

На післявоєнному Заході різко збільшився додатковий продукт, забезпечивши еліті західних країн і капіталістичній системі в цілому той фонд, з якого можна було перерозподіляти ресурси на користь середнього класу, підвищивши його добробут. Багато в чому це обумовлювалося суто прагматичними міркуваннями. Саме середній клас при підвищенні свого добробуту здатний забезпечити економіку працівниками з високоякісним людським капіталом, а за рахунок зростаючого попиту на товари і послуги стимулювати загальне зростання економіки, що, в свою чергу, зміцнює позиції середнього класу в суспільстві.

Таким чином, можна зафіксувати, що становленню чисельного середнього класу на Заході сприяла низка факторів, а саме: бурхливий економічний розвиток (в першу чергу промислового виробництва), політична воля еліт до побудови більш соціально-справедливого суспільства і, як наслідок, створення «держави загального добробуту».

Нажаль в Україні сьогодні не можна сказати про наявність жодного з цих трендів. Емпіричні дослідження фіксують зростання соціального розшарування і як наслідок – соціальної напруги, а отже перспективи середнього класу в Україні залишаються примарними.

УДК 316:303

Власова Н. Ф.,

аспірантка,

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

СФЕРА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ У ВИМІРІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Функціонування сфери фізичної культури та спорту як соціальної системи здійснюється завдяки певним зв'язкам між її елементами. Ці

зв'язки під час взаємодії елементів сфери фізичної культури та спорту набувають соціальних рис. Соціальні зв'язки – це «сукупність усвідомлених або неусвідомлених, необхідних і випадкових, стійких і спонтанних залежностей одних соціальних суб'єктів і об'єктів від інших, їх впливу один на одного». В сфері фізичної культури та спорту соціальні зв'язки є: 1) свого роду соціокультурним базисом, який поєднує, утримує, формує соціальні елементи фізичної культури та спорту; 2) комплексом чинників, що забезпечують спільну діяльність і соціальної взаємодії соціальних суб'єктів сфери фізичної культури та спорту на всіх структурних рівнях, об'єднуючи їх у функціональне ціле, здатне до стійкості та розвитку.

В соціології соціальна взаємодія виступає як система, яка включає в себе, як мінімум дві особи (чи дві соціальні групи) або особу і соціальну групу. З іншого боку, соціальна взаємодія представляє собою поведінку особи або соціальних груп, яка набуває особистісного і соціального сенсу для індивідів, соціальних груп і соціуму в цілому. Таким чином, соціальна взаємодія відображає взаємовідносини між особами та соціальними групами, а в сфері фізичної культури та спорту між особами і соціальними групами та організаціями різних рівнів функціонування її як системи.

Провідна роль в дослідженні питань соціальної взаємодії належить представнику структурно-функціонального напрямку в соціології Т. Парсонсу. В основу свого аналізу Т. Парсонс поклав розрізнення між категоріями структурними (система цінностей, соціальні норми, типи спільнот і ролі їх членів) і функціональними (самозбереження, інтеграція, досягнення мети і адаптація). Він зазначає, що взаємодія передбачає: по-перше, наявність статусів і позицій, які займають суб'єкти взаємодії; по-друге, відповідні цим статусам і позиціям рольові очікування; по-третє, обумовлені статусом і рольовим очікуванням нормативні зразки поведінки (ролі), які виконують соціальні суб'єкти (актори). В сфері фізичної культури та спорту концепція структурного функціоналізму дозволяє виділяти особливості соціальної взаємодії соціальних суб'єктів на мікрорівні (функціональні зв'язки між окремими особами, об'єднаними усвідомленням необхідності свого фізичного і духовного перетворення) і мезорівні (сукупність соціальних спільнот та організацій, що спеціально організовуються для цілеспрямованого об'єднання осіб і соціальних груп її мікроструктури з метою забезпечення усіх видів потреб особистості і суспільства у фізичному і духовному вдосконаленні).

В рамках дослідження особливостей соціального управління сферою фізичної культури і спорту визначною пояснювальною концепцією соціальної взаємодії суб'єктів управління сфери фізичної культури

та спорту виступає теорія обміну Дж. Хоманса. Соціальну взаємодію в сфері фізичної культури та спорту в теорії обміну можна розглядати як соціальну взаємодію суб'єктів макрорівня сфери фізичної культури та спорту (особи – спортсмени, тренери, вболівальники, прихильники здорового способу життя тощо і соціальні групи – фізкультурно-рольові і професійно-рольові), яка заснована на раціональному мотиві отримання вигоди в соціальному аспекті. В сфері фізичної культури та спорту такий обмін передбачає отримання «винагороди» від взаємодії суб'єктів соціального партнерства: для особи – можливість задоволення потреб у фізичному і духовному розвитку і вдосконаленні; для соціальних груп – інтеграції їх членів на основі ціннісної легітимізації, і як наслідок створення інституціональної структури. Таким чином, основним механізмом соціальної взаємодії суб'єктів фізичної культури та спорту в соціальному управлінні в теорії Дж. Хоманса є обмін соціальними винагородами і втратами.

Отже, в сфері фізичної культури та спорту соціальна взаємодія її суб'єктів здійснюється на всіх рівнях її структури: на макрорівні як взаємодія між особами для задоволення потреб у фізичному і духовному розвитку через ставлення до фізичних вправ і об'єднання в соціальні групи на основі цінностей, інтересів і статусно-рольових позицій; на мезорівні як взаємодія соціальних груп з метою їх легітимізації та інституціоналізації через утворення організацій і установ фізичної культури та спорту; на макрорівні – розширення взаємозв'язків зовнішньої і внутрішньої структури сфери фізичної культури та спорту.

УДК 316.334:37

Гордієнко Н. М.,

канд. соц. наук, доцент, проректор з наукової роботи,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕРНАТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Одним із дискусійних питань реформування вітчизняної системи освіти є трансформація мережі інтернатних навчальних закладів, що передбачає, зокрема, і значне скорочення їхньої кількості. Розроблений і презентований проект деінституціоналізації догляду дітей в Україні спрямований на поступовий перехід від інституційного до

сімейного догляду дитини, посилення ролі сім'ї як найкращого середовища для її розвитку. Враховуючи виключну суспільну важливість цього питання, напередодні реформи інтернатних навчальних закладів зростає значення об'єктивної інформації про якість їхньої роботи, що визначає необхідність аналізу існуючих і проведення нових об'єктивних досліджень ролі шкіл-інтернатів в українському суспільстві. Вивчення цієї проблеми передбачає використання не тільки педагогічної, а й соціологічної методології і методів, які дозволяють більш масштабно оцінити діяльність освітніх закладів, проаналізувати їхню роль як соціальних систем, а не лише осередків навчання та виховання підростаючого покоління. Серед сукупності загальнонаукових і конкретнонаукових методологічних підходів найбільш цінними для соціологічного дослідження функціонування шкіл-інтернатів ми вважаємо позитивістський, структурно-функціональний, феноменологічний, соціокультурний та інституціональний підходи.

Важливість позитивістського підходу пояснюється тим, що необхідним аспектом підготовки соціологічного дослідження є визначення методів збору емпіричних даних. Позитивізм як загальнонаукова методологія передбачає прикладний характер дослідження, точність і опору на кількісні дані. Інші сторони позитивістської методології менш значущі для дослідження шкіл-інтернатів, оскільки мають загальнотеоретичний характер і імпліцитно закладені в методологію соціологічного дослідження.

Починаючи з фундаментальних праць Т. Парсонса, структурно-функціональний підхід розглядається як звичайний методологічний інструмент соціологічних досліджень. Розроблена Т. Парсонсом методологія структурно-функціонального аналізу дозволяє виділяти у багатоманітності соціальних процесів вихідні одиниці – «елементарні соціальні дії», структура кожної з яких включає діючу особу, мету дії, умови, засоби дії та нормативні приписи. Теорія структурно-функціонального аналізу Р. Мертон дозволяє проаналізувати не лише явні, а й латентні функції соціальної системи. Вчений вважав, що вивчення прихованих процесів є актуальним завданням соціології, що важливим аспектом соціологічного пояснення будь-якого явища є розкриття латентних функцій соціальних інститутів і людської діяльності. Дійсно, виявлення тих явищ, які існують в прихованій формі і не завжди піддаються контролю, дозволяє ефективніше реагувати на соціальні процеси, своєчасно виявляти ризики, створювати захисні механізми для протидії негативним явищам або актуалізовувати переваги прихованих позитивних функцій.

Феноменологічний підхід враховує залежність соціальної реальності та поведінки від людської суб'єктивності, інтерпретації особистості суспільних подій. Так, якщо автори очікуваної реформи визначають ситуацію зі школами-інтернатами як неприйнятну для соціально незахищених дітей, то вони наполягатимуть на ліквідації навчальних закладів цього типу. Враховуючи це, одним із завдань дослідження ролі шкіл-інтернатів в українському суспільстві є аналіз існуючих суспільних стереотипів і пошук переконливих аргументів щодо об'єктивного, неупередженого визначення ситуації з цими закладами.

Соціокультурний підхід у соціологічному дослідженні концентрується на культурній обумовленості становлення особистості, впливі на цей процес мови, освіти, сім'ї, традицій тощо. Аналіз діяльності шкіл-інтернатів крізь призму цього підходу передбачає визначення рівня ефективності підготовки випускників як носіїв національної і загальнолюдської культури, готових інтегруватися у сучасний соціокультурний простір з урахуванням його глобалізованості і полікультурності.

Інституціональний підхід є одним із найважливіших у соціології, оскільки дозволяє розкрити механізми функціонування соціальних об'єктів, нормування відносин між суб'єктами, які виконують певні ролі в конкретному інституті. Дослідження школи-інтернату з позицій інституціонального підходу допомагає проаналізувати його організаційну структуру як соціального інституту – організованої системи соціальних зв'язків і відносин, норм і правил, функціональність якої покликана регулювати життєдіяльність членів суспільства та задовольняти їхні потреби.

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГІЯ

ПІДСЕКЦІЯ: Цільова спрямованість особистості та посттравматичний стрес	1
<i>Амплєєва О. М.</i> Зародження та розвиток нейролінгвістичного програмування	1
<i>Васильєв Я. В.</i> Саморозвиток особи та емоційні стани	3
<i>Васильєва Г. В.</i> Психологічна допомога в кризових станах	5
<i>Гусак В. М.</i> Використання інтегративної сексології у психологічному консультуванні.....	7
<i>Каневський В. І.</i> Можливості медитативної практики в корекції емоційних станів і ПТСР	9
<i>Лукіна Н. Б.</i> Типи перфекціонізму та цільова спрямованість особистості	10
<i>Хоржевська І. М.</i> Рівні прояву психологічних основ професійної культури правоохоронця	12
<i>Шилова Н. І.</i> Сучасні тенденції розвитку цільової спрямованості особистості підлітка	14

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

ПІДСЕКЦІЯ: Соціальна робота в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства	18
<i>Коваль Г. В.</i> Проблема адаптації дітей молодшого шкільного віку до навчання в сучасній науці	18
<i>Малиновська Н. Л.</i> Прикладний аспект творчої діяльності студентської молоді	20
<i>Попова Т. С.</i> Організаційно-правові засади впровадження наставництва над дитиною – вихованцем інтернатного закладу – в Україні	22

Сай Д. В. Неформальна освіта як важливий фактор підтримки малозахищених верств населення	25
Скиба Т. Ю. Інноваційні технології управління закладами вищої освіти	26
Сургова С. Ю. Сучасні методи роботи соціального працівника з клієнтами, що мають особливі потреби	28
Чубук Р. В. Система профорієнтації як важлива складова соціально-превентивної роботи з молоддю	30
Файчук О. Л. Характеристика мотивів працевлаштування за фахом випускників спеціальності «соціальна робота»	32
Літвінчук С. Б. Модульно-компетентнісна технологія навчання у вищій школі	34

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ПІДСЕКЦІЯ: Сталий розвиток університетської системи освіти	38
Воробйова А. І. Школа професора Лейфури В. М. (досвіт роботи з математично обдарованими учнями Миколаївщини).....	38
Болюбаши Н. М. Педагогічне тестування в умовах інформаційного середовища MOODLE	40
Кутковецький В. Я., Турти М. Ю. Контроль стану керуючої і нтелектуальної системи.....	44
Драпак Л. С. Екологічна складова освіти для сталого розвитку при вивченні математичних дисциплін	47

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Мейжис І. А. Соціальні уявлення жителів Півдня про історію краю як фактор безпеки: теоретичні засади дослідження.....	50
Безрукова О. А. Протестні настрої в Україні: регіональні відмінності.....	52

Лісесенко О. В. Вектор ціннісних змін у масовій свідомості населення України	54
Онищук В. М. Середній клас у просторі нерівності	55
Грбовець І. В. До питання щодо загальної оцінки стану безпеки у місті та районі проживання (на прикладі м. Кривий Ріг)	58

Соціокультурний розвиток регіонального соціуму: соціально-психологічні та філософські аспекти

Гавеля В. Л. Целеполагание, прогнозирование и планирование	61
Осипов А. О. Досвід, сприйняття та думка у філософських дослідженнях Р. Штайнера	63
Дрозжанова О. М., Ступак О. П. Філософія як засіб збереження смислів культури в умовах сучасних комунікативних практик	64
Броннікова Л. В. Трансформаційні процеси в сфері науки та освіти в умовах переходу до інформаційної доби.....	66
Коробов В. К. Громадські уявлення щодо реформування освітньої сфери в умовах малого міста (на прикладі дослідження освітньої сфери міста Каховка Херсонської області).....	68
Іванова І. Ф. Місія університету: теоретичний аналіз.....	71
Рожанська Н. В. Додаткові освітні послуги ВНЗ як чинник соціокультурного розвитку регіонального соціуму.....	73
Мосаєв Ю. В. Європейські футбольні першості як приклад комерціалізації спорту.....	75
Марущак О. В. Пошук людиною і українським соціумом власної ідентичності (соціально-філософський аспект).....	76
Костельнюк М. М. Предтеча українського консерватизму	78
Василюха О. В. Особливості формування етнічного складу населення південного регіону України	81
Крашевська Є. В. Державна служба як соціальний ліфт регіональної еліти (на прикладі Запорізької області).....	83
Матюхін Д. А. Релігійний плюралізм як фактор формування життєвого стилю сучасної молоді	85

Онофрійчук О. А. Актуальні проблеми пізнання сучасної соціальної реальності	87
--	----

Безпека особистості та регіону в умовах соціальної нестабільності суспільства

Безрукова О. А., Ашихіна Г. Мотиваційна основа міграції української молоді	89
Калашнікова Л. В. Особистість як об'єкт вивчення соціології безпеки	90
Стадник А. Г. Сучасна інформаційна війна та специфіка інформаційної зброї, що використовується	92
Дзюба Н. В. Електоральний маркетинг та гендерні стереотипи	94
Фесенко А. М. Зовнішньоміграційні настрої миколаївського студентства (за даними соціологічних опитувань 2016–2017 рр.)	97
Чорна В. О. Типологізація наукових підходів до вивчення трудової міграції	100
Бороденко О. В. Ставлення українців до проблеми корупції (за даними соціологічних опитувань 2014–2016 рр.)	102
Локтіонова Д. А. Урбаністичні практики як суспільне явище (на прикладі м. Миколаєва)	104
Бондарець Б. Б. Середній клас: соціально-історичний контекст та українські перспективи	106
Власова Н. Ф. Сфера фізичної культури та спорту у вимірі соціальної взаємодії	108
Гордієнко Н. М. Методологічні підходи до соціологічного дослідження діяльності інтернатних навчальних закладів	110

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор, технічний редактор, комп'ютерна верстка *Л. Бернацька*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювальні-палітурні роботи *О. Кутова*.

Підп. до друку 7.11.2017.
Формат $60 \times 84^{1/16}$. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 7. Обл.-вид. арк. 6,45.
Тираж 60 пр. Зам. № 5377.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.

